

वातावरणीय सेवाको मूल्यांकन : संरक्षित क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन
Valuation of Environmental Services for Sustainable Financing of Protected Areas

३० औं वार्डन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमिनारको प्रतिवेदन

चैत्र १७-२१, २०७० (31 March-2 April, 2014)

गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र, तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक

नेपाल सरकार
वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग
बबरमहल, काठमाण्डौ
आषाढ, २०७१

वातावरणीय सेवाको मूल्यांकन : संरक्षित क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन
Valuation of Environmental Services for Sustainable Financing of Protected Areas

३० औं वार्डन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारको प्रतिवेदन

चैत्र १७-१९, २०७० (March 31-April 02, 2014)
गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र, तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक

नेपाल सरकार
वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग
बबरमहल, काठमाण्डौ
आषाढ, २०७१

प्रतिवेदन तयार गर्ने : श्री गणेश पन्त, सहायक संरक्षण अधिकृत
शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष कार्यालय

सहयोगीहरु : श्री अशोक राम, निमित्त प्रमुख संरक्षण अधिकृत
अपिनाम्पा संरक्षण क्षेत्र कार्यालय

श्री राजेन्द्र दुंगाना, सहायक वातावरण अधिकृत
वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय

श्री ऋषि रानाभाट, सहायक इकोलोजिस्ट
राष्ट्रीय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

श्री खेमराज प्रसाई, कम्प्युटर अधिकृत
राष्ट्रीय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

सम्पादन : श्री हरिभद्र आचार्य, व्यवस्थापन अधिकृत
राष्ट्रीय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

श्री रामचन्द्र कडेल, प्रमुख संरक्षण अधिकृत
बर्दिया राष्ट्रीय निकुञ्ज कार्यालय

सल्लाहकार : श्री मेघ बहादुर पाण्डे, महानिर्देशक
राष्ट्रीय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

श्री टीकाराम अधिकारी, उप-महानिर्देशक
राष्ट्रीय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

सर्वाधिकार © : राष्ट्रीय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग
आषाढ, २०७९

मुद्रण : सिगमा जनरल अफसेट प्रेस
सानेपा, साँचल, ललितपुर
फोन: ५५५४०२९

स्पष्टीकरण : यस पुस्तिकामा प्रस्तुत गरिएका कार्यपत्रहरु प्रस्तुतकर्ताका निजी विचारहरु हुन्।

नेपाल सरकार
वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

हार्दिक आभार

नेपालमा जैविक विविधता संरक्षणको नेतृत्वदायी भूमिकामा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग रहेको छ, जसले यो उद्देश्य प्राप्तिका लागि विभिन्न संरक्षण साभेदारहरूसंग समन्वय र सहकार्य गर्दै आएको छ। नेपाली सेना, मध्यवर्ती क्षेत्रका समुदाय, डब्लु.डब्लु.एफ. नेपाल, राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष लगायत अन्य सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूले जैविक विविधता संरक्षण कार्यमा सहयोग पुऱ्याउँदै आएका छन्।

संरक्षित क्षेत्रहरूको व्यवस्थापनका क्रममा हासिल भएका उपलब्धीहरु एवं अनुभवहरु आदान प्रदान गर्ने उद्देश्यले राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको आयोजनामा गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको तातोपानीमा २०७० चैत्र १७ गतेदेखि १९ गतेसम्म ३० औं वार्डेन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनार सफलतापूर्वक सम्पन्न भएको छ। वातावरणीय सेवाको मूल्यांकन : संरक्षित क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन भन्ने नाराका साथ आयोजना गरिएको उक्त सेमीनारले संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनका वर्तमान चुनौतिहरु पहिचान गरी ती चुनौतिहरुलाई अवसरमा बदल्नका लागि मार्गनिर्देश गर्ने विश्वास लिएको छु। सेमीनारमा पारित गरिएका संकल्पहरूको कार्यान्वयन भई संरक्षणका मूख्य चुनौतिहरु सामना गर्दै संरक्षण कार्यलाई थप प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाउन सकिएमा मात्र यो सेमीनार सार्थक भएको मान्न सकिन्छ। यस सेमीनारको संकल्पहरुलाई कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा संरक्षण साभेदारहरुबाट विगतमा जस्तै सहयोग प्राप्त हुने विश्वास लिएको छु।

यस सेमीनारमा सक्रीय रूपमा सहभागी भई रचनात्मक सुझाव दिनु भएकोमा सम्पूर्ण सहभागीहरुलाई विभागको तर्फबाट हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु। यस अवसरमा कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुहुने प्रस्तोताहरु साथै छलफलमा सहभागीहरुलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु। यस सेमीनारको व्यवस्थापनका लागि अहोरात्र खटनुहुने व्यवस्थापन अधिकृत श्री हरिभद्र आचार्य लगायत विभाग अन्तर्गतका कर्मचारीहरु साथै गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र आयोजनाका कर्मचारीहरु विशेष धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ। यस सेमीनारको प्रतिवेदन तयार गर्ने सहायक संरक्षण अधिकृतहरु श्री गणेश पन्त, श्री अशोक राम, श्री राजेन्द्र दुंगाना र श्री ऋषि राजाभाट तथा सम्पादन गर्ने व्यवस्थापन अधिकृत श्री हरिभद्र आचार्य र प्रमुख संरक्षण अधिकृत रामचन्द्र कँडेललाई धेरै धेरै धन्यवाद दिन चाहन्छु।

अन्तमा यस सेमीनारको उद्घाटन समारोहमा प्रमुख अतिथीको रूपमा उपस्थित भई कार्यक्रमको गरिमा बढाइदिनु भएकोमा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयका श्रीमान् सचिव डा. गणेशराज जोशीलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु।

मेघ बहादुर पाण्डे
महानिर्देशक

संक्षिप्त रूप

ACA	Annapurna Conservation Area
BCN	Bird Conservation Nepal
BNP	Bardia National Park
BZ	Buffer Zone
BZMC	Buffer Zone Management Committee
CBO	Community Based Organization
CCO	Chief Conservation Officer
CDM	Clean Development Mechanism
CIB	Central Investigation Bureau
CNP	Chitwan National Park
COP	Conference of Parties
DFO	District Forest Office
DNPWC	Department of National Parks and Wildlife Conservation
FGD	Focused Group Discussion
FoN	Friend of Nature
GDP	Gross Domestic Product
GIS	Geographical Information System
GPS	Global Positioning System
HH	Household
HWC	Human Wildlife Conflict
IBA	Important Bird Area
IUCN	International Union for Conservation of Nature
Kg	Kilogram
Km ²	Square Kilometer
KTWR	Koshi Tappu Wildlife Reserve
MEA	Millenium Ecosystem Assessment
MIST	Management Information System Technology
NA	Nepal Army
NGO	Non-Governmental Organization
NP	National Park
NPR	Nepali Rupees
NTNC	National Trust for Nature Conservation
PA	Protected Area
PES	Payment for Environmental Services
PhD	Doctor of Philosophy
PWR	Parwa Wildlife Reserve
REDD	Reducing Emissions from Deforestation and Forest Degradation
SANDEE	South Asian Network for Development and Environmental Economics
SAWEN	South Asia Wildlife Enforcement Network
ShNNP	Shivapuri Nagarjun National Park
SSC	Species Survival Commission
SSP	Senior Superintendent of Police
SWR	Shuklaphanta Wildlife Reserve
TAL	Terai Arc Landscape
TU	Tribhuvan University
VDC	Village Development Committee
WCCB	Wildlife Crime Control Bureau
WCN	Wildlife Conservation Nepal
WPM	Wildlife Premium Mechanism
WR	Wildlife Reserve
WWF	Word Wide Fund for Nature
ZSL	Zoological Society of London

बिषय सूची

हार्दिक आभार	
संक्षिप्त रूप	
विषय सूची	
खण्ड एक : परिचय	१
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ उद्घाटन समारोह	२
खण्ड दुई : प्राविधिक सत्र	११
२.१ पहिलो दिन	११
२.१.१ Valuation of Environmental Services for Sustainable Financing of PAs	११
२.१.२ Concept of Wildlife Premium under REDD+	११
२.१.३ Human-Wildlife Conflict Management Strategy	१२
२.१.४ Bird Conservation Nepal	१३
२.१.५ National Red list for Birds of Nepal	१४
२.१.६ २९ औं वार्डन सेमीनारका संकल्पहरूको कार्यान्वयन स्थितिको समीक्षा	१४
२.२ दोस्रो दिन	१५
२.२.१ Habitat Requirements: Precondition from Wildlife Perspective	१५
२.२.२ Central Investigation Bureau	१६
२.२.३ Combating Wildlife Crime in Nepal	१६
२.२.४ राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको प्रस्तावित संगठन	१७
२.२.५ मध्यवर्ती क्षेत्रका अध्यक्षहरूको समुहगत प्रस्तुती	१८
२.२.६ नेपाली सेनातर्फको प्रस्तुती	१९
२.२.७ वार्डन समुहको प्रस्तुती	२०
२.३ तेस्रो दिन तथा अन्तिम दिन	२०
२.३.१ ३० औं वार्डन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारका संकल्पहरूको प्रस्तुती	२१
२.३.२ ३० औं वार्डन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारको समापन	२१
अनुसूची १ : ३० औं वार्डन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारका संकल्पहरू	२३
अनुसूची २ : सेमीनारका प्रस्तुतीहरू	२५
अनुसूची २.१ : Valuation of Environmental Services for Sustainable Financing of PAs	२५
अनुसूची २.२ : Concept of Wildlife Premium under REDD+	३१

अनुसूची २.३ : Human Wildlife Conflict Management Strategy	३५
अनुसूची २.४ : Bird Conservation Nepal	४०
अनुसूची २.५ : National Red List for Birds of Nepal	४२
अनुसूची २.६ : २९ औं वार्डेन सेमिनारका संकल्पहरूको कार्यान्वयन स्थितिको समीक्षा	४५
अनुसूची २.७ : Habitat Requirements: Precondition from Wildlife Perspective	४९
अनुसूची २.८ : Central Investigation Bureau	५५
अनुसूची २.९ : Combating Wildlife Crime in Nepal	५७
अनुसूची २.१० : मध्यवर्ती क्षेत्रका अध्यक्षहरूको समुहगत प्रस्तुती	६५
अनुसूची २.११ : नेपाली सेनातर्फको प्रस्तुती	६७
अनुसूची २.१२ : वार्डेन समुहको प्रस्तुती	७०
अनुसूची ३ : कार्यक्रम तालिका	७४
अनुसूची ४ : उदघाटन समारोहको कार्यक्रम	७६
अनुसूची ५ : सहभागीहरूको नामावली	६९
अनुसूची ६ : सेमीनारको समापनका अवसरमा बाचन गरिएको कविता	८४
अनुसूची ७ : वार्डेन सेमीनार सम्बन्धी संक्षिप्त विवरण	८५

छलफलका क्रममा प्रश्न राख्दै वार्डेन सेमीनारका एक सहभागी

खण्ड एक : परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालमा जैविक विविधता संरक्षणको औपचारिक शुरुवात वि.सं. २०२८ सालमा वन विभाग अन्तर्गत राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण शाखाको स्थापनासँगै भएको हो। वि.सं. २०३८ सालमा वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय अन्तर्गत स्थापना भएको राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागले संरक्षित क्षेत्रहरूको स्थापना, संरक्षण र व्यवस्थापन लगायतका कार्यहरु गर्नमा नेतृत्व प्रदान गर्दै आएको छ। विभागको स्थापना पश्चात वि.सं. २०३८ सालबाट नै वार्डेन सेमीनार गर्ने परम्पराको थालनी भई हरेक वर्ष वार्डेन सेमीनार आयोजना गर्दै आइएको छ। संरक्षणका अवसर र चुनौतिलाई समेटेर वार्डेन सेमीनारको लागि सान्दर्भिक नारा तय गर्ने र सेमीनारको नारामा अझै बढी ध्यान केन्द्रित गर्ने कार्यको शुरुवात २१ औं वार्डेन सेमीनारबाट भएको हो। विगत दश वर्षका वार्डेन सेमीनारहरूको नारा निम्नानुसार रहेका छन्।

सेमीनार	सेमीनारको नारा
२१ औं	संरक्षण र गरिबी निवारणका लागि पर्याप्यटन Ecotourism for Conservation and Poverty Reduction
२२ औं	जनताका लागि सीमसार : चुनौति र अवसर Wetlands for People : Challenges and Opportunities
२३ औं	संरक्षणका लागि बृहत सहकार्य निर्माण Building Broader Coalition for Conservation
२४ औं	संरक्षणका वर्तमान चुनौतिहरु Conservation Challenges in Present Context
२५ औं	संरक्षणमा समावेशीकरण Inclusiveness in Conservation
२६ औं	जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरण र अनुकूलनमा संरक्षित क्षेत्रको भूमिका Role of Protected Areas in Climate Change Mitigation and Adaptation
२७ औं	सन् २०१० पछिको संरक्षित क्षेत्र प्रणाली Protected Area System Beyond 2010
२८ औं	संरक्षणमा लगानी गराई : भविष्य सुनिश्चित पाराई Invest in Conservation : Secure the Future
२९ औं	जैविक विविधता संरक्षणमा द्वन्द्व व्यवस्थापन : भविष्यको मार्गदर्शन Conflict Management in Biodiversity Conservation : Ways Forward
३० औं	वातावरणीय सेवाको मूल्यांकन : संरक्षित क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन Valuation of Environmental Services for Sustainable Financing of Protected Areas

मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षहरूको बैठक वि.सं. २०५९ सालदेखि शुरुवात भई वि.सं. २०६३ सम्म छूटै संचालन हुँदै आएकोमा वि.सं. २०६४ मा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको माडीमा सम्पन्न २४ औं वार्डेन सेमीनारदेखि मध्यवर्ती क्षेत्र समितिका अध्यक्षहरूको बैठक पनि वार्डेन सेमीनारसँगै संयुक्त रूपमा संचालन गर्ने गरिएको छ। त्यसैगरी विगतका वार्डेन सेमीनारहरूमा नेपाली सेनाको राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा

वन्यजन्तु आरक्ष निर्देशनालयबाट एक जना प्रतिनिधीलाई आमन्त्रण गर्ने गरिएकोमा शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जको कक्नीमा सम्पन्न २५ औं वार्डेन सेमीनारदेखि निकुञ्ज/आरक्ष सुरक्षार्थ खटाईएका नेपाली सेनाका गण/गुल्मका प्रमुखहरूलाई पनि सेमीनारमा सहभागी गराउने गरिएको छ ।

३० औं वार्डेन सेमीनार तथा १२ औं मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षहरूको बैठक मिति २०७० चैत्र १७ गतेदेखि १९ गतेसम्म गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र अन्तर्गतको सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको तातोपानीमा वातावरणीय सेवाको मूल्यांकन : संरक्षित क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन (**Valuation of Environmental Services for Sustainable Financing of Protected Areas**) भन्ने नाराका साथ सफलतापूर्वक सम्पन्न भएको छ ।

१.२ उद्घाटन समारोह

गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको तातोपानी गा.वि.स. वडा नं. ४, तातोपानीस्थित होटल स्मल हेभेनमा वार्डेन सेमीनारको उद्घाटन समारोह सम्पन्न भयो । उद्घाटन समारोहमा उपस्थित प्रमुख अतिथी, अतिथीहरू तथा सहभागीहरूको नामावली अनुसूची- ५ मा दिइएको छ ।

उद्घाटन समारोहमा उपस्थित प्रमुख अतिथी तथा अतिथीहरू

स्वागत मन्त्रव्य

उद्घाटन कार्यक्रममा आमन्त्रित प्रमुख अतिथी, अतिथीहरू तथा सहभागीहरूलाई राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका उप-महानिर्देशक श्री टिकाराम अधिकारीले स्वागत गर्दै वार्डेन सेमीनारको उद्देश्यमाथि प्रकाश पार्न भएको थियो । मन्त्रव्यका क्रममा वहाँले व्यक्त गर्नु भएका विचारहरु निम्नानुसार रहेका छन् ।

मन्त्रव्य व्यक्त गर्दै उप-महानिर्देशक श्री टिकाराम अधिकारी

- ✓ कार्यक्रममा श्रीमान् सचिवज्यू लगायतका बिशिष्ट महानुभावहरुको उपस्थितिले कार्यक्रमको गरिमा बढाएको साथै संरक्षित क्षेत्रको अभ प्रभावकारी व्यवस्थापनका लागि हौसला प्रदान गरेको ।
- ✓ संरक्षित क्षेत्रको व्यवस्थापन चानेचुने कुरा होइन । यसको लागि सम्पूर्ण सरोकारवालाको भूमिका महत्वपूर्ण हुने ।
- ✓ तीस वर्ष अघि शुरुवात भएको वार्डेन सेमीनारमा हाल बृहत सहभागिता हुने गरेको साथै पछिल्लो समयमा संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनका मुख्य चुनौति र अवसरलाई समेटेर वार्डेन सेमीनारको नारा तय गर्ने गरिएको ।
- ✓ ३० औं वार्डेन सेमीनारको नारा बातावरणीय सेवाको मूल्यांकन : संरक्षित क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन सम्बन्धमा विज्ञबाट प्रस्तुती तथा छलफल गरी आगामी दिनका लागि रणनीति तय गरिने ।
- ✓ संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनमा रहेका विभिन्न चुनौतिलाई कसरी सम्बोधन गर्न सकिन्छ भनेर योगदान गर्नका लागि यहाँ उपस्थित सम्पूर्ण महानुभावहरुलाई हार्दिक स्वागत ।

सेमीनारको औपचारिक उद्घाटन : कार्यक्रमका प्रमुख अतिथी बन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयका सचिव डा. गणेशराज जोशीले पानसमा दीप प्रज्ज्वलन गरी कार्यक्रमको औपचारिक उद्घाटन गर्नु भएको थियो ।

संरक्षणकर्मीहरुको सम्झनामा एक मिनेट मौन धारण : नेपालमा जैविक विविधता संरक्षणको क्षेत्रमा कार्यरत रहेको अवस्थामा वन्यजन्तुहरुको आक्रमण तथा अन्य दुर्घटनामा परी दिवंगत हुनुभएका सम्पूर्ण संरक्षणकर्मीहरुप्रति सम्मान अर्पण गर्नका लागि एक मिनेट मौन धारण गरिएको थियो ।

कार्यक्रमको उद्घाटन गर्दै प्रमुख अतिथी

शुभकामना मन्तव्य

१. डा. सुशिला नेपाली, कार्यकारी निर्देशक, पंक्षी संरक्षण नेपाल

नेपालको जैविक विविधता संरक्षणमा क्रियाशील संरक्षण साफेदारहरुको तर्फबाट पंक्षी संरक्षण नेपालकी कार्यकारी निर्देशक डा. सुशिला नेपालीले शुभकामना मन्तव्य दिनुभएको थियो । कार्यक्रममा संरक्षण साफेदारको तर्फबाट मन्तव्य राख्ने अवसर दिएकोमा

शुभकामना मन्तव्य व्यक्त गर्दै डा. सुशिला नेपाली

आयोजकलाई धन्यवाद दिदै वार्डेन सेमीनार तथा मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षहरुको बैठकको पूर्ण सफलताको कामना वहाँले गर्नुभयो ।

२. श्री लब बिष्ट, अध्यक्ष, शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति

मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षहरुको तर्फबाट कार्यक्रममा शुभकामना व्यक्त गर्ने क्रममा शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष श्री लब बिष्टले निम्नानुसारको सुभावहरु प्रस्तुत गर्नुभयो ।

शुभकामना मन्त्रव्य व्यक्त गर्दै श्री लब बिष्ट

- ✓ मध्यवर्ती क्षेत्रमा मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरण गर्नका लागि राहतको उपयुक्त प्रबन्ध मिलाउनु पर्ने । अन्य घटनामा पाउने राहतको तुलनामा वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत न्यून भएकोले निर्देशिका संशोधन गरी वन्यजन्तुको आक्रमणबाट ज्यान गुमाएको अवस्थामा राहत स्वरूप कम्तीमा रु. दश लाख दिइनु पर्ने । साथै बालीनाली क्षतिको लागि पनि राहत दिइनुपर्ने ।
- ✓ स्पष्ट नभएका ऐन नियम निर्देशिकामा आवश्यक संशोधन गरी स्पष्ट गरिनुपर्ने खासगरी मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार थप स्पष्ट पारिनु पर्ने ।
- ✓ यस वर्ष मध्यवर्ती क्षेत्रको राजश्व रकम समयमा नै निकासा भएकोमा मन्त्रालय तथा विभागलाई धन्यवाद ज्ञापन ।
- ✓ गैंडाको शून्य चोरी शिकारको उपलब्धि हासिल गर्नमा सहयोग पुऱ्याउने सम्पूर्णलाई धन्यवाद ज्ञापन ।

३. श्री डिल्लीराज पोखरेल, प्रमुख जिल्ला अधिकारी, सिन्धुपाल्चोक

जिल्लास्थित सरकारी कार्यालयहरुको तर्फबाट मन्त्रव्य राख्दै सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका प्रमुख जिल्ला अधिकारी श्री डिल्लीराज पोखरेलले ३० औं वार्डेन सेमीनार सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको तातोपानीमा आयोजना गरिएकोमा आयोजकलाई धन्यवाद दिनुभयो । मन्त्रव्यका क्रममा श्री पोखरेलले निम्नानुसारका सुभावहरु दिनुभयो ।

मन्त्रव्य व्यक्त गर्दै प्रमुख जिल्ला अधिकारी
श्री डिल्लीराज पोखरेल

- ✓ भौगोलिक विकटताका कारण सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका विभिन्न क्षेत्रहरूबाट रक्तचन्दन लगायतका वन पैदावारहरूको अवैध निकासी हुने गरेको तीतो यथार्थ रहेको हुँदा असहज परिस्थितिमा काम गरी वन तथा बन्यजन्तुसंग सम्बन्धित अपराध नियन्त्रणका लागि खटिने सुरक्षकर्मीहरूको मनोवल उच्च राख्नका लागि थप सुविधाको व्यवस्था गरिनु पर्ने ।
- ✓ मुद्दा अदालतमा विचाराधीन रहेको अवस्थामा जफत गरिएका मालवाहक गाडीहरू लिलाम गर्नका लागि सहज वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने ।
- ✓ बरामद गरिएका आखेटोपहारको व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।

४. श्री विश्वनाथ उप्रेती, संस्थापक महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण विभाग

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण विभागका पूर्व महानिर्देशकहरूको तर्फबाट संस्थापक महानिर्देशक श्री विश्वनाथ उप्रेतीले स्वागत मन्तव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो । पहिलो वार्डेन सेमीनारदेखि ३० औं वार्डेन सेमीनारसम्म पनि सहभागी हुन पाएकोमा आफूलाई अत्यन्त खुशी लागेको भन्दै श्री उप्रेतीले मन्तव्यका क्रममा निम्नानुसारका विचार व्यक्त गर्नुभयो ।

मन्तव्य व्यक्त गर्दै विभागका संस्थापक महानिर्देशक श्री उप्रेती संरक्षण र बासस्थान संरक्षण मुख्य विषयबस्तु बन्ने गरेको तर हाल क्षेत्र व्यापक भएको हुँदा समग्र जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धमा चर्चा परिचर्चा हुने गरेको ।

- ✓ पहिलेका वार्डेन सेमीनारहरूमा प्रजाति संरक्षण र बासस्थान संरक्षण मुख्य विषयबस्तु बन्ने गरेको तर हाल क्षेत्र व्यापक भएको हुँदा समग्र जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धमा चर्चा परिचर्चा हुने गरेको ।
- ✓ शुरुवातका दिनमा साधारण पद्धतिबाट संरक्षण गर्ने गरिएकोमा पछि आएर सहभागितामूलक पद्धतिबाट साभेदारीमा संरक्षण गर्ने र संरक्षणबाट प्राप्त लाभको बाँडफाँड स्थानीय समुदायमा गर्ने अवधारण समेतको विकास भएको ।
- ✓ हाल आएर जैविक विविधता संरक्षणमा वातावरणीय सेवाको भुक्तानी समेत समेट्ने प्रयास गरिएको ।

५. श्री गोविन्द गजुरेल, सदस्य सचिव, राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष

शुभकामना मन्तव्यको क्रममा राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषका सदस्य सचिव श्री गोविन्द गजुरेलले निम्नानुसारको विचार व्यक्त गर्नुभयो ।

मन्तव्य व्यक्त गर्दै कोषका सदस्य सचिव श्री गजुरेल

- ✓ हामी वन्यजन्तुहरूलाई बढाउदैछौं, अहिलेको अवस्थामा वन्यजन्तुको तस्करी न्यून हुने क्रम रहेको छ । यसका लागि मूलतः वार्डेनहरूको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको ।
- ✓ मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व बढेर गएको अवस्था छ । द्वन्द्व न्यूनीकरणका लागि सरकारले गरेको व्यवस्था अपर्याप्त भएको हुँदा अलि ठूलो कोष बनाएर तत्काल राहत दिने गरी व्यवस्था मिलाउन आवश्यक रहेको ।
- ✓ जैविक विविधता जस्तो अमूल्य निधीको संरक्षण हामीले गर्नु पर्दछ । हाम्रा पूर्खाले जोगाइदाइको भएर हामीले देखन र भोग्न पायौं । अब त्यो जिम्मा हाम्रो भएकोले जिम्मेवारी वहन गर्न हामी लाग्नु पर्दछ । पूर्खाले सुम्पेको नासोलाई अभ राम्रो बनाएर भावी पिँढीमा बुझाउनु पर्दछ ।
- ✓ जैविक विविधता संरक्षण जस्तो चुनौतिपूर्ण कार्य कुशलतापूर्वक सम्पन्न गरी संरक्षण कार्यमा अग्रणी भूमिका निर्वाह गर्ने सम्पूर्ण वार्डेन साथीहरूलाई सलाम ।
- ✓ आगामी दिनमा पनि संरक्षणका लागि सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूबीच समन्वय र सहकार्यले निरन्तरता पाउने अपेक्षा सहित वार्डेन सेमीनारको पूर्ण सफलताका लागि शुभकामना ।

६. श्री वेदनिधी शर्मा, उप-महानिर्देशक, वनस्पति विभाग

वार्डेन सेमीनारको सफलताका लागि शुभकामना मन्तव्य व्यक्त गर्दै वनस्पति विभागका उप-महानिर्देशक श्री वेदनिधी शर्माले निम्नानुसारका बुँदाहरु औत्याउनुभएको थियो ।

- ✓ जैविक विविधतामा नेपाल विश्वमा नै धनी रहेको ।
- ✓ लोप हुने अवस्थामा पुरेको भोटे लहरा हाल तनहुँ जिल्लामा भेटिएको छ । यस्ता दुर्लभ र लोपोन्मुख वनस्पति र वन्यजन्तुको संरक्षण गर्नु अपरिहार्य रहेको ।
- ✓ जडिबुटी खेती मार्फत वनस्पतिको संरक्षण र आय आर्जनमा पनि सहयोग पुऱ्याउन सकिने हुँदा मध्यवर्ती क्षेत्रमा संचालन गरिने कार्यक्रममा जडिबुटी खेतीलाई पनि प्राथमिकतासाथ अगाडि बढाउन आवश्यक देखिएको ।

मन्तव्य व्यक्त गर्दै वनस्पति विभागका
उप-महानिर्देशक श्री शर्मा

७. श्री चेवन प्रसाद गुरागाई, उप-महानिर्देशक, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग

३० औं वार्डेन सेमीनारको उद्घाटन सत्रमा शुभकामना मन्तव्य व्यक्त गर्दै भू तथा जलाधार संरक्षण विभागका उप-महानिर्देशक श्री चेवन प्रसाद गुरागाईले निम्नानुसारको विचार व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

- ✓ वार्डेन सेमीनारको नारा अत्यन्त सान्दर्भिक रहेको ।
- ✓ नेपालका संरक्षित क्षेत्रहरु विभिन्न व्यवस्थापन पद्धतिहरु अन्तर्गत प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थापन भइरहेको ।

भू तथा जलाधार संरक्षण विभागका
उप-महानिर्देशक श्री गुरागाई

- ✓ उचित लेखाजोखा हुन नसकेको कारणबाट संरक्षित क्षेत्रहरूले राष्ट्रिय रूपमा प्राथमिकता पाउन नसकेको सन्दर्भमा संरक्षित क्षेत्रको व्यवस्थापनबाट प्राप्त हुने वातावरणीय सेवा लगायतका लाभहरूको मूल्यांकन गर्न सके यस क्षेत्रको व्यवस्थापनका लागि उचित तबरले बजेटको व्यवस्था गर्न सकिने ।
- ✓ वातावरणीय सेवाको लेखाजोखा विभाग र मन्त्रालयबाट गरिने अध्ययन अनुसन्धानको प्राथमिकतामा पारिनु पर्ने ।

८. श्री गौरीशंकर तिमिला, उप-महानिर्देशक, वन विभाग

वार्डेन सेमीनारको सफलताका लागि शुभकामना मन्त्रव्य व्यक्त गर्दै वन विभागका उप-महानिर्देशक श्री गौरीशंकर तिमिलाले निम्न उल्लेखित विचार व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

मन्त्रव्य व्यक्त गर्दै वन विभागका उप-महानिर्देशक श्री तिमिला

- ✓ जैविक विविधता संरक्षणमा जनचेतना बढेको छ जसको कारणबाट जनस्तरबाट संरक्षित क्षेत्रको माग बढ्दै आएको छ । यो नेपालमा संरक्षणको क्षेत्रमा भएको उपलब्धीको एउटा सूचक हो ।
- ✓ संरक्षित क्षेत्र बाहिरको संरक्षणको लागि पनि यस वार्डेन सम्मेलनले ध्यान दिन सकोस । संरक्षित वन घोषणा भएका क्षेत्रमा वन विभागले कार्यक्रम संचालन गर्न समेत सहयोग पुग्ने गरी यस सम्मेलनमा छलफल होस ।

९. श्री आमोद नरसिंह राणा, सहायक रथी, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष निर्देशनालय

नेपाली सेना अन्तर्गतको राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष निर्देशनालयका निर्देशक सहायक रथी श्री आमोद नरसिंह राणाले शुभकामना मन्त्रव्यको क्रममा निम्नानुसारको धारणा राख्नु भएको थियो ।

शुभकामना मन्त्रव्य व्यक्त गर्दै सहायक रथी श्री राणा

- ✓ नियमित रूपमा आयोजना हुदै आएको यस कार्यक्रममा सहभागी हुन पाएकोमा नेपाली सेनाको तर्फबाट आयोजकलाई धन्यवाद ।
- ✓ एकै थलोमा सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई भेला गरी अन्तर्क्रिया गरिने यस कार्यक्रमले आगामी दिनका लागि रणनीति तयार गर्न सहयोग पुग्ने ।
- ✓ जैविक विविधता संरक्षणको क्षेत्रमा उपयुक्त योगदान गर्न नेपाली सेना सदैव तत्पर रहेको ।

- ✓ संरक्षणमा नयाँ चुनौतिहरु थपिंदै गएकोले नयाँ अवधारणा र प्रविधिको प्रयोगमा जोड दिइनु पर्ने आवश्यकता रहेको ।
- ✓ संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनको मुख्य सफलतालाई संस्थागत गरिनु पर्ने साथै संरक्षण शिक्षालयको अवधारणालाई अगाडि बढाइनु पर्ने ।
- ✓ एकलो प्रयास लझ्डो हुने हुँदा सबैको सहयोग र समन्वयमा उपलब्धी हासिल गर्न तर्फ अग्रसर रहनुपर्ने ।
- ✓ प्रकृति संरक्षण कार्यका लागि हाल नेपाली सेना १४३ पोष्टमा तैनाथ रहेको, ५ स्थानमा नयाँ पोष्ट स्थापना गर्ने र ४ ठाउँमा सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने क्रममा रहेको ।
- ✓ प्रकृति संरक्षणको चुनौति सामना गर्नका लागि साभा समाधान खोज्नु पर्ने ।

उद्घाटन मन्त्रव्य

प्रमुख अतिथी डा. गणेशराज जोशी, सचिव, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय

कार्यक्रममा उद्घाटन मन्त्रव्य व्यक्त गर्ने क्रममा
प्रमुख अतिथी वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयका
सचिव डा. गणेशराज जोशीले आफ्ना निर्देशनहरु
सहित निम्नानुसारको धारणा व्यक्त गर्नु भएको
थियो ।

- उद्घाटन मन्त्रव्य व्यक्त गर्दै प्रमुख अतिथी डा. जोशी
- ✓ गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र अन्तर्गतको तातोपानीमा आयोजित वार्डेन सेमिनारबाट विशेष सन्देशको अपेक्षा गरेको ।
 - ✓ जैविक विविधता संरक्षणमा धेरै चुनौति र अवसरहरु छन् । संस्थागत रूपमा संरक्षणको शुरुवात भएपछिको ३० वर्ष भन्दा बढीको अवधिमा संरक्षणको अवधारणमा नै धेरै परिवर्तन आइसकेको छ । अहिलेको संरक्षण प्रजाति संरक्षणमा मात्रै सीमित नभई भू-परिधिस्तरमा जनसहभागिताबाट गरिने संरक्षणमा बढी केन्द्रित रहेको छ ।
 - ✓ नेपालको जैविक विविधता संरक्षणमा चुनौतिका बीच धेरै उपलब्धी हासिल भएका छन् । यो सम्पूर्ण सरोकारबालाहरुको समन्वय र सहकार्यको नतिजा हो भन्ने लागदछ । शून्य चोरी शिकारको लक्ष्य हासिल गर्नमा सहयोग पुऱ्याउने सम्पूर्णमा धन्यवाद ।
 - ✓ वन्यजन्तुसंग सम्बन्धित अपराध अन्तरदेशीय भएको र यसको गैरकानूनी व्यापारमा संलग्न अपराधीहरुको संजाल धेरै ठूलो भएको हुँदा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण गर्नु भनेको अत्यन्त जोखिमपूर्ण कार्य हो ।
 - ✓ देशको करीब १० प्रतिशत भू-भाग संरक्षित क्षेत्र भएको अवस्थामा सिर्जना गरिएको संगठनले २३ प्रतिशत भन्दा बढी क्षेत्र ओगटेको संरक्षित क्षेत्रहरुको व्यवस्थापन गर्दा प्रभावकारी हुन सकेको छैन ।
 - ✓ सबैलाई संरक्षणमा कसरी सहभागी गराउने र मुख्य चुनौतिहरुलाई सम्बोधन गर्नका लागि क्षमता अभिवृद्धि गर्ने कार्य दिगो संरक्षणका लागि महत्वपूर्ण हुन आउँछ ।
 - ✓ नेपालका संरक्षणकर्मीहरु बधाईको पात्र पनि हनुहुन्छ भने यदाकदा केही गम्भीर त्रुटीहरु पनि हुने गरेका छन् जसले गर्दा सम्पूर्ण संयन्त्रप्रतिको विश्वासमा प्रश्नचिन्ह खडा भएको छ । यस्ता त्रुटीहरुलाई

नदोहोच्याउनु होला । जिम्मेवारी बोधकासाथ अगाडि बढनोस । तपाईंहरुले गरेका असल काममा म साथ दिनेछु तर खराब कार्यको बचाउ गर्ने छैन ।

- ✓ संरक्षण कसैको एकल प्रयासबाट सम्भव छैन । संरक्षण र विकासको बीचमा उपयुक्त सन्तुलन कायम गर्नु अहिलेको एउटा प्रमुख चुनौति हो । हाल वातावरणीय सेवाको भुक्तानीको सम्बन्धमा सम्भाव्यता अध्ययन भइरहेको छ । जैविक विविधता संरक्षणको मुख्य मान्यतालाई कायम राख्दै आर्थिक विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।
- ✓ अमेरिकाको योसेमाइटमा संरक्षण र विकासलाई सन्तुलित रूपमा अगाडि बढाइएको छ । त्यहाँ अबलम्बन गरिएको पद्धति नेपालमा पनि विकास गर्न उपयुक्त देखिन्छ ।
- ✓ GDP मा वन क्षेत्रको योगदान किति छ भनेर आधिकारिक लेखाजोखा भएको छैन । कुनै अध्ययनले २ प्रतिशत भनेका छन् भने कसैले १३ प्रतिशतसम्म पनि दावी गरेका छन् । तसर्थ सबैलाई मान्य हुने खालको अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार वन क्षेत्रको योगदानको लेखाजोखा गरिनु आवश्यक छ ।
- ✓ वातावरणीय सेवाको भुक्तानी सैदान्तिक रूपमा आकर्षक देखिन्छ तर यसको व्यवहारिक पाठोको अध्ययन गरिनु पर्दछ । यदि व्यवहारिक रूपमा उपयुक्त देखिएमा ऐन, नियम, कार्यविधि समय सापेक्ष बनाई कार्यान्वयनमा जान सकिन्छ ।
- ✓ मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व बढाई गएको अवस्थामा द्वन्द्व न्यूनीकरणका लागि के गर्न सकिन्छ भन्ने तर्फ पनि ध्यान केन्द्रित गर्नु पर्दछ । पछिल्लो समयमा राहत रकम बढाई गरेर वन्यजन्तुको आक्रमणबाट मृत्यू भएमा रु. ३ लाख दिने व्यवस्था मिलाइएको छ यद्यपी यो समेत पर्याप्त छैन ।
- ✓ यस कार्यक्रममा सिन्धुपाल्योक जिल्लाका प्रमुख जिल्ला अधिकारीले उठाउनु भएको रक्तचन्दनसंग सम्बन्धित समस्याका सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था मिलाई नेपाल भारत सीमामा नै अबैध ओसार पसार रोक्नु पर्ने देखिन्छ ।
- ✓ सवारी साधन वा मालबाहक साधन लिलाम गर्ने सम्बन्धमा अदालतको आदेश आएको अवस्थामा गर्न सकिने भएकोले अदालतलाई Convince गरेर आदेश लिने तर्फ कोशिस गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

धन्यवाद ज्ञापन

डा. महेश्वर ढकाल, इकोलोजिष्ट, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

कार्य व्यस्तताको बाबजुद ३० औं वार्डेन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारको उपस्थित हुनुभएकोमा प्रमुख अतिथी, अतिथी साथै सहभागीहरुप्रति राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग परिवार आभारी रहेको भन्दै विभागका तर्फबाट इकोलोजिष्ट डा. महेश्वर ढकालले सम्पूर्णमा हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्नुभएको थियो । मन्त्रव्यक्ति क्रममा डा. ढकालले सबै संरक्षित क्षेत्रको विशिष्ट गुण भएको हुँदा अनुभवको आदान प्रदानका लागि वार्डेन सेमिनार महत्वपूर्ण रहेको धारणा व्यक्त गर्नुभयो । सेमीनारको नारामा केन्द्रित हुँदा २० वटै संरक्षित क्षेत्रहरुको विषयमा छलफल हुने

धन्यवाद ज्ञापन गर्दै इकोलोजिष्ट डा. ढकाल

र राजशव निर्धारणसंग सम्बन्धित विषय पनि छलफलमा समेटिने विचार समेत वहाँले राख्नुभयो । हाल नेपालमा संरक्षणको मुख्य चुनौति भनेको मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व रहेको र संरक्षणका लागि नियम कानूनको कार्यान्वयनमा पनि समस्या रहेको धारणा डा. ढकालले राख्नुभयो ।

समापन मन्त्रव्य

सभाध्यक्ष श्री मेघ बहादुर पाण्डे, महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

३० औं वार्डेन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारको उद्घाटन सत्रको समापन गर्दै सभाध्यक्ष राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका महानिर्देशक श्री मेघ बहादुर पाण्डेले निम्नानुसारको धारणा राख्नु भएको थियो ।

समापन मन्त्रव्य व्यक्ति गर्दै महानिर्देशक श्री पाण्डे

- ✓ प्रजाति संरक्षण सम्बन्धी छलफलबाट शुरुवात भएको यो सेमीनार भू-परिधिस्तरीय छलफलसम्म पुगेको छ । संरक्षणको क्षेत्रमा सानातिना सवालहरू त सधै नै रहिरहन्छन् ।
- ✓ संरक्षित क्षेत्रको व्यवस्थापनमा हासिल भएको उपलब्धीमा नेपाली सेनाको ठूलो भूमिका रहेको छ । तसर्थ, संरक्षणको एउटा मुख्य शेयरहोल्डर नेपाली सेना हो ।
- ✓ शून्य चोरी शिकारको सफलता निरन्तर रहिरहने अपेक्षा गरेको छु । संरक्षित क्षेत्रभित्र चोरी शिकार नियन्त्रण गर्ने नेपाली सेना र संरक्षित क्षेत्र बाहिर अबैध व्यापार नियन्त्रण गर्ने प्रहरीको संयोजनबाट यो सम्भव भएको छ ।
- ✓ शून्य चोरी शिकारको लक्ष्य हासिल गर्नमा मध्यवर्ती क्षेत्रका स्थानीय बासिन्दाहरू र संरक्षण साफेदारहरूको सहयोग निरन्तर रहेको छ ।
- ✓ सचिवज्यूको निर्देशन बमोजिम नै त्रुटीहरू क्षम्य हुँदैनन् साथै जानी जानी गरिएका गल्तीहरू स्वीकार्य हुँदैनन् ।
- ✓ मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरणका लागि राहत महत्वपूर्ण विषय भएको हुँदा उचित राहतको व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।
- ✓ विकास र संरक्षणबीच सन्तुलन कायम गर्न ज्यादै कठिन छ । जलविद्युत, सडक, रेलमार्ग आदि निर्माण तथा संचालनबाट जैविक विविधता पर्नसक्ने प्रतिकुल प्रभावलाई कसरी न्यूनीकरण गर्ने भन्ने तर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्ने अवस्था छ ।
- ✓ हाम्रा सामु चुनौतिहरू निकै छन् । बोलीको भाषा नबुझ्ने वन्यजन्तुको संरक्षण गर्नु त चुनौतिपूर्ण छ नै । अभ बढी समस्या बोलीको भाषा बुझ्नेहरुबाट छ । तसर्थ, ठूलो समस्या भनेको वन्यजन्तुको चोरी शिकार र अबैध व्यापार हो जसको व्यवस्थापन चुनौतिपूर्ण छ ।

खण्ड दुई : प्राविधिक सत्र

२.१ पहिलो दिन

पहिलो सत्र

पहिलो दिनको पहिलो प्राविधिक सत्रको अध्यक्षता राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका पूर्व महानिर्देशक श्री श्याम बजिमयले गर्नुभएको थियो । यस सत्रमा वातावरणीय सेवाको मूल्यांकन : संरक्षित क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन भन्ने ३० औं वार्डन सेमीनारको नारासंग सम्बन्धित कार्यपत्र लगायत दुईवटा प्रस्तुतीहरु भएको थियो ।

२.१.१ Valuation of Environmental Services for Sustainable Financing of PAs

३० औं वार्डन सेमीनारको नारा वातावरणीय सेवाको मूल्यांकन : संरक्षित क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन सम्बन्धमा SANDEE का डा. राजेश राईले Theme paper प्रस्तुत गर्नुभएको थियो । प्रस्तुतीको शुरुवातमा डा. राईले वातावरणीय सेवाको मूल्यांकन किन गर्ने र के हामीले सबैखाले वातावरणीय सेवाको लेखाजोखा गर्न सक्छौं ? भन्ने प्रश्नहरु सहभागीहरुमाझ राख्नुभएको थियो । संरक्षित क्षेत्रको सेवाको मूल्यांकन प्रवेश शुल्कबाट मात्र गरिनुहुँदैन यसका सबैखाले आर्थिक लाभको लेखाजोखा गरिनुपर्छ भन्दै डा. राईले वातावरणीय सेवा बजारमा किनबेच नहुने भएकोले यसको मूल्य यकिन गर्न जटिल हुने व्यहोराको जानकारी गराउनु भयो । तसर्थ वातावरणीय सेवाको मूल्यांकन गर्ने मूल्य आधार भनेको नै मानिसले कुन कुरालाई बढी महत्व दिन्छन त्यसमा निर्भर गर्ने रहेछ । प्रस्तुतीको विस्तृत विवरण अनुसूची-२.१ मा दिइएको छ ।

छलफलमा उठेका मूल्य बुँदाहरु

- ✓ प्रस्तुती consumer perspective बाट भएको र यो अलि बढी subjective भएको साथै कसरी नीति निर्मातालाई Convince गर्ने भन्ने सम्बन्धमा Theme paper ले सम्बोधन गर्न नसकेको ।
- ✓ सैद्धान्तिक रूपमा प्रस्तुती उत्कृष्ट रहेको तर यसमा समेटिनु पर्ने व्यवहारिक पक्षहरु जस्तै सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्रमा पर्वतारोहण शुल्क आउनु पर्ने या नपर्ने, जलविद्युत, खानेपानी लगायतका आयोजनाहरुबाट संरक्षित क्षेत्रहरुलाई के कस्तो वातावरणीय सेवाको भुक्तानी हुने सम्भावना रहन्छ भन्ने सम्बन्धमा कार्यपत्रले प्रष्ट्याउन नसकेको ।
- ✓ वातावरणीय सेवाको मूल्यांकन गरेर मात्रै केही नहुने भएकाले मूल्यांकनको प्राविधिक पक्ष तथा वातावरणीय सेवाको भुक्तानीका सम्बन्धमा नेपालमा पनि केही शुरुवात गर्न सकिएमा उपयुक्त हुने ।

२.१.२ Concept of Wildlife Premium under REDD+

डब्ल्यू. डब्ल्यू. एफ. नेपालका डा. यादव कङ्गेलले Concept of Wildlife Premium under the REDD+ : A Viable Mechanism for enhancing Wildlife Conservation सम्बन्धमा प्रस्तुती गर्नुभएको थियो । डा. कङ्गेलले REDD+ को Mechanism मार्फत हुने Carbon Accounting लाई समावेश गर्ने अवधारणा नै Wildlife Premium under REDD+ हो । यस मार्फत वन्यजन्तु संरक्षण गरे बापत स्थानीय बासिन्दाहरुलाई कसरी लाभान्वित गर्न सकिन्छ भनेर व्यवस्था गर्ने प्रयत्न गरिएको छ भन्ने जानकारी गराउनु भयो । यो

REDD+ अन्तर्गत Endangered Species र सोको बासस्थान संरक्षण गरे बापत Bonus दिने Mechanism भएको, Wildlife Premium ले REDD+ लाई Complement गर्ने र यो Performance based Payment Scheme भएको जानकारी समेत वहाँले दिनुभयो । प्रस्तुतीको विस्तृत विवरण अनुसूची-२.२ मा दिइएको छ ।

छलफलमा उठेका मूख्य बुँदाहरु

- ✓ REDD+ लाई संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनसंग जोड्ने विषय राम्रो भएको तर यसको कारणबाट सिर्जना हुनसक्ने जटिलतालाई पनि विचार गर्नुपर्ने ।
- ✓ यो Climate Change को विषय भनेको Developing र Developed Country बीचको Bargaining हो तर यसको मार Least Developed Countries लाई परिरहेको छ ।
- ✓ यस अवधारणाले संरक्षणसंग सम्बन्धित नीति निर्माणका लागि सहयोग पुर्न जाने ।

सत्राध्यक्षको मन्तव्य

यस सत्रका अध्यक्ष राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका पूर्व महानिर्देशक श्री श्याम बजिमयले प्रस्तोताहरु, छलफलमा जिज्ञासा तथा सुझाव राख्ने व्यक्तिहरु साथै प्रस्तुती तथा छलफल ध्यानपूर्व सुनिदिनुभएकोमा सम्पूर्ण सहभागीहरूलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दै निम्नानुसारको विचार व्यक्त गर्नुभयो ।

- ✓ यस सत्रका दुवै प्रस्तुती सान्दर्भिक र सैद्धान्तिक पक्ष अत्यन्त सवल रहेको तर यस्ता अवधारणालाई नेपालको सन्दर्भमा कसरी कार्यान्वयन गर्ने भन्ने विषय चुनौतिपूर्ण रहेको ।
- ✓ वातावरणीय सेवाको भुक्तानीको अवारणालाई परीक्षणका रूपमा एउटा संरक्षित क्षेत्रबाट शुरुवात गर्न उपयुक्त हुने ।

दोस्रो सत्र

पहिलो दिनको दोस्रो प्राविधिक सत्रको अध्यक्षता राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका पूर्व महानिर्देशक श्री गोपाल प्रसाद उपाध्यायले गर्नुभएको थियो । यस सत्रमा मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापन रणनीति, पंक्ती संरक्षण नेपाल, National Redlist for Birds of Nepal र २९ औं वार्डेन सेमीनारका संकल्पहरुको कार्यान्वयन स्थितिको समिक्षा सम्बन्धी चारवटा प्रस्तुतीहरु भएको थियो ।

२.१.३ Human-Wildlife Conflict Management Strategy

राष्ट्रियस्तरको Human-Wildlife Conflict Management Strategy तयारी टोलीमा संलग्न श्री हरि प्रसाद ढकालले हाल तयारीको क्रममा रहेको उक्त रणनीतिको Interim presentation गर्नुभएको थियो । प्रस्तुतीका क्रममा श्री ढकालले नेपालमा मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्वको अवस्थाकोबारेमा संक्षिप्त जानकारी गराउदै मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापनको लागि राष्ट्रियस्तरको रणनीति तयारी कार्य अन्तिम चरणमा रहेको जानकारी गराउनु भयो । रणनीति तयारीका लागि हालसम्म गरिएका अध्ययन तथा अन्तरक्रियाबाट प्राप्त जानकारीहरु प्रस्तुत गर्दै तयारीको क्रममा रहेको रणनीतिको खाका र यसमा समेट्न खोजिएको विषयबस्तुको जानकारी श्री ढकालले गराउनु भयो । प्रस्तुतीको विस्तृत विवरण अनुसूची-२.३ मा दिइएको छ ।

छलफलमा उठेका मुख्य बुँदाहरु

- ✓ वन्यजन्तुबाट हुने वाली क्षती घटाउन वन्यजन्तुले मन नपराउने वैकल्पिक खेती प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक रहेको ।
- ✓ वन्यजन्तुबाट भएको क्षतिको राहत वितरण प्रक्रिया सरलीकृत गरिनुपर्ने ।
- ✓ रणनीतिले तराई क्षेत्रलाई केन्द्रविन्दुमा राखेको तर हिमाली क्षेत्रलाई उपेक्षा गरिएको ।
- ✓ राष्ट्रियस्तरमा मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्वसंग सम्बन्धित Data Gap रहेको ।
- ✓ मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरणका लागि वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले अन्य सरोकारवालाहरुलाई समेत सहभागी गराउने संयन्त्रको व्यवस्था रणनीतिमा हुनुपर्ने ।
- ✓ राहत वितरणका लागि स्थानीयस्तरमा राहत कोषको व्यवस्था मिलाउने र सो कोषको लागि दिगो आर्थिक स्रोतको व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।

२.१.४ Bird Conservation Nepal

पंक्षी संरक्षण नेपालकी कार्यकारी अधिकृत डा. सुशिला नेपालीले पंक्षी संरक्षण नेपाल र यसका गतिविधीका बारेमा प्रस्तुती गर्नुभएको थियो । प्रस्तुतीको क्रममा वहाँले नेपालमा २७ वटा महत्वपूर्ण पंक्षी क्षेत्र (IBAs) रहेको जानकारी दिनुभयो । पंक्षी प्रजातिहरुको संख्या घट्दो क्रममा रहेको र केही प्रजातिहरु लोप हुनसक्ने अवस्थामा समेत पुगेको हुँदा पंक्षीहरुलाई लोप हुनबाट बचाउनका लागि BCN ले विभिन्न सरोकारवालाहरुसंग मिली पंक्षी संरक्षण कार्य गर्दै आइरहेको जानकारी वहाँले गराउनुभयो । यसै सम्बन्धमा एउटा प्रयत्न स्वरूप चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको कसरामा स्थापना गरिएको गिद्ध प्रजनन केन्द्रमा राखिएका गिद्धहरु मध्येबाट हालसम्म एकजोडीले एउटा बच्चा कोरलेको छ भने प्राकृतिक बासस्थानमा गिद्धको अध्ययन र संरक्षणका लागि पाल्यामा गिद्धको Tagging गर्न लागिएको जानकारी डा. नेपालीले दिनुभयो । प्रस्तुतीको विस्तृत विवरण अनुसूची-२.४ मा दिइएको छ ।

छलफलमा उठेका मुख्य बुँदाहरु

- ✓ नेपालमा २७ वटा IBAs घोषणा गर्दा नेपाल सरकारसंग समन्वय गरियो कि गरिएन ?
- ✓ हालसम्म नेपालमा कति प्रजातिका चराहरुको Census गरियो र सो को अवस्था कस्तो रहेको पाइयो ? (नेपालमा खासगरी *Cheer pheasant*, *Bengal florican* र *Vulture* को अवस्थाको अध्ययन भएको) ।
- ✓ नेपालमा पछिल्लो समयामा नयाँ संरक्षित क्षेत्रहरु घोषणा भएका छन्, सोही अनुसार IBAs को संख्या बढेको छ कि छैन ? (मनास्लु संरक्षण क्षेत्र अहिलेसम्म पनि IBA घोषणा नभएको, गौरीशंकर र अपिनाम्पा संरक्षण क्षेत्रहरु पनि IBAs मा पर्न सक्ने सम्भावना रहेको र सो सम्बन्धमा हाल अध्ययन भइरहेको) ।
- ✓ BCN ले नेपालमा पंक्षीको प्रजातिहरुको सूची निकाल्दा सरकारी तथ्यांकसंग फरक परेको । BCN ले राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागसंग समन्वय गरेर नै प्रजातिहरुको सूची प्रकाशित गर्ने गरेको ।

२.१.५ National Red list for Birds of Nepal

ZSL Nepal का Country Manager डा. हेम सागर बरालले हाल तयारीको क्रममा रहेको National Red List for Birds of Nepal को सम्बन्धमा प्रस्तुती गर्नुभएको थियो । नेपालका संरक्षित वन्यजन्तुहरुको सूची परिमार्जन गर्नका लागि सन् २०१० मा नै राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागमा पेश गरिएको जानकारी गराउँदै हाल National Red List for Birds of Nepal तयारी कार्य भइरहेको र यस सम्बन्धमा उल्लेख्य प्रगति भएको जानकारी डा. बरालले गराउनु भएको थियो । प्रस्तुतिको विस्तृत विवरण अनुसूची-२.५ मा दिइएको छ ।

छलफलमा उठेका मूख्य बुँदाहरु

- ✓ Regionally Extinct Category मा Regional शब्दले Confusion Create गरेको ।
- ✓ जलवायु परिवर्तनको सूचकको रूपमा चरालाई लिइने भएकाले यस सम्बन्धमा संरक्षणमूलक श्रव्यदृष्य सामग्री निर्माण गर्दा उपयुक्त हुने ।
- ✓ नेपालमा पाइने ८७५ प्रजातिका चराहरुमध्ये कति प्रजातिका चराहरुको अवस्थाको अध्ययन गरिएको छ ? (हालसम्म BCN ले १४९ प्रजातिका चराहरुको अवस्थाको अध्ययन गरी Population Estimation समेत गरेको) ।
- ✓ नेपालमा पंक्षी संरक्षणसंग सम्बन्धित मूख्य सरकारी निकाय राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग भएतापनि पंक्षीहरुको स्थिति अध्ययन, सूची अद्यावधी तथा पुस्तक प्रकाशन गर्दा विभागसंग पर्याप्त समन्वय नगर्ने गरिएको ।

२.१.६ २९ औं वार्डन सेमिनारका संकल्पहरुको कार्यान्वयन स्थितिको समीक्षा

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका व्यवस्थापन अधिकृत श्री हरिभद्र आचार्यले २९ औं वार्डन सेमिनारका संकल्पहरुको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा भएको प्रगति विवरण प्रस्तुत गर्नु भएको थियो । प्रस्तुतीको विस्तृत विवरण अनुसूची-२.६ मा दिइएको छ ।

छलफलमा उठेका मूख्य बुँदाहरु

- ✓ ढोरपाटन शिकार आरक्षमा गैरकानूनी रूपमा वन्यजन्तुहरुको शिकार भइरहेको सन्दर्भमा उक्त आरक्षको सुरक्षार्थ नेपाली सेना खटाउने कार्य तत्काल गरिनु पर्ने ।
- ✓ ढोरपाटन शिकार आरक्ष र मकालु बरुण राष्ट्रिय निकुञ्जमा नेपाली सेना खटाउनको लागि अहिलेदेखि नै आवश्यक पूर्वाधार निर्माणका लागि बजेटको व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
- ✓ ढोरपाटन शिकार आरक्ष र मकालु बरुण राष्ट्रिय निकुञ्जमा नेपाली सेना खटाउनका लागि रक्षा मन्त्रालयसंग चार पटक बैठक बसेर छलफल भएको । यस सम्बन्धमा निर्णय गर्नका लागि उक्त आरक्ष र निकुञ्जमा भएको गैर कानूनी शिकारको विवरण रक्षा मन्त्रालयले माग गरेको ।
- ✓ विभागको संगठन र व्यवस्थापन सम्बन्धमा हालसम्म ठोस प्रगति हासिल हुन नसकेको सन्दर्भ प्रस्तावित संगठन तथा व्यवस्थापन योजना स्वीकृत गराउनका लागि थप पहल गरिनु पर्ने ।
- ✓ विभागले हाल Gene Bank को व्यवस्था लगायत ८ वटा नीतिहरुको मस्यौदा तयार गरी सकेको ।

सत्राध्यक्षको मन्तव्य

यस सत्रका अध्यक्ष राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका पूर्व महानिर्देशक श्री गोपाल प्रसाद उपाध्यायले यस सत्रमा विविध विषयमा प्रस्तुती गर्ने प्रस्तोताहरु र छलफलमा सहभागी व्यक्तिहरूलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दै निम्नानुसारको विचार व्यक्त गर्नुभयो ।

- ✓ मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्वमा वन्यजन्तु र स्थानीय बासिन्दा मात्र नभएर संरक्षण कार्यमा संलग्न कर्मचारी र सुरक्षकर्मीको क्षतीको बारेमा पनि समावेश गरिनु पर्ने ।
- ✓ मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व व्यवस्थापनका सम्बन्धमा कसको दायित्व के कति हुने भन्ने सम्बन्धमा रणनीतिमा स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिनु पर्ने ।
- ✓ रणनीतिमा Retaliatory killing का विषयहरु पनि समावेश गरिनु पर्ने ।
- ✓ पंक्षी संरक्षण संघले गरेको कामको सम्बन्धमा स्थानीय स्तरमा पनि सूचना प्रवाह गर्नुपर्ने । पंक्षी संरक्षणका लागि BCN ले पनि स्थानीय समुदायमा संरक्षण शिक्षाको कार्यक्रम अगाडि बढाउन उपयुक्त हुने ।
- ✓ ZSL को काम अझ बढी समन्वयात्मक ढंगबाट अगाडि बढाइनु पर्ने ।
- ✓ जलवायु परिवर्तनका कारणबाट वन्यजन्तु प्रजातिहरूमा पर्नसक्ने नकरात्मक प्रभावहरूका सम्बन्धमा वैज्ञानिक अध्ययन गरी सो न्यूनीकरणका लागि आवश्यक रणनीति तयार गरिनु पर्ने ।
- ✓ हाम्रा आवश्यकता र नीतिबीच Bridging गर्नुपर्ने ।

२.२ दोस्रो दिन

पहिलो सत्र

दोस्रो दिनको पहिलो प्राविधिक सत्रको अध्यक्षता राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका उप-महानिर्देशक श्री टिकाराम अधिकारीले गर्नुभएको थियो । यस सत्रमा Habitat Requirements : Pre-condition from Wildlife Perspective, Central Investigation Bureau, Combating Wildlife Crime in Nepal र राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको प्रस्तावित संगठन तालिका सम्बन्धी चारवटा प्रस्तुतीहरु भएको थियो ।

२.२.१ Habitat Requirements: Precondition from Wildlife Perspective

वर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जका प्रमुख संरक्षण अधिकृत श्री रामचन्द्र कँडेलले वन्यजन्तुको व्यवस्थापनको दृष्टिकोणले बासस्थानका आधारभूत पक्षहरूका सम्बन्धमा प्रस्तुत गर्नु भएको थियो । प्रस्तुतीको शुरुवातमा श्री कँडेलले गौरको स्थानान्तरणको लागि बासस्थानको उपयुक्तता सम्बन्धमा प्रस्तुत गर्नुभयो भने गैंडा स्थानान्तरणका आधारभूत पक्षहरु र अर्ना गणना २०१४ को समेत जानकारी वहाँले गराउनु भयो । प्रस्तुतीको विस्तृत विवरण अनुसूची-२.७ मा दिइएको छ ।

छलफलमा उठेका मूख्य बुँदाहरु

- ✓ गैंडा स्थानान्तरण गर्नका लागि सबैभन्दा पहिला सुरक्षा व्यवस्थाको सुनिश्चितता हुनुपर्ने साथै उपयुक्तताको अध्ययन हुनुपर्ने ।

- ✓ गैंडा स्थानान्तरण Donor Agency को Pressure को कारणबाट समेत हुँदै आएको ।
- ✓ बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको बबई उपत्यका गौरको लागि पनि उपयुक्त बासस्थान रहेको ।
- ✓ वन्यजन्तुहरुको स्थानान्तरण गर्दा वैज्ञानिक अध्ययनको आधारमा स्थानीय बासिन्दाहरुसंग समन्वय समेत गरेर गर्नुपर्ने ।

२.२.२ Central Investigation Bureau

नेपाल प्रहरीका बरिष्ठ प्रहरी उपरीक्षक श्री उत्तम बहादुर कार्कीले नेपाल प्रहरी अन्तर्गतको केन्द्रीय अनुसन्धान व्यूरोको सम्बन्धमा प्रस्तुत गर्नुभएको थियो । सन् २०१० को जुलाईमा केन्द्रीय अनुसन्धान व्यूरोको स्थापना भएको र पछिल्लो समयमा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रणमा CIB सहभागी भई नेपाल प्रहरीको तर्फबाट पनि वन्यजन्तु संरक्षणमा उल्लेख्य योगदान भएको जानकारी श्री कार्कीले गराउनु भयो । प्रस्तुतीको विस्तृत विवरण अनुसूची-२.८ मा दिइएको छ ।

छलफलमा उठेका मूख्य बुँदाहरु

- ✓ वन्यजन्तुसंग सम्बन्धित अपराधको दृष्टिकोणले संवेदनशील १६ वटा जिल्लाका प्रहरी प्रमुखहरुलाई केन्द्रबाट विशेष निर्देशन दिन आवश्यक रहेको ।
- ✓ केन्द्रीय अनुसन्धान व्यूरोको कार्यक्षेत्र नेपालका ७५ जिल्ला भएको । हाल केन्द्रीयस्तरमा मात्रै CIB रहेको तथा यसको विस्तार गर्ने सम्बन्धमा छलफल चलिरहेको ।
- ✓ हाल नेपाल प्रहरीमा पनि वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण सम्बन्धमा चासो र चिन्ता बढेको ।
- ✓ वन्यजन्तु अपराध अनुसन्धानका लागि हालसम्म नेपाल प्रहरीलाई जिम्मेवारी नदिइएको र आवश्यक पर्ने स्रोत साधन समेत उपलब्ध नगराइएको ।

२.२.३ Combating Wildlife Crime in Nepal

नेपालमा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रणका लागि भए गरेका प्रयासहरुका सम्बन्धमा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका इकोलोजिष्ट डा. महेश्वर ढकालले प्रस्तुत गर्नु भएको थियो । प्रस्तुतीको विस्तृत विवरण अनुसूची-२.९ मा दिइएको छ ।

छलफलमा उठेका मूख्य बुँदाहरु

- ✓ Zero Poaching को सदा Zero Poaching of Rhino भन्न उपयुक्त देखिएको ।
- ✓ पछिल्लो समयमा विभागले प्रचारमूखी वा संचारमाध्यममूखी कार्यक्रममा जोड दिएको देखिन्छ । उक्त कार्य आवश्यक नरहेको, त्यस्ता कार्यहरुको औचित्यता स्पष्ट नभएको तथा संचारमाध्यममूखी कार्यक्रम विभागका लागि शोभनीय नभएको ।
- ✓ वारलुङ्ज जिल्लामा पनि जिल्लास्तरीय WCCB गठन गर्न आवश्यक देखिएको ।
- ✓ वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रणका लागि विभागका कर्मचारीहरु तथा सहयोगी संघ संस्थामा कार्यरत व्यक्तिहरुको समेत दक्षता अभिवृद्धि हुने र वृत्ति विकास समेत हुने कार्यहरुलाई प्राथमिकताका साथ अगाडि बढाइनु पर्ने ।

२.२.४ राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको प्रस्तावित संगठन

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग तथा मातहतका संरक्षित क्षेत्र कार्यालयहरुका लागि प्रस्ताव गरिएको संगठनको खाका सहितको प्रस्तुती विभागका शाखा अधिकृत श्री ज्ञानराज कोइरालाले गर्नु भएको थियो । प्रस्तुतीको विस्तृत विवरण अनुसूची-२.१० मा दिइएको छ ।

छलफलमा उठेका मूख्य बुँदाहरु

- ✓ अन्नपूर्ण, मनासलु र गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्रहरुमा पूर्णकालीन संरक्षण अधिकृत-१, रेजर-२ र नायब सुब्बा (कानून)-१ को दरबन्दी स्वीकृत हुनुपर्ने ।
- ✓ कृष्णसार संरक्षण क्षेत्रमा रेजर-१ को दरबन्दी प्रस्ताव गरिएकोमा रेजर-२ को दरबन्दी राखिनु पर्ने ।
- ✓ अपिनाम्पा संरक्षण क्षेत्रको संगठन तालिका सम्बन्धमा प्रमुख संरक्षण अधिकृतसंग छलफल गरी अन्तिम रूप दिने ।
- ✓ बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज कार्यालयको संगठन तालिका प्रमुख संरक्षण अधिकृतसंग छलफल गरी अन्तिम रूप दिने ।
- ✓ अनुगमन र पर्यापर्यटन फाँटलाई संरक्षण शिक्षा फाँटमा गाभ्ने वा के गर्ने भन्ने सम्बन्धमा पुनः छलफल गर्ने ।
- ✓ विभागमा पूल दरबन्दीको व्यवस्था गरी अध्ययन वा तालिममा गएका कर्मचारीको दरबन्दी विभागमा पूलमा राख्ने व्यवस्था मिलाउन पहल गर्ने ।
- ✓ संरक्षण अधिकृतको सद्वामा वन्यजन्तु संरक्षण अधिकृत बनाउँदा उपयुक्त हुने ।
- ✓ ढोरपाटन शिकार आरक्षमा नेपाली सेना तैनाथ नभएकोले रेजर, सिनियर गेमस्काउट र गेमस्काउटको दरबन्दी १:१:७ मा हुनुपर्ने । साथै हलुका सवारी चालकको दरबन्दी १ थप गर्नुपर्ने ।
- ✓ सेक्टरको सद्वा इलाका कार्यालय बनाउन उपयुक्त हुने हो कि ?
- ✓ कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्षको पथरी पोष्टलाई पश्चिम सेक्टरको रूपमा विकास गर्ने र पूर्वी सेक्टरको कार्य हेडक्वाटरबाट नै गर्ने ।
- ✓ शुक्लाफाँटामा पूर्वी सेक्टर अर्जुनी र पश्चिम सेक्टर मझगाउँमा राख्ने ।
- ✓ शिवपुरी-नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जको मणिचुड सेक्टरलाई सुन्दरीजल सेक्टर बनाउनु पर्ने ।
- ✓ शो-फोक्सुण्डो राष्ट्रिय निकुञ्ज कार्यालयको संगठन तालिका संरक्षण अधिकृतसंग छलफल गरी अन्तिम रूप दिने ।
- ✓ खप्टड राष्ट्रिय निकुञ्जको हेडक्वाटरमा एकजना संरक्षण अधिकृत थप्नुपर्ने ।
- ✓ रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज कार्यालयको योजना फाँटमा राखिएको संरक्षण अधिकृतको दरबन्दी जुम्ला (भुलभुले) सेक्टरमा राख्ने ।
- ✓ मकालु राष्ट्रिय निकुञ्ज कार्यालयको संगठन तालिका संरक्षण अधिकृतसंग छलफल गरी अन्तिम रूप दिने ।

- ✓ लामटाङ राष्ट्रिय निकुञ्जको हेडक्वाटरमा एकजना संरक्षण अधिकृतको दरबन्दी थपिनु पर्ने । साथै धुन्चे र कुटुम्साडमा एक एक जना खरिदार थप्नुपर्ने ।
- ✓ सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्जमा तीनवटा गा.वि.स.मा तीनवटा रेजियोष्ट र सो अन्तर्गत पोष्टहरु राखिनु पर्ने ।
- ✓ बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको मध्यवर्ती शाखामा एकजना सब-इन्जिनियर थप्नुपर्ने । प्रशासनमा एकजना हलुका सवारी चालक थप्नुपर्ने । तेलपानी सेक्टर थप गरिनुपर्ने । प्रमुख संरक्षण अधिकृतसंग छलफल गरी अन्तिम रूप दिने ।

सत्राध्यक्षको मन्त्रव्य

यस सत्रका अध्यक्ष राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका उप-महानिर्देशक श्री टिकाराम अधिकारीले यस सत्रमा विविध विषयमा प्रस्तुती गर्ने प्रस्तोताहरु र छलफलमा सहभागी व्यक्तिहरुलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दै निम्नानुसारको विचार व्यक्त गर्नुभयो ।

- ✓ वन्यजन्तु प्रजातिहरुको दीर्घकालीन संरक्षणका लागि उपयुक्त वासस्थानको व्यवस्था अत्यन्त महत्वपूर्ण हुने भएको हुँदा यस सम्बन्धमा थप अध्ययन विश्लेषण आवश्यक रहेको ।
- ✓ वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रणमा नेपाल प्रहरीको केन्द्रीय अनुसन्धान व्यूरोबाट उल्लेख्य सहयोग भएको र आगामी दिनमा पनि आपसी सहकार्यमा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रण गरिनु पर्ने ।
- ✓ पछिल्लो समयमा वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रणका लागि भएका नीतिगत निर्णयले क्षेत्रीय, राष्ट्रिय र स्थानीयस्तरमा समेत वन्यजन्तु अपराध नियन्त्रणका प्रभावकारी सन्यत्रको विकास भएको ।
- ✓ विभागको प्रस्तावित संगठन र व्यवस्थापन योजना समयमा स्वीकृत गरी संरक्षण कार्यलाई अभ्य प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाउन आवश्यक रहेको ।

दोस्रो सत्र

दोस्रो दिनको दोस्रो प्राविधिक सत्रको अध्यक्षता राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका संस्थापक महानिर्देशक श्री विश्वनाथ उप्रेतीले गर्नुभएको थियो । यस सत्रमा मध्यवर्ती क्षेत्रका अध्यक्षहरुको समुहगत प्रस्तुति, नेपाली सेना तर्फको प्रस्तुती र वार्डेन समुहको प्रस्तुती गरी जम्मा तीनवटा प्रस्तुतीहरु भएको थियो ।

२.२.५ मध्यवर्ती क्षेत्रका अध्यक्षहरुको समुहगत प्रस्तुती

मध्यवर्ती क्षेत्रका अध्यक्षहरु तथा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषदका अध्यक्षहरुले समुहगत छलफलबाट तयार गरिएको मध्यवर्ती क्षेत्र तथा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापनका मूल्य सवालहरु समेटिएको प्रस्तुत खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष श्री शिवराज जोशीले गर्नु भएको थियो । उक्त समुहगत प्रस्तुतीमा निकुञ्ज आरक्षको संरक्षण तथा मध्यवर्ती क्षेत्रको व्यवस्थापनसंग सम्बन्धित ऐन नियममा गरिनुपर्ने संशोधन तथा मध्यवर्ती क्षेत्र एवं संरक्षण क्षेत्रमा विभिन्न कार्यक्रम कार्यान्वयनका सिलसिलामा देखिएका मुलभूत सवालहरु समावेश गरिएको थियो । प्रस्तुतीको विस्तृत विवरण अनुसूची-२.११ मा दिइएको छ ।

छलफलमा उठेका मूख्य बुँदाहरु

- ✓ कृष्णसार संरक्षण क्षेत्र तुलनात्मक रूपमा उपेक्षित भएको गुनासो ।
- ✓ हाल वार्डेनदेखि अध्यक्ष डराउने र अध्यक्षदेखि वार्डेन डराउने स्थिति देखिएकोले आपसी विश्वासको आधारमा सहकार्य गरेर अगाडि बढ्नु पर्ने ।
- ✓ मध्यवर्ती क्षेत्र उपभोक्ता समितिको सिफारिसमा काम गर्दा पारदर्शिता पनि हुने र समितिहरूलाई केही मात्रामा भएपनि आम्दानी हुने भएकोले उसलाई प्रवर्धन गरिनु पर्ने ।
- ✓ मध्यवर्ती क्षेत्रको आन्तरिक स्रोतबाट संस्थागत विकास तर्फ लाग्न सके अझै राम्रो हुने ।
- ✓ अपिनाम्पा संरक्षण क्षेत्रमा हाल देखिएको विवाद समाधान गरी संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद गठन गरिनु पर्ने तथा यसको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक कर्मचारीको व्यवस्था तत्काल मिलाउनु पर्ने ।
- ✓ अपिनाम्पा संरक्षण क्षेत्रमा वार्षिक करीब १ करोडको हाराहारीमा राजश्व संकलन हुने गरेको हुँदा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन समिति गठन नहुँदासम्मका लागि अन्तरिम व्यवस्था मिलाएर त्यहाँको राजश्व संरक्षण र विकासमा खर्च गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
- ✓ वन्यजन्तुबाट भएको क्षतीको राहत वितरण नभइरहेको सन्दर्भमा निर्देशिका बमोजिम तत्काल राहत उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।
- ✓ बाँके राष्ट्रिय निकुञ्जमा अधिकांश नेपाली सेनाको पोष्ट मध्यवर्ती क्षेत्रमा स्थापना भएको छ । बस्तीको नजिक पोष्ट भएको हुँदा भविष्यमा स्थानीय व्यक्तिहरु र पोष्टमा रहेका सेनाबीच ढन्ढको स्थिति आउन सक्ने खतरा रहेको ।
- ✓ मध्यवर्ती क्षेत्र बाहिर ढुङ्गा, गिटी, बालुवा दिन नमिल्ने हो भने कसैले पनि नियम विपरित सहमति गर्न नहुने ।
- ✓ जनता, निकुञ्ज र सेनाको सम्बन्ध अझ सुदृढ गर्दै संरक्षण कार्य अगाडि बढाउनु पर्ने ।

२.२.६ नेपाली सेनातर्फको प्रस्तुती

निकुञ्ज/आरक्ष सुरक्षार्थ रहेका गण/गुल्मका प्रमुखहरूले समुहगत छलफल गरी तयार गरिएको निकुञ्ज आरक्ष सुरक्षा व्यवस्थासंग सम्बन्धित महत्वपूर्ण सवालहरु समेटेर तयार गरिएको प्रस्तुती चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको सुरक्षार्थ रहेको नन्दाबक्स गणका गणपति प्रमुख सेनानी श्री चक्र बहादुर शाहले गर्नु भएको थियो । प्रकृति संरक्षणमा विगत ३९ बर्षदेखि नेपाली सेना संलग्न रहेको, हाल ७ गण र ७ गुल्ममा गरी ७,००० भन्दा बढी नेपाली सेना संरक्षण कार्यमा परिचालन गरिएको तथा संरक्षण कार्य गर्दाको अवस्थामा हालसम्म ८८ सैनिकले ज्यान गुमाइसकेको जानकारी श्री शाहले दिनुभयो । पछिल्लो समयमा शून्य चोरी शिकारको उपलब्धी हासिल हुनुको पछाडि चारवटा मूख्य कारणहरु रहेको जसमा मध्यवर्ती क्षेत्रको अवधारणा फलदायी हुनु, संरक्षण शिक्षा प्रभावकारी हुनु, सरोकारवालाहरूबीच सहकार्य हुनु र संरक्षणमा नेपाली सेनाको सहभागिता हुनु हो भन्ने विषयको जानकारी प्रमुख सेनानी श्री शाहले गराउनु भयो । प्रस्तुतीको विस्तृत विवरण अनुसूची-२.१२ मा दिइएको छ ।

छलफलमा उठेका मूळ्य बुँदाहरु

- ✓ नेपाली सेनाको तर्फबाट गरिएको व्यवस्था एकदमै सकरात्मक रहेको ।
- ✓ तराईका संरक्षित क्षेत्रहरुमा महिला सेनाको परिचालन गर्न सकिने सम्भावना कस्तो रहेको छ भन्ने सवालको जबाफमा श्री शाहले हाल सुरक्षा पोष्टहरुमा महिलाहरुका लागि छुटै कोठा समेतको अभाव रहेकोले पोष्टमा उपलब्ध सुविधाहरुको सीमितताका कारणबाट संरक्षण कार्यका लागि तत्कालै महिला सेना परिचालन गर्न नसकिने जानकारी गराउनु भयो ।

२.२.७ वार्डेन समूहको प्रस्तुती

नेपालका विभिन्न संरक्षित क्षेत्रहरुमा कार्यरत वार्डेन तथा सहायक वार्डेनहरुले समुहगत छलफल गरी नेपालका संरक्षित क्षेत्रहरुको संरक्षण एवं व्यवस्थापनका क्रममा देखिएका मूळ्य सवालहरुका सम्बन्धमा तयार गरिएको प्रस्तुती शिवपुरी-नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जका प्रमुख संरक्षण अधिकृत श्री गोपाल प्रकाश भट्टराईले गर्नु भएको थियो । प्रस्तुतीमा संरक्षणका लागि आवश्यक कानूनी तथा नीतिगत सुधार, संरक्षणमा हाल देखिएका चुनौतिहरु तथा ती चुनौतिहरुको सामना गर्दै संरक्षण कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाउनका लागि आवश्यक विविध पक्षहरु समेटिएको थियो । प्रस्तुतीको विस्तृत विवरण अनुसूची-२.१३ मा दिइएको छ ।

छलफलमा उठेका मूळ्य बुँदाहरु

- ✓ मध्यवर्ती क्षेत्रको संस्थागत विकासमा मानवीय वा भौतिक कुन विषयलाई उठान गरिएको हो र कस्तो किसिमको सीमा सुरक्षाको प्रबन्ध मिलाउने भनिएको हो भन्ने सम्बन्धमा स्पष्ट नभएको ।
- ✓ मध्यवर्ती क्षेत्रको भौतिक विकासलाई प्राथमिकतासाथ अगाडि बढाउनु पर्ने विषय उठाइएको र मध्यवर्ती क्षेत्रमा हाल रहेको सीमा सुरक्षा बललाई पनि कसरी संरक्षण कार्यमा सहभागी गराउन सकिन्छ भनेर छलफलका लागि यस विषयलाई अगाडि सारिएको ।
- ✓ विभागको पूर्व योजना तर्जुमा गोष्ठीमा पनि मध्यवर्ती क्षेत्रका अध्यक्षहरुलाई सहभागी गराउन सकिने विभागका महानिर्देशकको धारणा ।

सत्राध्यक्षको मन्तव्य

यस सत्रका अध्यक्ष राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका संस्थापक महानिर्देशक श्री विश्वनाथ उप्रेतीले प्रस्तोताहरु, छलफलमा जिज्ञासा तथा सुझाव राख्ने व्यक्तिहरु साथै प्रस्तुती तथा छलफल ध्यानपूर्वक सुनिदिनुभएकोमा सम्पूर्ण सहभागीहरुलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दै उक्त सत्र समापन भएको जानकारी गराउनु भयो ।

२.३ तेस्रो दिन तथा अन्तिम दिन

पहिलो सत्र

तेस्रो तथा अन्तिम दिनको पहिलो सत्रको अध्यक्षता राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका महानिर्देशक श्री मेघ बहादुर पाण्डेले गर्नुभएको थियो । यस सत्रमा ३० औं वार्डेन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारका प्रस्तावित संकल्पहरुको प्रस्तुती तथा प्रस्तावित संकल्पहरुसंग सम्बन्धित छलफल भएको थियो ।

२.३.१ ३० औं वार्डेन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारका संकल्पहरुको प्रस्तुती

३० औं वार्डेन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारका संकल्पहरुको मस्यौदा तयार गर्नका लागि गठित समितिका संयोजक राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका उप-महानिर्देशक श्री टिकाराम अधिकारीले प्रस्तावित संकल्पहरुको प्रस्तुती गर्नुभएको थियो । प्रस्तावित संकल्पहरुका सम्बन्धमा बुँदागत रूपमा छलफल गरी आवश्यक थपघट सहित ३० औं वार्डेन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारका संकल्पहरुको मस्यौदालाई अन्तिम रूप दिइएको थियो । ३० औं वार्डेन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारका संकल्पहरु अनुसूची-१ मा दिइएको छ ।

२.३.२ ३० औं वार्डेन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारको समापन

३० औं वार्डेन एवं मध्यवर्ती सेमीनारको समापन सत्रको अध्यक्षता राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका महानिर्देशक श्री मेघ बहादुर पाण्डेले गर्नुभएको थियो । सेमीनारको समापनका क्रममा मध्यवर्ती क्षेत्रका अध्यक्षहरु, वार्डेनहरु र नेपाली सेनाको तर्फबाट प्रतिनिधित्व गरी एक एक जनाले यस सेमीनारको अनुभव कस्तो रह्यो भन्ने सम्बन्धमा मन्तव्य राख्नु भएको थियो । त्यसैगरी ३१ औं वार्डेन सेमीनार अगावै सेवाबाट अवकाश पाउन लाग्नु भएका तीन जना प्रमुख संरक्षण अधिकृतहरु श्री निलाम्बर मिश्र, श्री गंगाराम सिंह र श्री वर्ण बहादुर थापाले पनि सेमीनारको समापनका अवसरमा आफ्नो संक्षिप्त मन्तव्य राख्नु भएको थियो । सेमीनारको समापनको क्रममा बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष श्री देवी प्रसाद देवकोटाले स्वतः स्फूर्त रूपमा तयार गर्नुभएको एउटा संरक्षणमूलक कविता वाचन गर्नुभएको थियो । उक्त कविता यस प्रतिवेदनको अनुसूची-६ मा दिइएको छ । सेमीनारको समापनका अवसरमा गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र आयोजनाका प्रमुख श्री सत्य नारायण शाहले धन्यवाद ज्ञापन गर्नुभएको थियो । सेमीनारको समापन कार्यक्रममा समापन मन्तव्य राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागका महानिर्देशक श्री मेघबहादुर पाण्डेले राख्नु भएको थियो । समापन मन्तव्यका क्रममा श्री पाण्डेले वार्डेन सेमीनार अत्यन्त महत्वपूर्ण भएको र यसले संरक्षणमा राष्ट्रिय र अन्तरराष्ट्रिय स्तरमा समेत Legacy स्थापित गरेको धारणा राख्नुभयो । नेपालमा पछिल्लो बर्षहरुमा भएको शून्य चोरी शिकार एउटा ठूलो उपलब्धी भएको र यसका लागि सम्पूर्ण सरोकारवालाहरुबाट सहयोग प्राप्त भएको हुँदा शून्य चोरी शिकारको उपलब्धी हासिल गर्न प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्ने सम्पूर्णलाई विभागको तर्फबाट महानिर्देशक श्री पाण्डेले धन्यवाद ज्ञापन गर्नुभयो । शून्य चोरी शिकारको लक्ष्यलाई दीर्घकालीन रूपमा हासिल गर्नका लागि निकुञ्ज/आरक्षमा कार्यरत संरक्षणकर्मी, मध्यवर्ती क्षेत्रका बासिन्दा र संरक्षित क्षेत्रमा खटिएका नेपाली सेना हातेमालो गर्दै अगाडि बढनुको विकल्प नभएको भन्दै अबको हाम्रो मूलमन्त्र निम्नानुसार तीन दाजुभाई हुने धारणा समेत सेमीनारको समापनको क्रममा महानिर्देशक श्री पाण्डेले व्यक्त गर्नुभयो ।

तीन दाजुभाई

अनुसूची-१

३० औं वार्डेन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारका संकल्पहरु

१. विभाग तथा अन्तर्गतका कार्यालयहरुको प्रस्तावित संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण प्रतिवेदनलाई अन्तिम रूप दिई स्वीकृतिका लागि पेश गर्ने (प्रशासन र व्यवस्थापन शाखा) ।
२. शिवपुरी राष्ट्रिय निकुञ्जको र लामटाड राष्ट्रिय निकुञ्जको वातावरणीय सेवाको आंकलन गरी सम्भावित भुक्तानीको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने (व्यवस्थापन र इकोलोजी शाखा) ।
३. संरक्षित वन्यजन्तुहरु गैंडा, अर्ना, गौरीगाई, कृष्णसार र बाह्रसिंगाको स्थानान्तरणको लागि सम्भाव्यता अध्ययन र वैज्ञानिक अनुसन्धान गर्ने (इकोलोजी शाखा) ।
४. राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ र यस अन्तर्गत बनेका नियमावलीहरुको संशोधन गर्ने, नियमावली नभएका संरक्षित क्षेत्रहरुको नियमावली क्रमिक रूपमा बनाउदै जाने (व्यवस्थापन शाखा) ।
५. वन्यजन्तुको चोरी शिकार तथा आखेटोपहारको अबैध व्यापार नियन्त्रण कार्यका लागि एकरूपता कायम गर्न दिग्दर्शन तयार गर्ने (व्यवस्थापन शाखा, इकोलोजी शाखा, WCCB सचिवालय) ।
६. समस्यामूलक, घाईते र टुहुरा वन्यजन्तुहरुको उदार तथा व्यवस्थापन गर्नका लागि पुनर्स्थापना केन्द्र स्थापना र त्यसका लागि आवश्यक जनशक्ति तयार गर्न पहल गर्ने (इकोलोजी शाखा) ।
७. संरक्षित क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरुको लागि राशन, पोशाक तथा प्रोत्साहन भत्ताको उपयुक्त व्यवस्था र हातीको दानामा पौष्टिक आहार थप गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने (योजना, लेखा र प्रशासन शाखा) ।
८. आन्तरिक श्रोत र अन्य सहयोगी संस्थाहरुको कार्यक्रम नभएका तथा न्यून आय श्रोत भएका संरक्षित क्षेत्रहरुमा संरक्षण साझेदार संस्थाहरुको पहुँच प्रवर्द्धन गर्न पहल गर्ने (उप-महानिर्देशक, इकोलोजी र व्यवस्थापन शाखा) ।
९. संरक्षण कार्यमा संलग्न कर्मचारी, सुरक्षा निकाय तथा मध्यवर्ती क्षेत्रका पदाधिकारीहरुका लागि क्षमता अभिवृद्धि र अध्ययन अवलोकनका कार्यक्रमहरुलाई प्राथमिकतासाथ संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाउने (योजना र इकोलोजी शाखा) ।
१०. प्रकृति संरक्षण कार्यमा संलग्न सुरक्षाकर्मी र संरक्षणकर्मीको क्षमता बढाउने उद्देश्य अनुरूप अन्तराष्ट्रिय स्तरको प्रकृति संरक्षण शिक्षालय (Nature Conservation School) स्थापना गर्न पहल गर्ने (विभाग र रा.नि.व.ज.आ. निर्देशनालय) ।
११. मकालु बरुण राष्ट्रिय निकुञ्ज र ढोरपाटन शिकार आरक्षको सुरक्षार्थ नेपाली सेनालाई तैनाथ गर्न आवश्यक पहल गर्ने (विभाग र रा.नि.व.ज.आ. निर्देशनालय) ।

१२. प्रकृति संरक्षण कार्यमा संलग्न सबै पक्षहरु बीच सूचना आदानप्रदान गर्न एकीकृत सूचना प्रणाली स्थापना गर्न पहल गर्ने (विभाग र रा.नि.व.ज.आ. निर्देशनालय)।
१३. ३१ औं वार्डेन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनार कंचनजंघा संरक्षण क्षेत्रमा आयोजना गर्ने (व्यवस्थापन शाखा)।
१४. ३० औं वार्डेन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनार सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्न सहयोग गर्ने व्यक्ति, संघ-संस्था, सहभागीहरु साथै गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र आयोजना परिवारलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्ने।

३० औं वार्डेन सेमीनारका सहभागीहरु

अनुसूची-२

सेमीनारका प्रस्तुतीहरु

अनुसूची २.१ Valuation of Environmental Services for Sustainable Financing of PAs

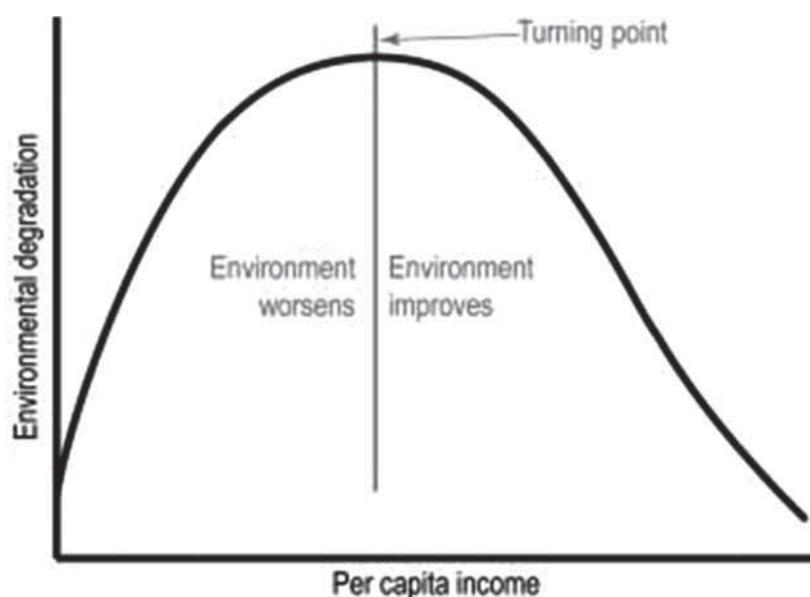
-Rajesh K Rai, PhD, SANDEE

Allan Randall: "We can never value nature but a policy"

Before starting

- ✓ Why environment conservation programs are often neglected ? – budgeting system
- ✓ Are conservation programs economically inefficient ? 40% forest land produce 3-4 percent of total GDP
- ✓ Why environmental decisions often create conflicts ? – park fee increase , establishing new PAs
- ✓ Why development priority outweighs conservation priority ? – railway from national park

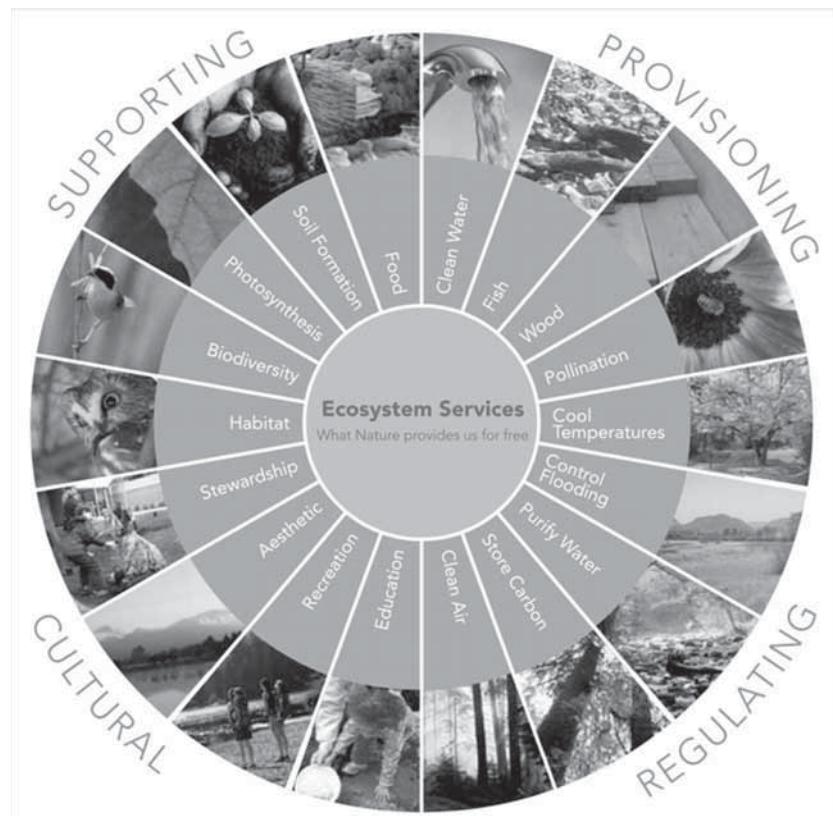
Is it

What decision makers think about

- ✓ Economic efficiency – social benefit-cost analysis of the programs,
 - Do the generated benefits outweighs the costs ? (benefit-cost ratio >1)
 - Does benefit-cost ratio of the program is higher than other potential programs?
- ✓ Are conservation efforts financially inefficient?

Do we account all services?

Ecosystem services (MEA 2005)

What is happening?

- ✓ Free market fails to account for benefits of conservation,
- ✓ Limited to accounting financial effects and fails to produce a price for many social and ecological effects,
- ✓ So, implementation cost often outweigh the estimated benefits of conservation

Total Economic Value

How to measure the value of non-market services?

- ✓ Ecosystem values are measures of how important ecosystem services are to people – what they are worth.
- ✓ Measures of economic value are based on what people want - their preferences.
- ✓ People make economic choices – choices that involve tradeoffs in allocating resources.
- ✓ They select the best , which produce them most utility
- ✓ How to measure.....
- ✓ Non-market value can be estimated assessing changes in wellbeing~ change in the welfare
- ✓ Measure by a net change in income - equivalent to, or compensates for changes in the quality or quantity of environmental conditions (Haab and McConnell, 2003)

- ✓ Two measures of welfare changes (Hanemann, 1991);
 - Willingness-to-pay (WTP) to attain a gain or avoid loss; and
 - Willingness-to-accept (WTA) compensation for changes
- ✓ Use of valuation
- ✓ Policy formulation/ Decision making,
- ✓ Benefit-cost analysis
- ✓ To increase public awareness on environmental issues;
- ✓ To estimate environmental damage in litigation.
- ✓ Methods of valuation
- ✓ Revealed preference
- ✓ Based on consumers' actual market behaviour;
- ✓ Close to actual value
- ✓ Limited area of application
- ✓ Hedonic pricing method
- ✓ Housing business,

Travel cost

- ✓ Demand for recreation in national park;
- ✓ Visitors do not only pay entry fee;
- ✓ $V = a + tcr + tcs + y + z$

Where V is visitation rates, tcr is travel costs to a site, tcs is travel costs to another sites, y is income, z is socioeconomic variables

Example 1:

- ✓ International Ecotourism and the Valuation of Tropical Rainforests in Costa Rica- Menkhaus and Lober (1995)
- ✓ Monteverde Cloud Forest Reserve
- ✓ WTP = US\$ 1,150 per person per visit
- ✓ Based on the consumer surplus and number of national park in the nation, the suggested entry fee is USD 40 against USD 5.
- ✓ Stated preference method
- ✓ Based on the stated behaviour of consumer on hypothetical scenario;
- ✓ Hypothetical scenario is policy/program outcomes;
- ✓ Broader area of application
- ✓ Contingent valuation method (CVM)

- ✓ A CVM is a transaction described in the scenario with three elements (Fischoff and Furby, 1988):
 1. a good
 2. A Payment vehicle
 3. a social context - decision rule and time frame

Example 1

- ✓ Morro do Diabo State Park, Atlantic Rainforest, Sao Paulo State, Brazil- Adams et al. (2008)
- ✓ Estimate the willingness-to-pay of population of the State
- ✓ US\$ 60/ha/year
- ✓ Concludes that government budget is not sufficient as per people's WTP
- ✓ Young people , richer people have high WTP
- ✓ Other example ; Moran (1994) – Contingent valuation and biodiversity: measure the user surplus of Kenyan protected areas

Example 2

- ✓ Proposing recreation site as a protected area –The proposed Barbados National Park, Jamaica Dharmaratne et al. (2000)
- ✓ Strategy to develop recreation site as a national park,
- ✓ Interviewed with tourists,

There is a growing concern in Barbados to protect the most scenic part of the East Coast by declaring it as a national park [respondents were shown a map]. The purpose is to preserve the area's natural state by keeping development activities to a minimum. This means if you were to return to Barbados in the future, you would see the area as it exists today. If this park is established, you may be required to pay an entrance fee to it. Payment of this fee will entitle you to view all the attractions in the area. Please circle the amount you would be willing to pay to enter the park.

- ✓ First time visitor, staying more days in the site, visitors other than North American

Example 3

- ✓ Pricing policy for tourism in protected areas: Lessons from Komodo National Park, Indonesia - Walpole et al. (2001)
- ✓ Objectives :
 - Examine the financial contribution of tourism in offsetting the costs of protected area management;
 - Assess the effect of hypothetical fee increases on park revenues, visitation pattern and local economies.

- ✓ Tourism recovers 6.9% of park management costs
- ✓ However visitors were willing to pay over 10 times the current entrance fee, indicating a substantial potential for increased revenue.
- ✓ The potential negative effect of large fee increases on visitor numbers and the resultant effect on local economic benefits from tourism may limit the extent to which greater financial benefits from Komodo National Park (KNP).
- ✓ Results suggest that a moderate, tiered increase in entrance fees is most appropriate,
- ✓ Choice experiment method
- ✓ Provides sets of alternatives (policy or program) to respondents,
- ✓ Respondents select the best out of them,
- ✓ Alternatives are;
 - comprise of a set of services/ attributes,
 - Distinguish by their levels
- ✓ Choice experiment
- ✓ Estimate value of each services/ attributes;
- ✓ Prepare preference list of attributes;
- ✓ Estimate value of individual household,
- ✓ Estimate social benefits,
- ✓ Estimate benefits of different policy outcomes,
- ✓ Example 1: tourist preferences for ecotourism in rural communities adjacent to Kruger National Park, S. Africa – Chaminuka et al. 2012
- ✓ Based on : Village accommodation, Village tours and visits to crafts markets
- ✓ Reluctant to use accommodation facilities outside the National Park ,
- ✓ But, interest to purchase village tours and visit craft markets ,
- ✓ Example 2: Managing the commons on Cadillac Mountain , US. – Bullock & Lawson (2008)

Visitors preferences

- ✓ Findings
- ✓ visitors consider-
 - resource protection to be a priority,
 - are willing to accept regulation of visitors' behavior onsite reinforced
 - moderately to highly intensive management structures,

- but generally don't support limiting the freedom to visit.
- ✓ Example 3: Combining ecological and recreational aspects in park management- Juutinen et al. 2011
- ✓ Oulanka National Park Finland,
- ✓ Visitors prefers:
- Increase of biodiversity
 - Less number of visitors,
 - No expansion of present resting places,
 - No construction new resting places,
 - No an intense increase in information boards
- ✓ Focus on recreational and tourism use of NP may cause conflict,

At last.....

- ✓ Use of stated preference and revealed preference would be more effective to determine demand for PA services.

अनुसूची २.२ Concept of Wildlife Premium under REDD+

-Yadav Kandel, PhD, WWF Nepal

Background of the development of the REDD+ concept

The United Nations Conference on Environment and Development (UNCED)- Earth Summit 1992

The United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) is an international environmental treaty negotiated at the United Nations Conference on Environment and Development (UNCED)

The Kyoto Protocol (1997) is an international agreement linked to the United Nations Framework Convention on Climate Change, which **commits** its Parties by setting internationally binding emission reduction targets.

- ✓ Deforestation and degradation of forests, which account about 20% of the global emissions were excluded in the Kyoto Protocol and CDM due to the complexity of measurements and monitoring for the diverse ecosystems and land use changes
- ✓ As it was perceived that Kyoto Protocol failed to address a major source of global GHG emissions, REDD was first discussed in 2005 by the UNFCCC at its 11th session of the Conference of the Parties to the Convention (COP) at the request of Costa Rica and Papua New Guinea, on behalf of the Coalition for Rainforest Nations, when they submitted the document "Reducing Emissions from Deforestation in Developing Countries: Approaches to Stimulate Action" _ The concept of REDD+ was initiated
- ✓ **REDD** originally referred to "reducing emissions from deforestation in developing countries"
- ✓ **REDD+ (or REDD-plus)** refers to "reducing emissions from deforestation *and* forest degradation in developing countries, and the role of *conservation, sustainable management of forests, and enhancement of forest carbon stocks* in developing countries"

Concept of Wildlife Premium under the REDD+

According to Dinerstein et al. (2010):

- ✓ A contributor to continued biodiversity loss is the absence of market mechanisms to finance the recovery and protection of globally important species and habitats

- ✓ REDD and REDD+, through a system of carbon payments to developing countries, have the potential to offer financial incentives at the scale necessary to protect forests from deforestation and degradation
- ✓ However, such a system could lead to the conservation of glorious tropical forests that are structurally intact, at least for the next few decades, but devoid of charismatic megavertebrates, and possibly most vertebrates of any size, because REDD and REDD+ do not incentivize maintaining forests *and their native wildlife*
- ✓ Dinerstein et al. (2010) proposed a new model in which conservation of endangered species and habitats becomes financially attractive to investors: “A wildlife premium market +REDD, a market that will add value to proposed carbon payments, established under international mechanisms and located in globally important areas for biodiversity”

The Wildlife Premium Mechanism

- ✓ The Wildlife Premium Market Initiative aims to complement REDD+ programs by giving value to forest wildlife and make payments to local communities for wildlife protection
- ✓ Hypothesis: Investors are willing to pay a higher price for commodity that includes a performance-based payment scheme designed to conserve or restore endangered wildlife and that returns revenue to local communities over large landscapes (Dinerstein et al., 2010).
- ✓ New intervention to restore and increase populations of endangered wildlife
- ✓ Performance-based payment scheme
- ✓ Would allow stakeholders in lower-income countries to generate revenue by recovering and maintaining threatened fauna that are flagship or umbrella species for other biodiversity
- ✓ Create incentives to improve livelihoods for the rural poor who reside in or near areas within the range of these species
- ✓ Monitoring, reporting, and verification required to make a landscape-scale project credible to investors

Options for the Wildlife Premium Mechanism

1. Wildlife premium embedded in carbon payment, providing a higher return than carbon alone.
2. Wildlife premium payment on top of voluntary carbon fund or carbon investment but as an independent financing stream.
3. Wildlife premium payments linked to payment for ecosystem services (PES) schemes, either embedded or on top of ES payments.

How WPM can be implemented in Nepal ?

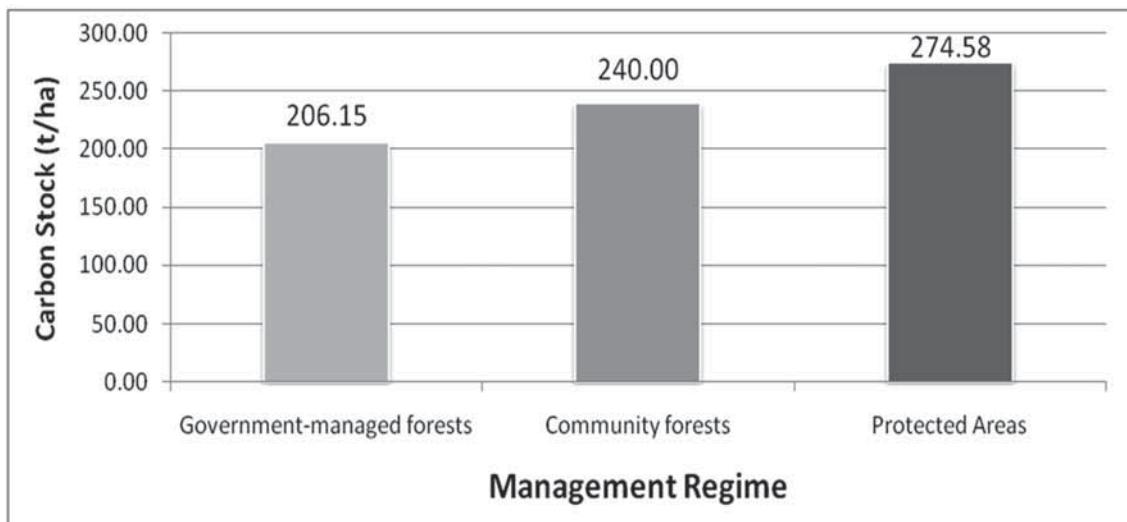
A simple model of WPM for the TAL can be:

1. A project developer would design a tiger-based REDD+ project whose purpose is to maintain or increase the numbers of tigers and their prey by a certain year
2. Avoided deforestation will be included in the form of maintaining corridors, recreating buffer zones, and reducing illegal logging
3. The project would generate an appropriate quantity of carbon credits to trade in the compliance market (or where a large voluntary fund is operational) and qualify under REDD-Plus.
4. The project would also supply numbers periodically (yearly or at another appropriate interval) to the Premium Market about the status of tigers and prey and the benefits for communities ,which would then trigger payments by a certain donor with whom the developer has signed a contract.
5. The Wildlife Premium payments are based on the presence of tigers and prey species across the landscape.
6. The surveys for tigers and prey will be conducted using a grid-based system, employing sign-based occupancy surveys for tigers and transect counts, pellet counts, or other scientifically valid survey methods for prey species.
7. Surveys will occur at 2- 3- or 5-year intervals, depending on resource availability and other criteria.
8. A compliance or voluntary market in wildlife premiums or carbon cannot exist unless the resource being traded can be accurately counted, monitored, reported and verified (MRV) in a transparent system.
9. Many steps are required for a country to complete its "REDD readiness" plan.
10. The wildlife premium initiative can be triggered only when many of the essential steps are completed and the compliance market is created or a stable, large voluntary fund is operational.

ER-PIN for the TAL Submitted

- ✓ ER-Program covers 12 jurisdictional Terai districts out of 75 districts of the country
- ✓ Total area under the ER-Program is 2.3 million ha (about 15% of the country)
- ✓ About 52% of the ER-Program area (1.18 million ha) is under different types of forest cover.
- ✓ About 3 lakh ha of forest is under the protected area regime

Carbon stock in different forest management regime of the TAL

Next Step

- ✓ Nepal's REDD+ Strategy is being developed
- ✓ Government is presenting the ER-PIN in the CF meeting at Brussels in April 9
- ✓ If it is selected, detail program of the Emission Reductions need to be developed in one year.
- ✓ When detail ER-Program will be developed, WPM can be discussed and introduced

अनुसूची २.३ Human Wildlife Conflict Management Strategy

-Hari Prasad Dhakal

1. Background

Human-Wildlife Conflict is essentially a negative interaction

Leading to stress to both human and wild animals

- ✓ Attributed by habitat loss/fragmentation, population increase of both human and wild animals, close proximity to forests, natural attraction to nutritious crops, over grazing, unsustainable harvesting of natural resources, ineffective mitigation measures
- ✓ Effective conservation management results in increase of wildlife population in Protected Areas and beyond
- ✓ Observed HWC- Human Causality/injury, Property damage, crop damage and livestock depredation
- ✓ HWC likely to escalate in future due to multiple reasons

2. Study Objectives

The Primary Objective

- ✓ To prepare Human Wildlife Conflicts Management Strategy.

Specific Objectives

- i) Prepare status, distribution & trend of key wildlife species causing HWC
- ii) Quantify economic loss due to i) crop raid ii) property damage iii) livestock depredation
- iii) Review for better understanding the impacts on demography (sex, age, socio-economic status, occupation etc) of people and causes of their vulnerabilities.
- iv) Review effectiveness and relevancy of existing HWC policies
- v) Recommend site specific measures to address HWC

3. Methodologies

3.1 Literature review of documents, not limited to :

Study Reports:

- ✓ HWC baseline report on Terai Arc Landscape,
- ✓ Comparative Study of Jhapa, Baridya and Suklaphanta.
- ✓ Mitigation Strategy of Kanchenjunga Conservation Area,
- ✓ Wild boar reports of Langtang National Park,
- ✓ HWC baseline report on Panchase Area
- ✓ Master Thesis of Baburam Yadav (Jhapa case study)

Policy documents

National Parks and Wildlife Conservation Act 1973, Regulations 1974 and first amendment of Regulations 1978; Forest Act 1993 and Regulations 1995, Wildlife Damage Relief Directive, 2012

Progress Reports and Journal papers

- ✓ Annual progress report of Department of National Park & Wildlife
- ✓ Conservation, Park Offices and District Forest Offices and Relevant journal papers/news clips

3.2 Study sites for collecting primary data and information

3.2.1 Mountain (Makalu Barun National Park) -Snow leopards, black bears, wolf, deers,

3.2.2 Terai (Jhapa area)- wild elephants,

3.2.3 Terai (Koshi Taapu WR)- wild buffaloes, elephants, wild boars

3.2.4 Midhill (Annapurna Conservation Area) – common leopards, barking deers, monkeys, porcupines and

3.2.5 Midhills (Dang)-common leopards, barking deers, monkeys

3.3 Household Survey

- ✓ Quantifying economic loss for three years
- ✓ Documenting perception on effectiveness of mitigation measures and population status of wild animals
- ✓ Two stages sampling – community systematically identified with the consultation with park/DFO office, household randomly selected
- ✓ Minimum 30 sample households in each site (Total 158 HHs)

3.4 Focus Group Discussion

- ✓ To collect qualitative information- identify HWC hotspots, population status, threat level, effectiveness of mitigation measures, relevancy of policy provisions and gateway price.
- ✓ Conducted 5 FGD - participatory matrix/map produced; GPS reading of elephants electrocuted sites recorded
- ✓ Buffer Zone Management Council (Koshi Tappu), BZUGs in (Makalu Barun NP), Conservation Committee (Annapurna), DFO, VDC and NGOs/CBOs (Jhapa) and District Forest Office and Forest User's (Dang Valley)

4. Preliminary Results and Discussion

Demography information of respondents

Ethnic castes	Jhapa	Dang	Makalu Barun	Koshi Tappu	South Annapurna	Total
Brahmin/Chhetry	24	12	10	2	1	49
Gurung, Magar	3	7	1	2	17	30
Dalit	0	10	0	6	12	28
Madhesi	0	1	0	20	0	21
Sherpa	0		16		0	16
Rai/Limbu	3		3	1	0	7
Others	4	1	0	1	0	6
NA				1	0	1
Total HHs	34	31	30	33	30	158

Major Wild Animals causing conflicts

- ✓ Wild Elephants, wild Buffalos, wild boars, crocodiles, aquatic birds, monkey, bear, common leopards, wolf, deers, porcupines, Civets were identified as a major wild animals causing human-wildlife conflicts

Study Sites	Wild Animals	Major Crops damaged	Major Livestock depredated	Level of property damage
Jhapa	Wild Elephants	Paddy, Maize, wheat, beetle nut	-	Very high
Koshi Tappu WR	Wild Elephants, wild Buffalos, wild boars, crocodiles, aquatic birds	Paddy, wheat, maize, sugarcane	Goat, fishes	High
Dang	Wild boars, Monkey, bear, birds, common leopards	Maize, wheat, paddy	Goat, sheep, poultry	Low
Makalu Barun NP	Black bears, wolf, deers, Monkeys, porcupines, Civets	Wheat, maize, Potatoes, Millets, Cardamom	Goat/sheep, cattle	Low

Annapurna (South)	Bears, Deers, Common Leopards, Porcupines, Monkeys	Paddy, Maize, wheat, millet, potatoes	Goat/sheep, calves/cow,	Low
-------------------	--	---------------------------------------	-------------------------	-----

Economic loss from property damage

Study Sites	Average economic loss (NPR/HH/Year)		
	068/69	069/70	070/71
Jhapa	31,294	17,647	20,735
Dang	3000	0	0
Makalu Barun	0	0	0
Koshi Tappu	8,515	6,212	4,394
South Annapurna	1,367	833	600

Average economic loss from crop damage

Study Sites	Average economic loss (NPR/HH/Year)		
	068/69	069/70	070/71
Jhapa	61,238	40,387	37,584
Dang	3,695	6,287	7,535
Makalu Barun NP	99,984	109,004	115,790
Koshi Tappu WR	14,115	10,378	11,302
ACA (south)	11,875	8,653	11,763

Average Economic Loss from livestock depreciation

Study Sites	Average economic loss (NPR/HH/Year)		
	068/69	069/70	070/71
Jhapa	8,776	132	2,500
Dang	11,290	16,129	17,097
Makalu Barun	1,725	Low	Low
Koshi Tappu	3,097	2,591	4,091
Annapurna	1,533	Low	Low

6. Wildlife Damage Relief Scheme

- ✓ Received the relief of human casualties/serious injuries
- ✓ Generally most sites complained that they have not received relief amount for crop damage, livestock depredation and property damage
- ✓ The transaction cost exceeds the relief amount thus farmers not interested for claim- crop damage (Mountain and Midhill)
- ✓ Local farmers largely unaware about policy provisions
- ✓ Kosi Tappu has kept a good record of HWC damage/loss

7 a). Special HWC case of Jhapa, Eastern Nepal

- ✓ The scale is Different - Massive Scale
- ✓ Smuggling of goods in border further complicated problems
- ✓ 150-200 elephants migrate in Nepal- India boundary
- ✓ Trans-boundary meeting at Central and local level is very important
- ✓ Four Pronged Approach – i) Rapid Response Squad (RRS), ii) Constructing/strengthening electric fencing iii) Extension of Alternative Crops and iv) Awareness creation should be collectively promoted
- ✓ Relief for Paddy and Maize should be started as a pilot
- ✓ Land use planning seems to be only long term solution (tea gardening, teak plantation, economic area, in-built areas)

7.b) Special Case of Madi-Chitwan National Park

- ✓ Madi valley (4 VDCs) is surrounded by lush forest from all three sides
- ✓ Severely affected from human casualty/injuries (tiger and wild elephants) and crop raid (elephants, rhinos etc.)
- ✓ Rapid Response Squad (RRS) is recommended
- ✓ Electric fencing, watch tower, massive awareness program and incentive for alternative crops and livelihood opportunities are required
- ✓ Relief for Paddy and maize should be started as pilot – Policy is there for crop loss

अनुसूची २.४ Bird Conservation Nepal

-Sushila C. Nepali, PhD, BCN

Introduction

Vision: "Birds and biodiversity thriving in Nepal and benefiting people."

Mission statement:- "Bird Conservation Nepal is dedicated to conserve birds and biodiversity while benefiting people."

Goal:- "Contribute to Birds and Biodiversity Conservation for benefiting people."

Global Network of BirdLife International

Together we are BirdLife International

Global Partnership for nature and people

- ✓ A partnership of over 120 national member organisations
- ✓ Our mission is to conserve wild birds, their habitats and global biodiversity, by working with people towards sustainability in the use of natural resources

Programs of BCN

1. Organizational Capacity Enhancement
2. Saving Species
3. Saving Sites and Habitat
4. Ecosystem Services and Livelihoods
5. Climate Change

Organizational Capacity Enhancement

Objective1 Develop new communication strategy, corporate strategy and volunteer policy (to different tiers of audiences) by 2013

Objective 2 Build capacity and financial sustainability so that BCN continues to play an important role in bird conservation by 2015

Saving Species

Objective 3 Prevent extinctions and improve status of Nepal's most threatened birds by 2016

Objective 4 Prevent the decline in common birds by 2015

Objective 5 Undertake bird conservation at the landscape level by 2014

Saving Sites and Habitat

Objective 6 Conserve, restore and protect the network of IBAs and other critical habitats by 2016

Ecosystem Services and Livelihoods

Objective 7 To build capacity of national NGOs in Nepal within the IBAs for the management of ecosystem services for better biodiversity conservation and livelihoods improvement by 2014

Objective 8 Engage and expand a constituency of people and organisations who care for birds and the natural environment by 2015

Objective 9 Membership increased (1000-1500 additional members)along with management growth and retention policy by 2013

Lessons Learnt

- ✓ Meaningful participation of local communities in the management of natural resources is a key to ensuring success and sustainability of program interventions. Ensuring meaningful local participation requires ensured economic incentives, and incorporation of traditional practices, local knowledge and institutions in the design and implementation of the programs.
- ✓ Important Bird and Biodiversity Areas (IBAs) so far has been conserved in isolation and landscape approach could be an appropriate strategy for addressing multiple drivers of biodiversity loss, enhancing ecological processes and conserving threatened species.
- ✓ Cooperation and collaboration among relevant agencies (government, I/NGOs, local communities) is crucial to achieve success in biodiversity conservation.
- ✓ International cooperation can be helpful to curb transboundary trade of wild birds and its part and strengthening ecological security in transboundary regions.
- ✓ Protected area tourism can be a reliable source to generate necessary fund for implementing conservation programs, and to provide economic opportunities for local communities.
- ✓ Enabling policy is necessary to achieve the intended outcome and appropriate legislation is necessary in order to translate the policy pronouncements into practice.
- ✓ Positive incentive measures, which promote conservation-friendly behaviors, are necessary to encourage local people in biodiversity conservation.
- ✓ Prior consultation and discussion with local communities is necessary

अनुसूची २.५ National Red List for Birds of Nepal

-Hem Sagar Baral, PhD, ZSL Nepal

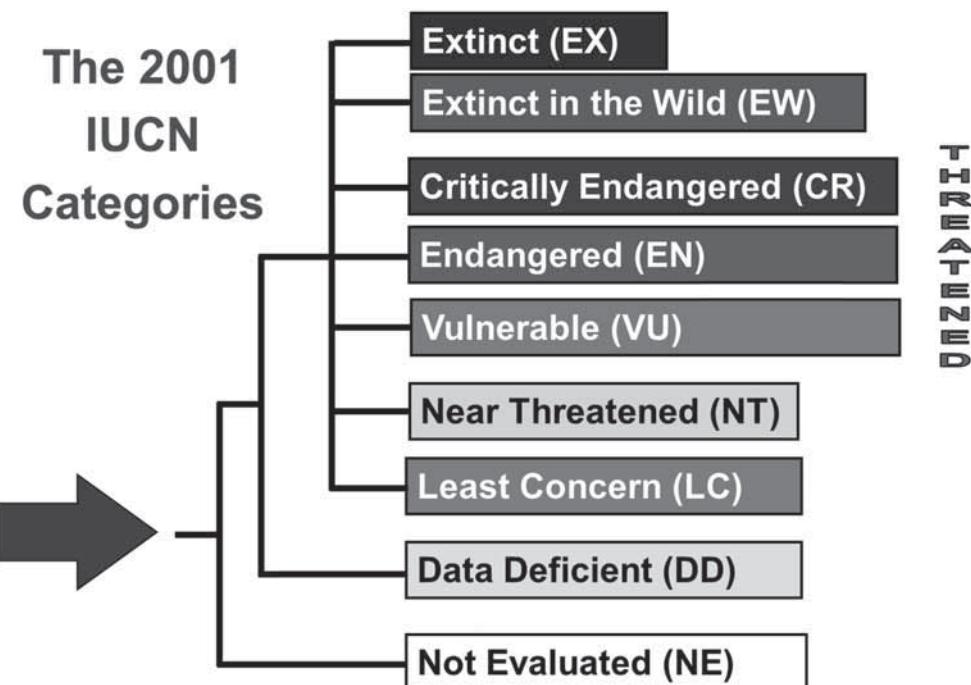
Background of The Red List Programme

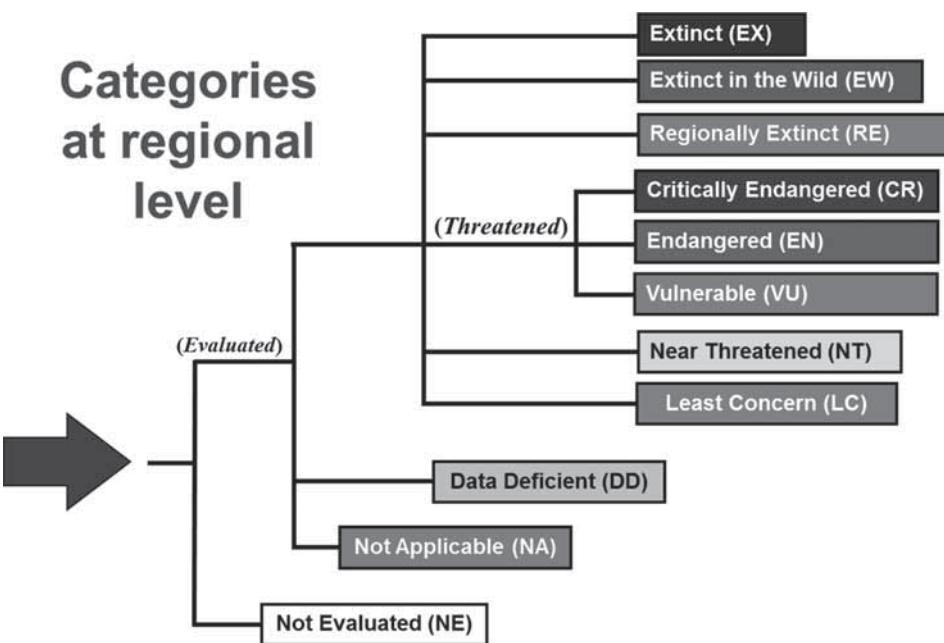
- ✓ All known taxa in the world are in the process of assessment by IUCN with help from the SSC
- ✓ First comprehensive work in Nepal by BPP
- ✓ Red Data Book for the Fauna of Nepal 1996 (Included major taxa)
- ✓ Threatened Birds of Nepal 1996
- ✓ The State of Nepal's Birds 2004

Red Listing over time

- ✓ IUCN have been producing Red Data Books and Red Lists for nearly 50 years
- ✓ Initial problems: Confounding effects, subjective perception, vulnerable to skepticism, uncertainty, controversy, etc
- ✓ A call for a more objective, robust and widely applicable system (Fitter & Fitter 1987)
- ✓ Mace & Lande (1991) discussion paper – fundamental objectives
- ✓ First incarnation of the current rule set in 1994 (applied to birds)
- ✓ Modified 1997 – 2000 to come up with current set

New IUCN Categories and Criteria

Background

- ✓ 25th Warden Seminar (9-13 March 2009) “नेपालका वन्यजन्तु प्रजातिहरूको छुटै National Red Data List तयार गरी सो को आधारमा संरक्षित वन्यजन्तुको सूची परिमार्जन गर्नका लागि पहल गर्ने (इकोलोजी)।”
- ✓ Nepal Animal Red Data List Committee was formed on 4 October 2009 to implement activities under the above said resolutions
- ✓ Nepal Animal Red Data Committee
 - Director General, DNPWC Project Chair
 - Dy Director General, DNPWC, Project Deputy Chair
 - Prof Karan Bahadur Shah, Natural History Museum, TU, Member
 - Mr Ganga Jung Thapa, Executive Director, NTNC, Member
 - Ecologist, DNPWC, Member
 - Dr Shant Raj Jnawali, Director, NTNC, Member
 - Dr Ghan Shyam Gurung, Conservation Director, WWF, Member
 - Dr Rinjan Shrestha, Wildlife Biologist, WWF, Member
 - Asst Ecologist, Secretary of the Committee

Main Objectives

- ✓ To assess status all bird taxa in Nepal using the IUCN Regional Guidelines for Red List Assessment
- ✓ To help support DNPWC and relevant conservation agencies to prioritise actions
- ✓ To help support policy level decisions eg revision of the NPWC Act 2029 listing of species

Assessment Process

- ✓ Published literature
- ✓ Grey literature
- ✓ (*Over 3000 references collected*)
- ✓ Individual consultations: email/phone
- ✓ Verification—among compiling members and observers of the particular record
- ✓ Review/editing-through workshop and wider consultations

End Results

- ✓ Inventory and monitoring of species
- ✓ Identification of specific threats
- ✓ Conservation and management of species
- ✓ Red List Indices
- ✓ Most referred literature on birds of Nepal (estimated 2000+ pages)

Team at Work

Species write up: Hem Sagar Baral/Carol Inskip

Additional support: Laxman Poudyal, DNPWC/Raju Acharya,FoN

Bibliography and bird distribution: Tim Inskip

Maps: Ambika Khatiwada/Babu Ram Lamichhane, NTNC

ZSL/Himalayan Nature support: Tek Raj Bhatt and Sunita Phuyal

Website update: Saswot Raj Sharma, Himalayan Nature

Technical editing: Raj Amin/Gitanjali Bhattacharya, ZSL

Future Plan

- ✓ Complete species accounts write up and review by December 2014
- ✓ Second National Workshop 2015
- ✓ Documentation by the end of 2015
- ✓ Funding is being sought for completion of the work on time

अनुसूची २.६ २९ औं वार्डेन सेमीनारका संकल्पहरुको कार्यान्वयन स्थितिको समीक्षा

-Hari Bhadra Acharya, Management Officer, DNPWC

२९ औं वार्डेन सेमीनार तथा ११ औं मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति बैठकको मूल नारा “जैविक विविधता संरक्षणमा द्वन्द्व व्यवस्थापन : भविष्यको मार्गदर्शन (Conflict Resolution for Biodiversity Conservation: Ways Forward)” सहित मिति २०६९ चैत्र १८ देखि २२ गतेसम्म शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जको पानीमुहानमा संचालन भएको थियो । सो बैठकबाट पारित भएका संकल्पहरुका सम्बन्धमा भएको प्रगति विवरण निम्नानुसार रहेको छ :-

क्र.सं.	संकल्पहरु	जिम्मेवार शाखा वा संस्था	प्रगतिको अवस्था
१	विभाग तथा अन्तर्गतका कार्यालयहरुको प्रस्तावित “संगठन तथा व्यवस्थापन” योजना अविलम्ब स्वीकृत गर्न पहल गर्ने	व्यवस्थापन शाखा र प्रशासन शाखा	चालु रहेको
२	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ को दफा २५ क अनुसार सम्बन्धित निकुञ्ज/आरक्षको मध्यवर्ती क्षेत्रलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने रकम निकासा नियमित गर्ने	योजना शाखा, आर्थिक प्रशासन शाखा, म.क्षे.व्य.समितिका अध्यक्ष	सर्वसंचित कोषबाट खर्च हुने बजेट कार्यक्रमको निकासा प्रक्रिया अनुरूप भएको
३	नेपालमा पाईने वन्यजन्तुको वंशाणु (Gene) बैंक स्थापना गर्न पहल गर्ने	ईकोलोजी शाखा	जिनेटिक बैंक नीति बनाउने प्रक्रियामा रहेको
४	वन्यजन्तुका कारणले उत्पन्न समुदाय र संरक्षित क्षेत्र वीचको द्वन्द्व न्यूनीकरण गर्न छुटौटै (मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरण कोष) कोषको स्थापना गरी संचालन गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने	व्यवस्थापन शाखा र आर्थिक प्रशासन शाखा	मानव वन्यजन्तु द्वन्द्व न्यूनीकरण रणनीति तर्जुमाको प्रक्रियामा रहेको र सो मार्फत कोष व्यवस्थापन गर्नुपर्ने
५	परिवर्तित सन्दर्भमा संरक्षित क्षेत्रहरुको प्रभावकारी व्यवस्थापनका लागि सोसंग सम्बन्धित ऐन, नियम निर्देशिका समयानुकूल परिमार्जन एवं संशोधनको लागि आवश्यक पहल गर्ने । साथै बाँके राष्ट्रिय निकुञ्जको छुटौटै नियमावली तयार नहुंदासम्म बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज नियमावली प्रयोग गर्ने व्यवस्थाका लागि वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयमा अनुरोध गर्ने	व्यवस्थापन शाखा	बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज नियमावली, हात्तीसार व्यवस्थापन विशेष नियमावलीको मस्यौदा तयार भएको, हिमाली निकुञ्ज नियमावली (संशोधन प्रस्ताव), सगरमाथा, लामटाङ रा.नि.को कार्यविधि स्वीकृत

६	संरक्षित क्षेत्रका कर्मचारीहरुले अत्यन्तै जोखिमयुक्त अवस्थामा राज्यलाई सेवा दिनु पर्ने भएको हुंदा कार्यरत कर्मचारी र निजका परिवारलाई आवश्यक सहयोग गर्न विभागमा "संरक्षित क्षेत्र कर्मचारी कल्याण कोष" स्थापना गर्ने । पर्सा व.ज.आ. र चितवन रा.नि.मा भएको कोषको सदुपयोग गर्न विभागले आवश्यक व्यवस्था मिलाउने	व्यवस्थापन शाखा र प्रशासन शाखा	नभएको
७	विभिन्न निकुञ्ज / आरक्षहरुमा भण्डारण गरी राखिएका आखेटोपहारहरुको आवश्यक प्रकृया पुरा गरी उचित व्यवस्थापन गर्ने	व्यवस्थापन, इकोलोजी शाखा	आखेटोपहार व्यवस्थापन नीति तर्जुमाको क्रममा रहेको
८	संरक्षित क्षेत्रबाट उपलब्ध हुने वातावरणीय तथा अन्य सेवाहरुको आंकलन र अध्ययन गरी त्यस्ता सेवा र सुविधा उपयोग गरे वापत प्राप्त हुने शुल्क सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र व्यवस्थापनमा खर्च गर्ने व्यवस्थाको लागि व्यवसायिक योजना (Business Plan) बनाएर लागू गर्ने । साथै संरक्षित क्षेत्रहरुको सेवा प्रयोग गरी प्राप्त हुने लाभलाई कानुनी रूपमा संस्थागत गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने । व्यवसायिक योजनाको Piloting आगामी आ.व. मा शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जमा शुरुवात गर्ने	इकोलोजी र व्यवस्थापन शाखा	वातावरणीय सेवाको अध्ययन भइरहेको, तर Piloting को काम हुन नसकेको
९	राष्ट्रिय निकुञ्ज विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरुमा कार्यरत मानव श्रोत व्यवस्थापन र विकासमा महानिर्देशकलाई आवश्यक सहयोग गर्न विभागमा व्यवस्थापकीय समिति बनाई कार्यान्वयन गर्ने	योजना शाखा र प्रशासन शाखा	नभएको

१०	संरक्षित क्षेत्रको वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव नपार्ने गरी पर्यापर्यटन कार्यक्रम मार्फत रोजगारी एवं आय आर्जन बढ़ि गर्न होमस्टे लगायत अन्य व्यवस्थित पर्यटकीय गतिविधि संचालन गर्न सरोकारवाला निकायहरुसंग समन्वय गरी आवश्यक पूर्वाधार निर्माण, प्रचार प्रसार तथा अन्य कार्यक्रमहरु संचालन गर्न सहयोग गर्ने	व्यवस्थापन र इकोलोजी शाखा	चितवन रा.नि.को नवलपरासी क्षेत्रमा होमस्टे संचालन भएको
११	संरक्षित क्षेत्रहरुमा भएका व्यवस्थापकीय एवं संरक्षणका कार्यहरुको नियमित रूपमा केन्द्रीयस्तर र स्थानीयस्तरमा अनुगमन गर्ने	योजना र व्यवस्थापन शाखा	नियमित
१२	विभिन्न निकुञ्ज आरक्षहरुमा निर्माण भएका र भविष्यमा निर्माण हुने भौतिक संरचनाहरुलाई एकरूपता कायम गर्दै मर्मत संभार एवं निर्माण गर्नु पर्ने स्थानहरुको पहिचान, नक्सांकन तथा लागत अनुमान तयार गर्न रा.नि.तथा व.ज.सं. विभाग र रा.नि.तथा व.ज.आ.निर्देशनालयको संयुक्त टोलीबाट स्थलगत अध्ययन गरी ५ वर्षे योजना तयार गर्ने	रा.नि.तथा व.ज.आ.निर्देशनालय र योजना शाखा	नक्साको प्रारूप तयार भएको, योजनाको तयारीको लागि छलफल भइरहेको
१३	मकालु वरुण रा.नि. र ढोरपाटन शिकार आरक्षको सुरक्षाको लागि नेपाली सेना अविलम्ब खटाउने व्यवस्था मिलाउने	रा.नि.तथा व.ज.आ.निर्देशनालय र व्यवस्थापन शाखा	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय र रक्षा मन्त्रालयसंग छलफल भइरहेको
१४	आ.ब. २०७०।७१ मा चितवन रा.नि.बाट वर्दिया रा.नि.मा गैंडा स्थानान्तरण गर्ने व्यवस्था मिलाउन	इकोलोजी	सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने कार्य भएको
१५	निकुञ्ज/आरक्षहरुको संरक्षण कार्यलाई अभ प्रभावकारी वनाउन प्रत्येक निकुञ्ज आरक्षमा कम्तिमा १-१ सुरक्षा पोष्ट अविलम्ब थप गर्ने व्यवस्था मिलाउने	रा.नि.तथा व.ज.आ.निर्देशनालय र योजना शाखा	केही निकुञ्ज/आरक्षमा सुरक्षा पोष्ट थप भएको

१६	विभिन्न सुरक्षा निकायहरूबाट हुने अभ्यास, तालिम, फाइरिङ जस्ता राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ ले निषेधित गरेका कार्य संरक्षित क्षेत्रभित्र नगर्न नगराउन सम्बन्धित निकायलाई अनुरोध गर्ने	रा.नि.तथा व.ज.आ. नि.	अनुरोध भएको
१७	निकुञ्ज तथा आरक्ष सुरक्षार्थ खटिएका नेपाली सेनालाई निर्धारित संरक्षित क्षेत्र बाहिरका अन्य जिम्मेवारीमा परिचालन नगर्ने व्यवस्थाका लागि अनुरोध गर्ने ।	रा.नि.तथा व.ज.आ. नि.	अनुरोध भएको
१८	निकुञ्ज आरक्षमा खटिई कमितमा २ वर्ष (७३० दिन) सम्म वन, वन्यजन्तु र प्राकृतिक सम्पदा संरक्षणका लागि जोखिम उठाएर जिउज्यानको पर्वाह नगरी कठोर मेहनतसाथ संरक्षण सेवा गरे वापत निकुञ्ज प्रशासन र नेपाली सेनाका संरक्षणकर्मीहरूको हौसला र मनोवल उठाउन तथा संरक्षणमा समर्पणको कदर स्वरूप प्रकृति संरक्षण पदकबाट सम्मानित गर्ने व्यवस्थाका लागि आवश्यक पहल गर्ने	व्यवस्थापन	नभएको
१९	३० औं वार्डेन सेमिनार तथा मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिका अध्यक्षहरूको १२ औं वैठक कंचनजंघा / मकालु वरुण / अपिनाम्पा मध्य कुनै १ स्थानमा गर्ने ।	व्यवस्थापन र योजना शाखा	नभएको
२०	नेपालमा सरकारी, निजी वा संघ संस्था मार्फत व्यवस्थापन गर्नका लागि हाल संचालनमा रहेका र पछि स्थापना हुने चिडियाखाना समेतलाई व्यवस्थित बनाउन चिडियाखाना सम्बन्धी नीति तयार गर्ने ।	व्यवस्थापन शाखा	चिडीयाखाना व्यवस्थापन नीति तयारको क्रममा रहेको
२१	२९ औं वार्डेन सेमिनार सम्पन्न गर्न आवश्यक सहयोग गर्ने संघ, संस्था, सहभागीज्यूहरु र आयोजक शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्ज कार्यालय परिवारलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछ ।		--

अनुसूची २.७ Habitat Requirements: Precondition from Wildlife Perspective

-Ramchandra Kandel, CCO, BNP

Glimpse of Pre-feasibility study of Gaur translocation to Bardia National Park

Background

- ✓ Gaur (*Bos gaurus*) is a large bovine native to South Asia and Southeast Asia
- ✓ It measures about 1.82 m at the shoulder
- ✓ Small herds of 5-20 live together, feed and drink during early morning & later evening
- ✓ They rest in thick forest during the heat of the day
- ✓ Their food is chiefly grass, they also browse on leaves and eat the bark of certain trees
- ✓ Gaur have a head-and-body length of 250-330 cm with a 70-105 cm long tail, and is 165-220 cm high at the shoulder. Weight is 650 to 1,000 kg. Males are about one-fourth larger and heavier than females
- ✓ Gaur habitat is characterized by large, relatively undisturbed forest tracts, hilly terrain below an altitude of 1,500-1,800, availability of water, and an abundance of forage in the form of grasses, bamboo, shrubs, and trees
- ✓ Low-lying areas comprise optimal habitat that includes Tarai and Siwalik
- ✓ In Nepal, Gaur inhabit the Sal (*Shorea robusta*) forest of Tarai mostly in the foot hills of Churiya and Bhabhar hills of Central lowlands
- ✓ In protected areas of Nepal, they are only confined to the Chitwan National Park and Parsa Wildlife Reserve
- ✓ The gaur population in Nepal was estimated to be 250–350 in the mid-1990s
- ✓ Chitwan population has increased from 188 to 296 animals in the years 1997 to 2007
- ✓ The population of Gaur in Parsa Wildlife Reserve is 37 in 2008

Rationale of the study

- ✓ Since the population of Gaur is confined in similar geographical unit of Parsa Wildlife Reserve and Chitwan National Park, it is necessary to establish other viable population in different geographical localities
- ✓ The rigorous study about the suitable habitats is necessary prior to their translocation to ensure their survival
- ✓ This study would be the pioneer step towards translocation of Gaur in Nepal

Objectives

- ✓ The overall objective of the study was to analyze the suitability of habitats for the translocation of Gaur in Bardia NP

- ✓ The specific objectives of the study were:
- To analyze the existing habitats in BNP and PWR
- To compare the habitat similarity in BNP and PWR (having Gaur)
- To provide recommendation for Gaur translocation based on the research findings

Study area

- ✓ The studies were conducted in the Bardia National Park and Parsa Wildlife Reserve
- ✓ In BNP, it was conducted in Karnali floodplain and Babai Valley

Methods of study

- ✓ Intensive survey of available habitats by using transects and plots (size 10m rad for trees, 2m rad for shrubs and 1m² for herbs) (sps, dbh, ht, cover)
- ✓ Dominancy for trees through IVI
- ✓ Prominence value for shrubs and herbs
- ✓ Similarity between the studied habitats by applying similarity index

Conclusions & Recommendations

- ✓ This is pioneer but in-depth study regarding the vegetative habitat similarity for translocation of Gaur from source to potential sites
- ✓ Quantitative analysis to be calculated: through dominancy value
- ✓ Based on available food items, further analysis shall need to be made
- ✓ Following recommendations are made for the translocation of Gaur on the basis of this study:
 - Primarily favorable habitat for translocation of Gaur is Karnali floodplain of BNP
 - Babai valley of BNP is the second option for Gaur translocation from PWR
 - Further seasonal, and detail study/& Analysis of habitats for Gaur in the source and potential sites is recommended before its translocation

Babai Valley: Biological Perspectives for the suitability of Rhino Habitat

Objectives of Rhino Translocation Plan

- ✓ To protect the species from genetic swamping and establish alternative healthy population at other suitable natural home
- ✓ To maintain genetic variability at different/or new habitat range & secure from any disaster
- ✓ To increase species diversity at other protected area such as BNP, SWR

Background

- ✓ A mega-herbivore specialist of ecotone flood plain
- ✓ Second largest of the five extant rhino species
- ✓ Confined to Chitwan and Kaziranga

Conservation status

- ✓ 19th century: malaria infested Chitwan jungle protected as a strategic barrier
- ✓ Given some protection by the Rana rulers before 1950s primarily for sport hunting
- ✓ 1959: Designated Mahendra Deer Park (175 km²)
- ✓ 1963: South of Rapti river demarcated as Rhino Sanctuary
- ✓ 1973: Current form of RCNP (544 km²)
- ✓ 1977: Extension (932 km²)

Major Aspects Studied

1. Evaluation of the habitat preference of rhinos
2. Study on the behavioral activity patterns of rhinos in different habitats
3. Discussion on the suitability of habitats at Babai valley for Rhino translocation

Study methods

- ✓ Continuous monitoring (Focal Animal Sampling)
- ✓ Behavioral states recorded as duration and frequency
- ✓ Habitat within 10 & 50 m of rhinos recorded
- ✓ Position coordinates recorded by GPS for every movement > 30 min.

Food Habits

- ✓ Time spent foraging in different habitats recorded
- ✓ Bite counts on different food items in each habitat recorded (n = 11,101 bites)
- ✓ Bite weight for major food items estimated from simulated bites
- ✓ Food habits estimated by correcting bite counts by proportional foraging in each habitat and dry weight per bite

Results and Discussion

- ✓ Rhinos prefer Riverine Mix Forests and Grasslands from which they meet most of their Survival needs

- ✓ Rhinos feed primarily on grasses with *Saccharum spontaneum*, *Imperata cylindrica*, and *Phragmites karka* contributing over 66% dry matter intake

Major Vegetations Composition in Babai Valley: unpalatable dominancy

Grass Species: *Desmostachya bipinnata* (Kush), *Eulaliopsis binnata* (Babiyo), *Ageratum conizides* (Gandhe), *Saccharum spontaneum* (Kans), *Imperata cylindrica* (Siru),

Tree Species: Simal, Sisoo, Khair, Datrung (*Ehertia laevis*), Kadipatta (*Muraya koenigii*), Satisal, Bhorla, Imili Tanki (*Bauhinia malabarica*)

Habitat Conditions at Babai Valley

- ✓ Presence of dry and rugged geomorphology
- ✓ Pockets of Grasslands, Chure Foot Hills, Small water channels with gravelly base
- ✓ All habitats are Gravelly, Boulders all over the river bed,
- ✓ Sal forest and mixed forests are all dry and ground surfaces are rugged

Habitats Available for Rhinos at Babai Valley

- ✓ Some areas are rocky and inaccessible
- ✓ Very narrow strip of valley enclave by Chure hills from either side all along
- ✓ No waterholes, wallows and muddy sites
- ✓ Abrupt hillocks and chure range
- ✓ Absence of moist riverine mixed type of forests

Habitat Conditions at Babai Valley

- ✓ No Vellor trees
- ✓ Dominant Khair-Sissoo dry deciduous forests
- ✓ Hill sal forest in Chure
- ✓ Narrowed down of the valley due to enclave structure and pockets of grasslands pose them to vulnerability/threats
- ✓ Presence of foundation layer of gravel/boulders (conglomerates) atleast 3 feet below the ground is extremely inconvenient for rhino movement
- ✓ Absence of Bushes and Ecotone habitats
- ✓ Uniform distribution of water holes, ponds and wallows are poor
- ✓ *Saccharum spontaneum* is distributed every where but in only small patches and limited areas
- ✓ Comparatively Guthi is the most preferable habitat but its dry, rugged and there is lack of muddy wallows except some water sources in sandy channels
- ✓ Due to presence of boulders along the grasslands, its extremely difficult to move to other grasslands and even if they move they can't return to their previous habitat sites

- ✓ If for interventions, then long-term research required. Only observation is not enough
- ✓ Risk of loss of fertility due to being confined to limited and unproductive areas
- ✓ If starts moving, either down or may be up, they would continuously move and move. No way to return to its any one of the preferable habitats due to movement constraints
- ✓ Destruction of some water bodies due to increased elephant population
- ✓ Lack of breeding ground and even likely to increase infertility

Recommendations

- ✓ Evaluation of the Habitat suitability for rhino's survival: evaluate habitat similarity (physical and biological)
- ✓ Study habitat preference, ranging behavior, breeding capacity, analyze dry biomass intake & its quality and make out if there is possible of survival at Babai valley
- ✓ Then only plan for translocation of small population (max.10: 30:70 ratio of M/F) and Long-term research-based monitoring
- ✓ Ensure security mechanism & sufficient budget
- ✓ Fulfill the vacant seats of senior level staff
- ✓ Post facility improvement like building, roads, solar, computer, cycle/bike/vehicles
- ✓ Ensure the management and protection of Rhino habitat at Dandagaon, Suryapatuwa thru land acquisition process
- ✓ Revive the water sources at Geruwa river

CURRENT STATUS OF WILD BUFFALOES AND MANAGEMENT RECOMMENDATIONS

Arna Cenus 2014 (March 24-27)

Status of Wild Buffalo at KTWR

Year	Male	Female	2nd year	1st year	Calves to Cows ratio
1976	12	18	22	11	0.61
1987	32	29	14	16	0.55
1988	37	33	8	15	0.45
2000	56	53	17	19	0.36
2004	54	63	24	18	0.29
2009	55	119	22	23	0.19
2010	57	108	24	26	0.24
2011	66	117	15	39	0.33
2014	128	142	25	32	0.23

Recommendations

- ✓ Package Program to tackle with overgrazing problem of feral cattle, feral buffaloes and domestic buffaloes:
 - Awareness and coordination
 - Conservation and livelihood alternatives like solar fencing, plantation and community forest management to develop green corridor, Pond construction at the fringes for domestic cattle and manage as fish pond for livelihood, replicate the Community Animal Health Center at Pathari, Community Development and Employment Generating activities
- ✓ Translocation of Jhankatta settlement which is encroached, Acquire the land between 1-17 No. Spur (between Pathari and Udayapur border), 17-23 is already given (Ref. JP Gupta, UR Sharma)
- ✓ Organizational Set up:
 - Kanji house at Badgama, Pathari and Kamalpur, Army post at Kamalpur, Madhuban/Ampgachhi, Temporary post at Northern and Southern Inundation Areas
 - Intensify the security control at the south-west
 - Organizational Reform with increased staff
 - Fulfill the vacant seats
- ✓ Management interventions:
 - Construction of artificial hillocks-mounts for safeguarding Arna during flooding season
 - Increase palatability by ploughing and sowing the crops like wheat, barley, paddy, other cereal crop
- ✓ Biological management
 - Control cattle by constructing temporary huge & open Kanji House, then go for auction or sterilization of cattle
 - Focus on the grassland management at overgrazed areas in the south for domestic animals and inside the WLR for wild animals
- ✓ Translocation of a viable population to alternative habitat-one feral population at one site and other pure breeds at next habitat: 1 Adult male, 2 Adult Female with 2 Juveniles (2 year calves), 4 Sub-Adult females from different sites, 2 Sub-Adult Solitary Males
- ✓ Habitat suitability analysis
- ✓ Monitor them by satellite tracking

अनुसूची २.८ Central Investigation Bureau

-Uttam Bahadur Karki, SSP, CIB/Nepal Police

Introduction

- ✓ Established in 17 July 2010
- ✓ Before 2010, there wasn't any highly skilled, resourced, competent and credible investigative body to initiate thorough investigation into criminal cases of national and international concern. Although late but rightly so, in 2010, Central Investigation Bureau or CIB, as we normally refer, was established.
- ✓ CIB Regulation was, however, promulgated in 2013 conferring it the needed legitimacy and clear jurisdiction within the structure of Nepal Police.
- ✓ The mission of CIB to contribute towards upholding and strengthening the law of the land through in-depth investigation and successful prosecution of serious or organized crimes aimed at building a civilized and prosperous society with assured sense of security among the citizens.
- ✓ We are inspired by our Motto: Credibility, Impartiality and Bravery

Roles and Responsibilities

- ✓ Crimes of organized nature/ Crime syndicate like kidnappings, counterfeit currency, money laundering, illegal weapons trading ,Wild life and environmental crime.
- ✓ Economic crimes like bank frauds, financial frauds, Import, Export & Foreign Exchange violations, large-scale smuggling of antiques, cultural property and smuggling of other contraband items.
- ✓ Special and highly sensitive crimes like terrorism, sensational homicides, kidnapping for ransom and other offences perpetrated by Crime Syndicate.

Structure

- ✓ Crimes of organized nature/ Crime syndicate like kidnappings, counterfeit currency, money laundering, illegal weapons trading ,Wild life and environmental crime.
- ✓ Economic crimes like bank frauds, financial frauds, Import, Export & Foreign Exchange violations, large-scale smuggling of antiques, cultural property and smuggling of other contraband items.
- ✓ Special and highly sensitive crimes like terrorism, sensational homicides, kidnapping for ransom and offences of Crime Syndicate).
- ✓ CIB association with the project is subject to the scope of work performed by Pillar 4. Our participation in Nairobi's ECEC conference is one of the triggers for the exploration of avenues and prospects for the proposed project in Nepal.
- ✓ Now, please allow me to highlight on Pillar 4, its work, underlying intricacies, and the value attached to national security.

Challenge

- ✓ Lack of resource to motivate informers in taking greater, but productive, risk to dig out information,
- ✓ Frankly speaking, the investigation efforts are not sufficient, given the seriousness of the offence committed. How can we make it more effective?
- ✓ Arrest of carriers is, in no way, solution to the scale of problem we are talking about, and
- ✓ Have we pursued enough to narrow down our investigation and nab the KIGPIN.

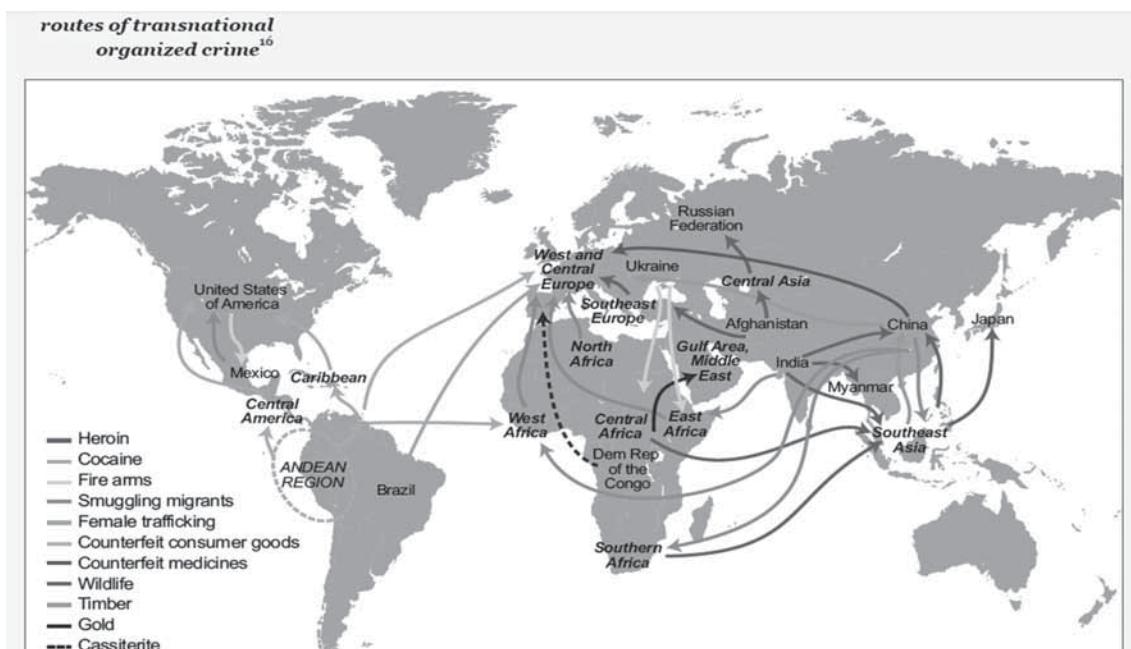
अनुसूची २.९ Combating Wildlife Crime in Nepal

-Maheshwar Dhakal, PhD, DNPWC

Why does wildlife crime

- ✓ Low-risk/high-profit business
- ✓ Current world's transition is estimated at up to \$10 billion annually from this illegal trade
- ✓ Major demand - Elephant ivory, Rhino horns, and Tiger products, Skin of Red Pandas, pangolin etc

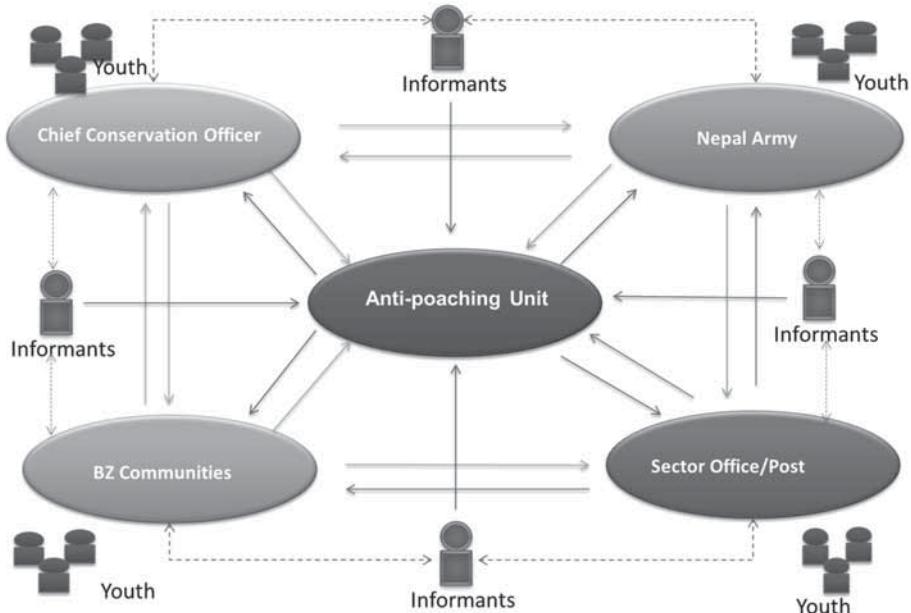
Global Smuggling Route

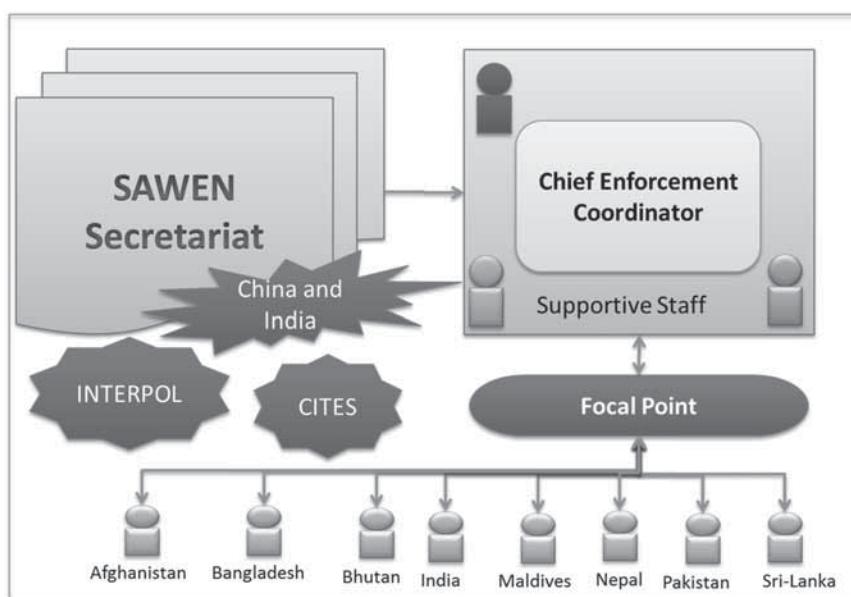
Institutional Reform at local and national level

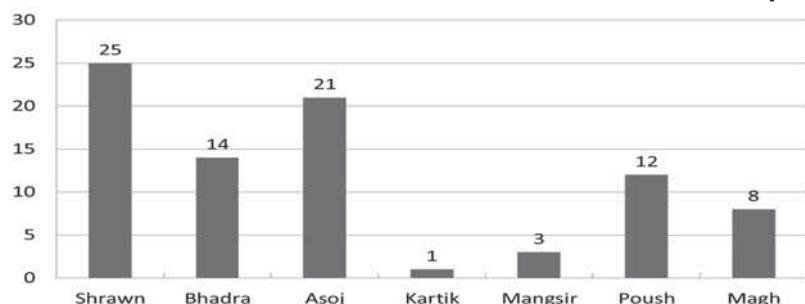
Anti-Poaching Mechanism

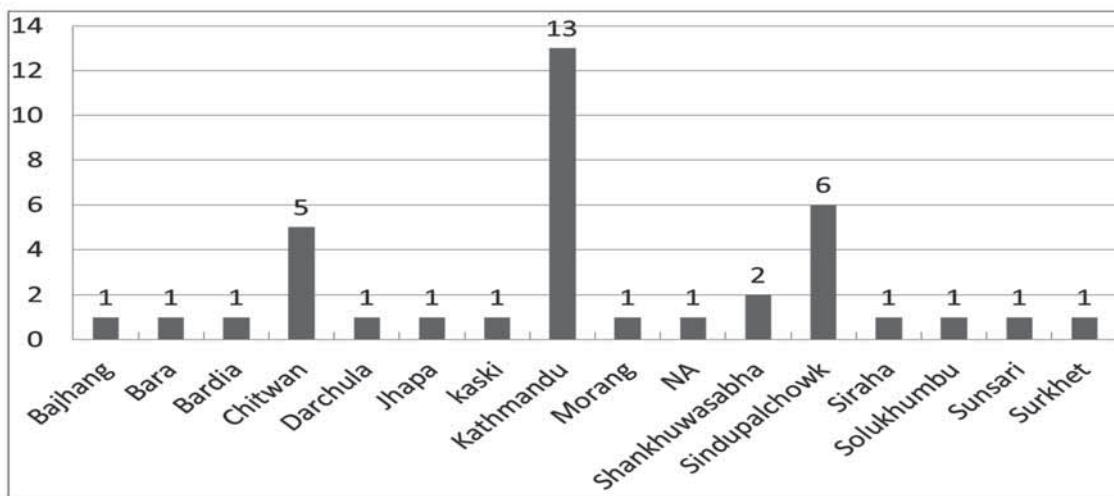
South Asia Wildlife Enforcement Network (SAWEN)

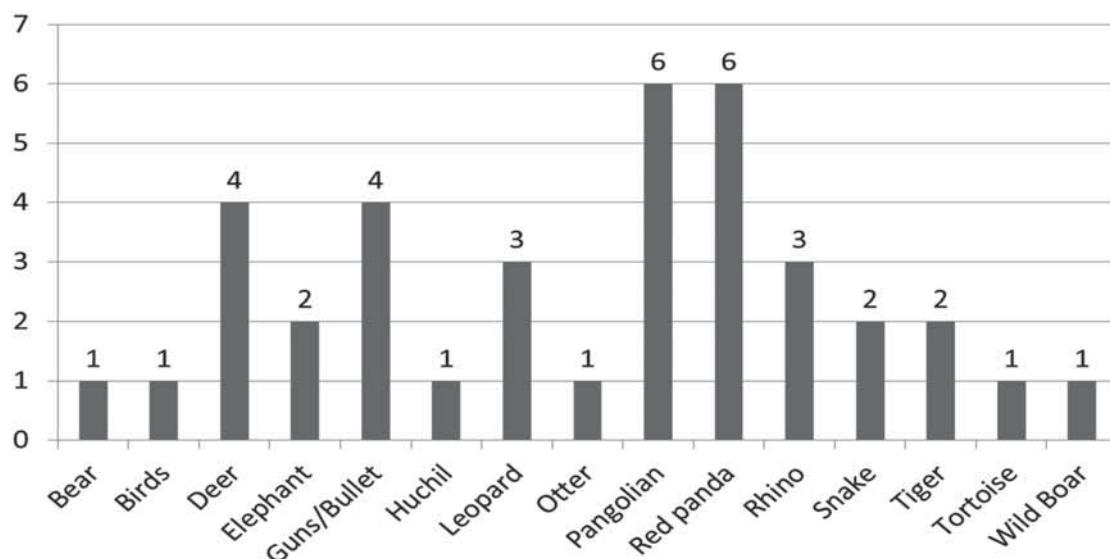
Number of Criminals Arrested in the First 6 months of Fiscal Year 2070/71

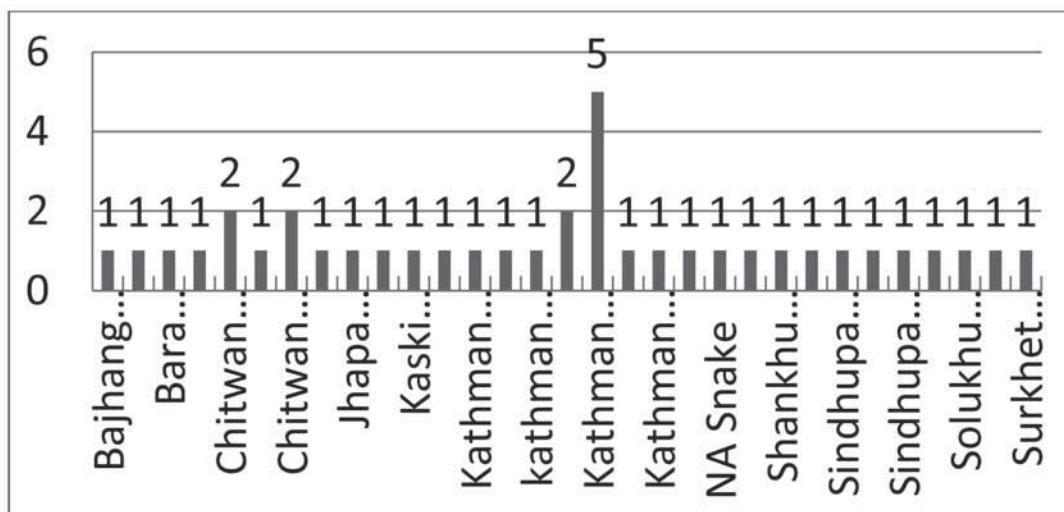
Number of District wise Crimes held in the First 6 months of the fiscal year 2070/71

Species wise Crime in the First 6 month of Fiscal Year 2070/71

District and Species wise Crime cases of the First 6 months of the Fiscal Year 2070/71

Management interventions

- ✓ Extension of buffer zone area and people's livelihood improvement activities in the north
- ✓ Implementation of MIST (Management Information System technology)
- ✓ Strengthening of security posts and patrolling
- ✓ Training and capacity building of frontline staffs

Regular efforts

- ✓ Patrolling (foot, bicycle, elephant, vehicle, canoe)
- ✓ Sweeping/campaigning operation
- ✓ Ambush
- ✓ Long-distance patrolling
- ✓ Check point investigation
- ✓ Emergency operation

Cobra Operation II

COBRA

ON

international operation against wildlife crime

Department of National
Parks and Wildlife
Conservation

Department of Forest

Nepal Police

Department of
Customs

SAWEN

WWF-Nepal

Press Meet on COBRA II, an international operation against wildlife crimes
Tuesday, 11 February 2014

- ✓ **Nationally-** Multidisciplinary response to wildlife crime
- ✓ **Internationally-** Strengthen cooperation, coordination and collaboration

December 2013						
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				

January 2014						
Sunday	Monday	Tuesday	Wednesday	Thursday	Friday	Saturday
			1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25
26	27	28	29	30	31	

२८ दिन

30 December, 2013 - 26 January, 2014
२०७० पौष १५ – माघ १२ गते

Targeted Species

Targeted Districts

National Coordinating Team

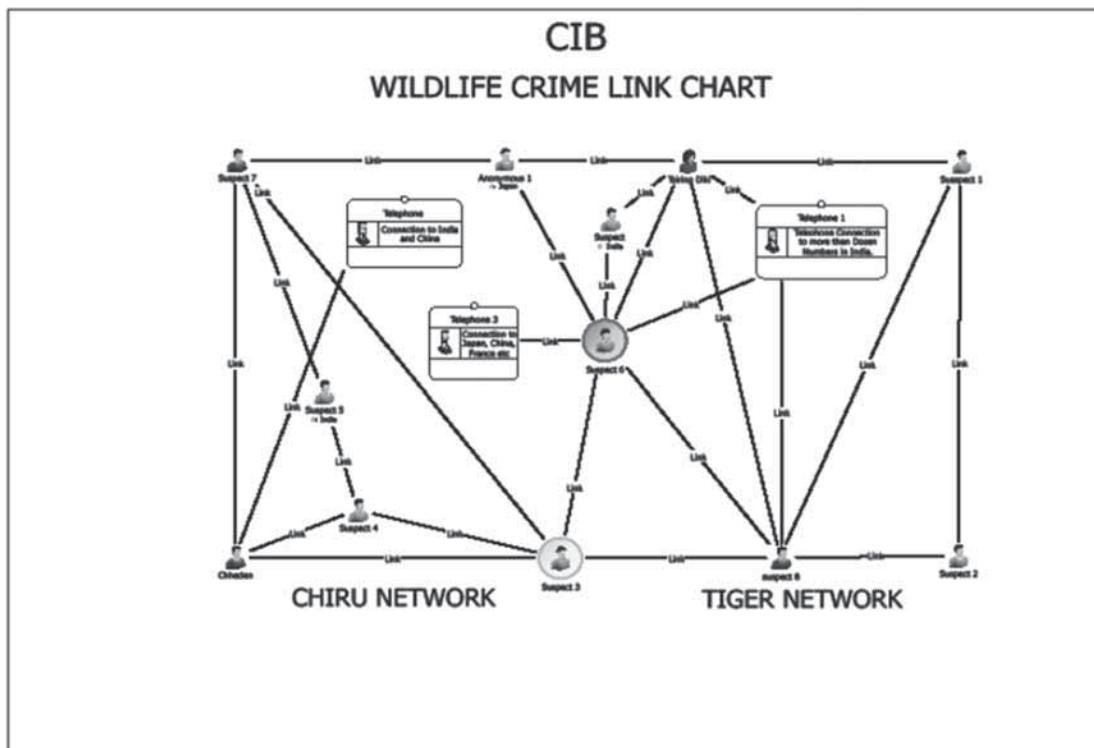
- ✓ Central Investigation Bureau, Nepal Police
- ✓ Department of National Parks and Wildlife Conservation
- ✓ Department of Forests
- ✓ World Wildlife Fund Nepal

National Operation Framework

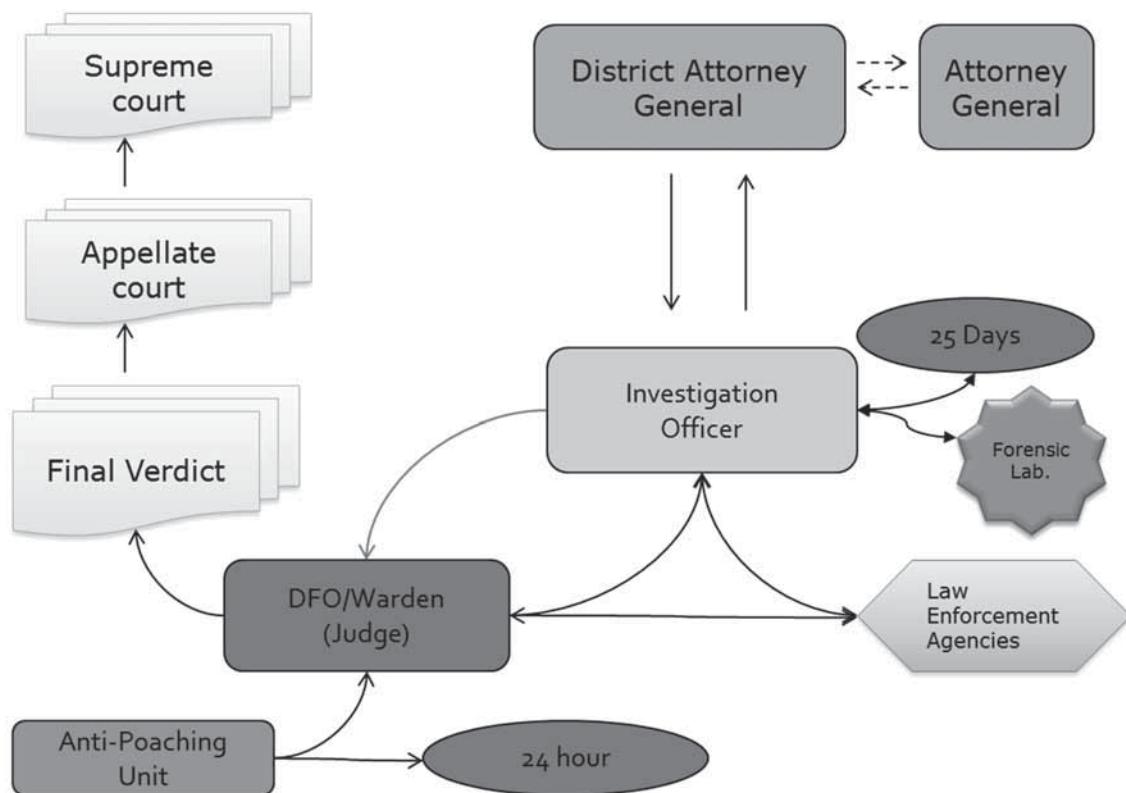
- ✓ Pre-ops meeting in SAWEN
- ✓ Planning meeting in Nairobi
- ✓ Management of fund to support operations
- ✓ Use of secure communication system
- ✓ Real time sharing of information with ICT Bangkok and Nairobi

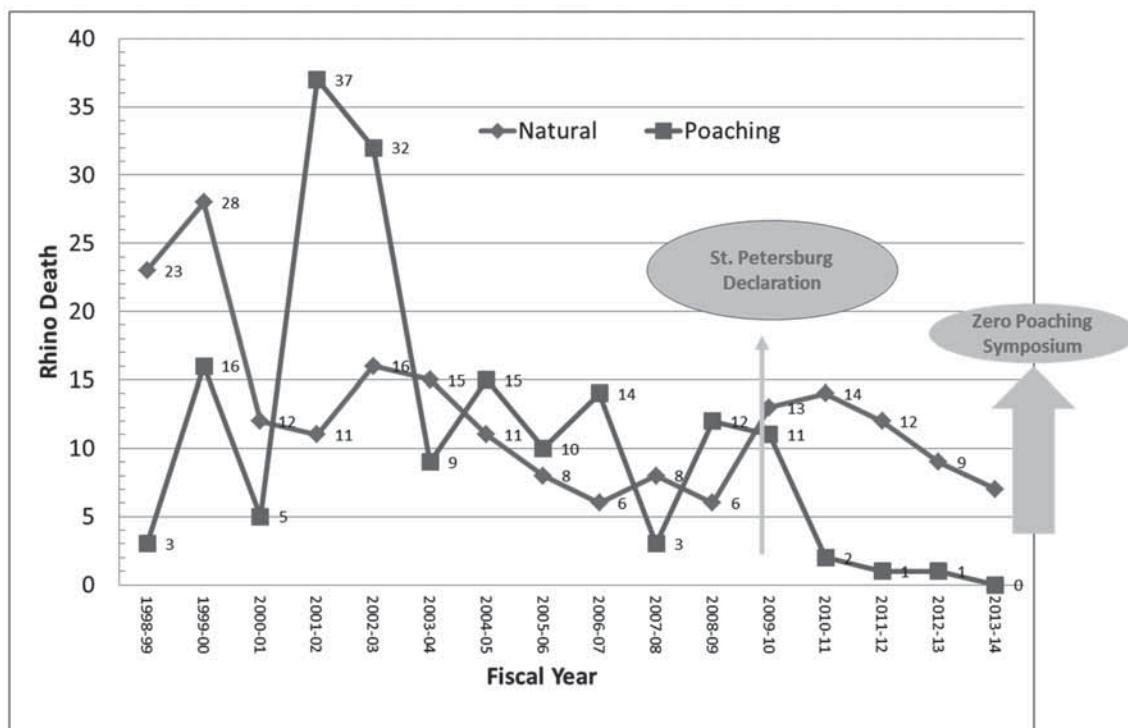
Crime nexus: beyond the boundary

Judicial process on Combating Wildlife Crime

Towards zero rhino poaching in Nepal

Conclusions and way forwards

- ✓ Strengthening and capacity building of frontline staffs (**motivation and incentives**)
- ✓ Engagement of local communities (**Motivation and incentives**)
- ✓ Construct and renovate infrastructures (Posts, transportation, and all weather roads)
- ✓ Promote cutting edge technology (**MIST- SMART, Drone**)
- ✓ Strengthening coordination mechanism of law enforcement agencies and their capacities (**Networking and coordination**)
- ✓ Define major species of poaching and trade and focus on annual program
- ✓ Promote external support (Partnerships and collaboration)

अनुसूची २.१० मध्यवर्ती क्षेत्रका अध्यक्षहरुको समुहगत प्रस्तुती

-Shivaraj Joshi, Chairperson, KNP BZMC

निकुञ्ज, आरक्षका मध्यवर्ती क्षेत्र तथा संरक्षण क्षेत्रका मूल्य सवालहरु

१. मध्यवर्ती क्षेत्रको नियमावली र निर्देशिका समय सापेक्ष संशोधन हुनुपर्ने ।
 - क) नियमावली र निर्देशिकामा बाहिएका बँदाहरुमा एकरुपता हुनुपर्ने ।
 - ख) सबै आरक्ष, निकुञ्ज र संरक्षण क्षेत्रको नियमावलीको संशोधन प्रक्रिया पुरा गरी छिटो छरितो गरिनु पर्ने ।
 - ग) समुह, समिति र मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरुको कार्यावधी ५ वर्षको हुनुपर्ने ।
 - घ) मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिको कार्यकारिणी समिति अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सचिव र कोषाध्यक्ष सहित कम्तिमा ५ जना सदस्य रहेको हुनुपर्ने ।
 - ड) मध्यवर्ती क्षेत्रका समिति समुहहरुको विघटन गर्ने अधिकार विभाग तथा महानिर्देशकलाई दिनु पर्ने ।
 - च) विघटनको निर्णयउपर चित्त नवुभेमा ३५ दिन भित्र पुनरावेदन गर्न पुनरावेदन अदालतमा जान पाउने व्यवस्था हुनुपर्ने ।
२. राष्ट्रिय निकुञ्ज, आरक्ष तथा संरक्षण क्षेत्रको सम्पूर्ण आम्दानीको ५० देखि ६० प्रतिशत राजश्व रकम निकासा सिधै मन्त्रालय/विभाग मार्फत मध्यवर्ती क्षेत्रको खातामा प्राप्त हुनुपर्ने ।
३. खर खडाईवाट प्राप्त हुने आम्दानी मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिमा आउनु पर्ने ।
४. मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिको अधिकार र कर्तव्यहरु र कार्यविधि स्पष्ट हुनुपर्ने ।
५. निकुञ्ज र मध्यवर्ती क्षेत्रको सीमा पुनः समय सापेक्ष सीमांकन हुनुपर्ने ।
६. मध्यवर्ती क्षेत्रमा उद्योग स्थापनाका लागि अनुमति दिंदा मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिको सिफारिस आवश्यक हुनुपर्ने र उद्योगवाट सम्बन्धित समितिले सेवा शुल्क पाउनु पर्ने ।
७. मध्यवर्ती क्षेत्रका निम्न गाउँ बस्तीहरु स्थानान्तरण गरिनु पर्ने ।

बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज : बाजपुर र डाँडा गाउँ

कृष्णसार संरक्षण क्षेत्र : पचास खल्ला

बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज : गोठेरी गाउँ

कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्ष : जगतपुर वस्ती ।

- ८. न्यून आय भएका आरक्ष संरक्षण क्षेत्र (कृष्णसार लगायत) तथा निकुञ्जमा पर्ने मध्यवर्ती क्षेत्रमा परियोजना लागू गर्नु पर्ने ।
- ९. हिमाली राष्ट्रिय निकुञ्जमा हुने पर्वतारोहण र सलामी दस्तुर को ५० प्रतिशत जिल्ला विकास समिति मार्फत नभएर सिधै मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समितिमा आउनुपर्ने ।
- १०. मध्यवर्ती क्षेत्रका हाल कायम वर्तमान पदाधिकारीको अध्ययन अवलोकन भ्रमण दक्षिण अफिकामा गराउनु पर्ने ।
- ११. कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्रको बजेट विनियोजन गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।

अनुसूची २.११ नेपाली सेनातर्फको प्रस्तुती

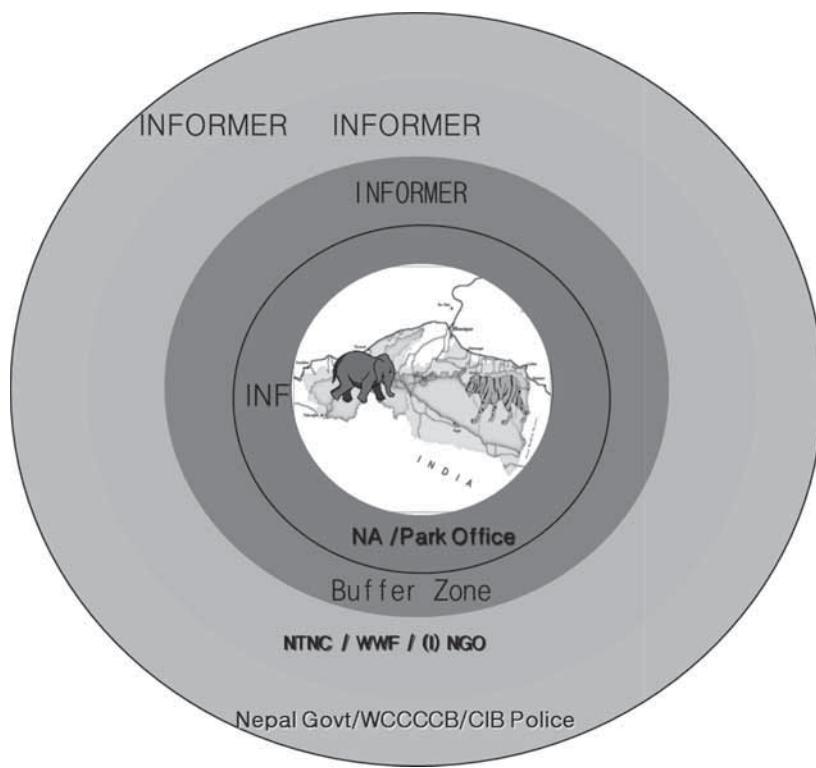
-Chakra Bahadur Shah, Lieutenant Colonel

Nandabot Battalion/CNP

HISTORY & CURRENT SITUATION

- ✓ 39 Years in Conservation duties
- ✓ 88 Soldiers sacrificed
- ✓ 7 Battalions
- ✓ 7 Companies
- ✓ (7,000 plus troops)

NATURE CONSERVATION ON GROUND

RHINO: POACHING STATUS IN SOME COUNTRIES

Country	Years		
	2011	2012	2013
South Africa	448	688	1004
Kenya	18	29	50
India	10	21	35
Nepal	0	1	1

REASONS OF SUCCESS

- ✓ Buffer Zone Concept
- ✓ Awareness Education
- ✓ Joint Effort
- ✓ Involvement of National Army

ISSUES TO BE ADDRESSED

- ✓ Physical Infrastructure

(No 12 Point - Proposed Plan in 29th Warden/11 BZ Chairmen's Seminar)

- Master Plan (new construction)
 - Minimum but Required Maintenance (existed)
- ✓ Deployment of NA Troops in Makalu Barun & Dhorpatan

(No 13 Point - Proposed Plan in 29th Warden/11 BZ Chairmen's Seminar)

- Nepal Army is prepared
 - Cabinet Decision - in pipeline
 - Minimum but Required Infrastructure is must
- ✓ Additional Security Posts

(No 15 Point - Proposed Plan in 29th Warden/11 BZ Chairmen's Seminar)

- Established 12 & Proposed 2 Additional Security Posts.
 - Minimum but Required Infrastructure is must.
- ✓ Military Exercise in Protected Areas

(No 16 Point - Proposed Plan in 29th Warden/11 BZ Chairmen's Seminar)

- Career Courses (minimised/informing to Warden)
- ✓ NA in other than Nature Conservation role

(No 17 Point - Proposed Plan in 29th Warden/11 BZ Chairmen's Seminar)

- Sports Competition Closed.
- Minimised Ceremonial/Escort Duties.
- Response in Natural Disaster - Priority Based
- UN Peacekeeping Role - National Policy.
- Career training - must (world wide).

- ✓ Rewarding System

(No 18 Point - Proposed Plan in 29th Warden/11 BZ Chairmen's Seminar)

- 2 NA Officers received medals (last year)
- ✓ Nature Conservation School (NA - in progress).
 - Integrated Approach.
 - Inland & Overseas Study Tour.
 - Center For Excellence.
 - Joint Exercise (Military + Police + Civilian) - In Planningg phase.
- ✓ Nature Conservation Musuem.
 - Management of Trophy/Memento.
- ✓ Nature Conservation Library.
- ✓ Animals Rescue & Treatment Center
- ✓ Snake Bite Treatment Center
- ✓ Joint Info Club / Joint Sit Center
- ✓ Eco-tourism
- ✓ Equipments (high tech)

CONCLUSION

- ✓ Zero Poaching and No Issue Policy are the Bottom Lines

अनुसूची २.१२ वार्डेन समुहको प्रस्तुती

-Gopal Prakash Bhattarai, Chief Warden, ShNNP

१. संगठन तथा व्यवस्थापन ।
 - ✓ क्षेत्रीय वन निर्देशनालयमा क्षेत्रीय वन निर्देशक तथा अन्य तहमा नेशनल पार्कस एण्ड वाइल्डलाइफ समुहका कर्मचारीहरुको समेतको दरवन्दी हुनुपर्ने ।
 - ✓ विभाग तथा संरक्षित क्षेत्र कार्यालयहरुको दरवन्दी सम्बन्धी ।
 - ✓ अस्थायी दरवन्दी कायम भएका संरक्षित क्षेत्रहरुको स्थायी दरवन्दी सिजना गरी स्वीकृत गर्ने सम्बन्धमा ।
२. मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि संस्थागत विकास ।
३. संरक्षित क्षेत्रहरुको जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्रको नाममा हुने व्यवस्थाको लागि आवश्यक कार्य गर्नुपर्ने ।
४. संरक्षित क्षेत्रहरु नेपाली सेना र कर्मचारीहरुको न्यूनतम दरवन्दी संख्या निर्धारण हुनुपर्ने । तोकिएको दरवन्दी वमोजिमका संख्यामा सेना र कर्मचारी फिल्ड स्तरमा नै खटिई कार्यरत हुनुपर्ने ।
५. संरक्षित क्षेत्रहरुमा नेपाली सेनाको तालिम अभ्यास लगायतका कार्यहरु सञ्चालन नगर्ने । मध्यवर्ती क्षेत्रमा नेपाली सेनाको खटन पटन सम्बन्धमा थप स्पष्टता आवश्यक रहेको ।
६. विदेशी नागरिकहरु (कुटनीतिक राहदानीवाहक समेत) लाई निकुञ्ज आरक्ष प्रवेश अनुमति प्रदान गर्ने सम्बन्धमा ।
७. शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जमा पूर्व राजाको दरवार रहेकोले सो क्षेत्रलाई राजपत्रबाट हटाउने सम्बन्धमा ।
८. नागार्जुन क्षेत्रभन्दा बाहिरको जग्गा नेपाल ट्रष्टको कार्यालयको नाममा दर्ता भई जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा लिएको हुँदा सो क्षेत्रको जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा निकुञ्ज कार्यालयको नाममा कायम गर्न पहल गर्ने ।
९. गोदावरीको चित्तललाई शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जमा स्थानान्तरण गर्ने सम्बन्धी विषय ।
१०. शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्ज लगायत अन्य संरक्षित क्षेत्रहरुको प्रवेश शुल्क वृद्धि गर्ने सम्बन्धमा । साहसिक खेलहरुको अनुमति र प्रवेश शुल्क सम्बन्धमा समेत ।
११. संरक्षित क्षेत्रहरुको व्यवस्थापन योजना सम्बन्धमा । शिवपुरी नागार्जुन, सगरमाथा, रारा, खप्तड र मकालु बरुण राष्ट्रिय निकुञ्जहरुको निर्माण गर्नुपर्ने ।
१२. संरक्षित क्षेत्रहरुको भौतिक पूर्वाधारहरुको मर्मत एवं निर्माणको लागि आवश्यक पर्ने बजेट व्यवस्था सम्बन्धमा ।
१३. समस्याग्रस्त वन्यजन्तुहरुको व्यवस्थापन सम्बन्धमा ।
१४. हिमाली, पहाडी र तराई क्षेत्रका संरक्षित क्षेत्रहरुको बजेट विनियोजन असन्तुलित भएको ।
१५. संरक्षित क्षेत्र भएका जिल्लाहरुमा WCCB गठन गर्ने सम्बन्धमा । (ढोरपाटन वन्यजन्तु आरक्ष लगायतका संरक्षित क्षेत्रहरु)

१६. नयाँ संगठन र व्यवस्थापन योजना बमोजिम थप हुन आउने पोष्टहरुको लागि आवश्यक पर्ने बजेटको व्यवस्था सम्बन्धमा ।
१७. शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्ज र ढोरपाटन शिकार आरक्षमा मध्यवर्ती क्षेत्र घोषणाको प्रक्रिया अगाडि बढाउने सम्बन्धमा पेश हुन आएको मध्यवर्ती क्षेत्रको document revise गरी पुनः पेश गर्नुपर्ने ।
१८. मध्यवर्ती क्षेत्रमा पर्यटक प्रवेश शुल्क उठाउने सम्बन्धमा ।
१९. संरक्षित क्षेत्र अन्तर्गतका रणनीतिक क्षेत्र/नाकाहरुमा पोष्ट/प्रवेश केन्द्र स्थापना सम्बन्धमा ।
२०. पर्वतारोहण बापतको रकम समेत सम्बन्धित निकुञ्जमा ल्याउने सम्बन्धमा । नेपाल पर्यटन बोर्ड लगायतका निकायहरुबाट पर्यटन प्रवर्धनको लागि स्थानीय विकास समितिको कार्यालयलाई प्राप्त हुने रकम सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्रको पर्यटन प्रवर्धनमा उपयोग गर्ने सम्बन्धमा ।
२१. EVK2CNR को सञ्चालन सम्बन्धमा ।
२२. हिमाली आयोजनासँग समन्वय गरी कार्यक्रम सञ्चालन सम्बन्धमा ।
२३. हिमाली राष्ट्रिय निकुञ्जहरुमा हुने हेलिकोप्टर अवतरणबापत प्राप्त हुनुपर्ने राजश्व रकम असुली सम्बन्धमा ।
२४. जलविद्युत आयोजनाहरुबाट प्राप्त हुने मुनाफाको १ प्रतिशत रकम सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्रहरुको संरक्षण विकासमा उपयोग गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण सम्बन्धमा (PES सम्बन्धी) ।
२५. बढी राजश्व संकलन हुने संरक्षित क्षेत्रहरुको रकम कम राजश्व संकलन हुने संरक्षित क्षेत्रहरुमा उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा ।
२६. अतिक्रमण नियन्त्रण सम्बन्धमा (मुक्त कमैया, सुकुम्बासी लगायतको कारण), पर्सा वन्यजन्तु आरक्षको शिकारीवास क्षेत्रमा हुने ।
२७. ढुंगा, गिटी, बालुवाको संकलन व्यवस्थापन सम्बन्धमा ।
२८. संरक्षित क्षेत्रमा संचालन गरिने विभिन्न विकास आयोजनाहरुको वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन सम्बन्धमा ।
२९. संरक्षित क्षेत्रहरुमा कार्यरत कर्मचारीहरुको वृत्ति विकास सम्बन्धमा ।
३०. वन्यजन्तु प्रजातिहरुको स्थानान्तरण सम्बन्धमा । अर्ना, गौरीगाई, बाह्लिङ्धा र गैँडा गरी चार प्रजातिहरु ।
३१. बासस्थानहरुको व्यवस्थापनको सन्दर्भमा Retrogression गर्ने गराउने सम्बन्धमा ।
३२. संरक्षित क्षेत्रहरुको भू-उपयोग सम्बन्धी Database र व्यवस्थापन सम्बन्धमा ।
३३. विकास र संरक्षणवीचको सन्तुलन कायम गर्ने सम्बन्धमा ।
३४. निकुञ्ज आरक्षको दरबन्दी सहित क्षेत्र विस्तार (पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष) ।

३५. सिमा जोडिएका निकुञ्ज आरक्षहरूबीचको कार्यगत एकता ।
३६. कोशीटप्पु र शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्षहरूको जग्गा समस्या समाधान सम्बन्धमा ।
३७. अपिनाम्पा संरक्षण क्षेत्रमा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन परिषद गठन र नियमावली निर्माणमा देखिएको समस्या सम्बन्धमा ।
३८. बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा सवारी साधन प्रवेश सम्बन्धमा Time Card विभागले बनाईदिने सम्बन्धमा ।
३९. संरक्षित क्षेत्रभित्र गैरकाष्ठ वन पैदावार संकलन व्यवस्थापन सम्बन्धमा ।
४०. सिमा सुरक्षा बल स्थापना गर्ने सम्बन्धमा ।
४१. Small Mammals, Reptiles, Birds को अध्ययन अनुसन्धान सम्बन्धमा ।
४२. मध्यवर्ती क्षेत्रमा भएका उद्योगहरूको सञ्चालन व्यवस्थापन सम्बन्धमा ।
४३. मध्यवर्ती क्षेत्र सामुदायिक वनहरूको नविकरण सम्बन्धमा (खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज र अन्य मध्यवर्ती क्षेत्रहरूमा समेत) ।
४४. मध्यवर्ती क्षेत्र.सामुदायिक वनमा पर्याप्यटन विकासका कारण उपभोक्तालाई वनपैदावार उपयोगमा निषेध भएका कारण निकुञ्जमा परेको प्रभाव अध्ययन सम्बन्धमा ।
४५. ढोरपाटन शिकार आरक्ष र मकालु बरुण राष्ट्रिय निकुञ्जमा नेपाली सेनाको व्यवस्था नभएसम्मको लागि सशस्त्र प्रहरी परिचालन गर्ने सम्बन्धमा ।
४६. अन्त्यपूर्ण संरक्षण क्षेत्र लगायतमा निषेधित क्षेत्र प्रवेश बापतको दस्तुर बाँडफाँड ।
४७. संरक्षित क्षेत्रसंग सम्बन्धित वातावरणीय सेवाको शुल्क असुल र व्यवस्थापन गर्ने सम्बन्धमा ।
४८. मनास्लु संरक्षण क्षेत्रमा कानूनी कार्य गर्नको लागि रेजरको अस्थायी दरवन्दी सिर्जना गर्ने सम्बन्धमा ।
४९. अन्तर्राष्ट्रीय अन्तर्राष्ट्रीय संस्थाहरु (ताल व्यवस्थापन समिति लगायतका) ले मध्यवर्ती क्षेत्र र संरक्षित क्षेत्रहरूमा कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दा सम्बन्धित कार्यालयसँग समन्वय गर्ने सम्बन्धमा ।
५०. तराई क्षेत्रमा मात्र केन्द्रित आयोजनाहरूलाई पहाडी क्षेत्रहरूमा समेत क्रमशः सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउने सम्बन्धमा ।
५१. मानव वन्यजन्तुबीचको द्वन्द्व न्यूनीकरणकालागि हालसम्म बनाईएको सोलार फेन्सिङ प्रभावकारी नदेखिएकोले आधुनिक किसिमको Solar Fencing design अवलम्बन गर्नुपर्ने ।
५२. कार्यविधि निर्माण सम्बन्धमा ।
५३. संरक्षित क्षेत्रको स्रोतको उपयोग सम्बन्धमा (जस्तै जलविद्युत आयोजनाहरूले उपयोग गर्ने दुंगा, गिटी, वालुवाको उपयोग गर्ने सम्बन्धमा)
५४. बँदेल लगायतका वढी संख्यामा रहेका वन्यजन्तुहरूको शिकार गरी व्यवस्थापन गर्ने सम्बन्धमा (लामटाङ्ग राष्ट्रिय निकुञ्ज, खप्तड राष्ट्रिय निकुञ्ज) ।

५५. पायक पर्ने बैंकहरुमा राजश्व जम्मा गर्ने व्यवस्था सम्बन्धमा (लामटाङ्ग राष्ट्रिय निकुञ्ज) ।
५६. सुरक्षाकर्मी र निकुञ्जको क्षेत्राधिकार र दायित्वको स्पष्ट व्याख्या गर्ने सम्बन्धमा ।
५७. नेपाल टेलिकमले अनुमतिबिना निर्माण गरी भोगचलन गरिआएको भवनको भाडा असुली र सोको कार्यालय हटाउने सम्बन्धमा (सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज) ।
५८. हिमाली निकुञ्ज र आरक्षहरुको जिल्ला सदरमुकाममा सम्पर्क कार्यालय स्थापना गर्ने सम्बन्धमा ।
५९. एकिकृत नियमावली निर्माण गर्ने सम्बन्धमा ।
६०. कार्यक्रम सञ्चालनमा सहयोगी संस्थाहरुको कार्य गर्ने प्रणाली र प्रवृत्ति सम्बन्धमा ।
६१. राजश्व रकम शतप्रतिशत स्थानीय निकायमा परिचालन गर्ने सम्बन्धमा (कन्वनजंघा संरक्षण क्षेत्र) ।
६२. संरक्षण क्षेत्रहरुमा समेत सामुदायिक वन, कवुलियती वन र वन पैदावारहरुको उपयोग प्रावधान हुनुपर्ने । संरक्षण क्षेत्रमा निजी वनको वन पैदावार उपयोग सम्बन्धमा ।
६३. संरक्षित क्षेत्रहरुको क्षेत्रफल आधुनिक प्रविधि (GIS) प्रयोग गरी निर्धारण गर्ने सम्बन्धमा ।
६४. प्रजाति अनुगमन अनुसन्धान गर्ने सम्बन्धमा मुख्य प्रजातिहरुको लागि छुटै Methods/ Methodology तयार गर्ने र एकरूपता कायम गर्ने सम्बन्धमा ।
६५. Aquatic Ecosystem हरुको अध्ययन अनुसन्धान सम्बन्धमा ।
६६. मुद्दाको अनुसन्धान कार्यविधिमा एकरूपता कायम गर्ने सम्बन्धमा ।
६७. Frontline Staff लगायत सम्पूर्ण कर्मचारीहरुलाई न्यूनतम आवश्यक पर्ने उपकरण (क्यामेरा, जि.पि.एस. लगायत) हरु उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा ।
६८. निकुञ्ज आरक्षभित्रका मानव बस्तीहरु हटाउने सम्बन्धमा ।
६९. विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरुका कर्मचारीहरुबीच एक आपसमा सुमधुर सम्बन्ध, आपसी सद्भाव र समन्वय अभिवृद्धि गर्ने सम्बन्धमा ।

अनुसंधी-३

कार्यक्रम तालिका

३० औं वार्डेन सेमीनार तथा मध्यवर्ती क्षेत्रका अध्यक्षहरुको १२ औं बैठक

कार्यक्रम तालिका

स्थान : होटल स्मल हेभन, तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक

मिति : २०७० चैत्र १७ गतेदेखि १९ गतेसम्म (31 March-02 April, 2014)

समय	कार्यक्रम	कैफियत
२०७०।१।२।१।७ (31 March 2014)		
०८:००-०९:००	विहानको खाजा	होटल स्मल हेभन
०९:००-०९:३०	नाम दर्ता	
०९:३०-११:३०	उद्घाटन सत्र	
११:३०-१२:३०	खाना	
प्राविधिक सत्र		
पहिलो सत्र	सत्राध्यक्ष : श्री श्याम सुन्दर वजिमय, पूर्व महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण विभाग	
१२:३०-१३:३०	Theme Paper Presentation Valuation of Environmental Services for Sustainable Financing of Protected Areas	डा. राजेश राई, SANDEE
१३:३०-१४:३०	Presentation on Wildlife Premium on REDD+	डा. यादव कँडेल, WWF Nepal
दोस्रो सत्र	सत्राध्यक्ष : श्री गोपाल प्रसाद उपाध्याय, पूर्व महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण विभाग	
१४:३०-१५:००	Human-Wildlife Conflict Management Strategy	श्री हरि प्रसाद ढकाल
१५:००-१५:३०	Bird Conservation Nepal	डा. सुशिला नेपाली, BCN
१५:३०-१६:००	National Red list for Birds of Nepal	डा. हेम सागर बराल, ZSL Nepal
१६:००-१६:३०	२९ औं वार्डेन सेमीनारका संकल्पहरुको कार्यान्वयन स्थितिको समिक्षा	श्री हरिभद्र आचार्य, DNPWC
दोस्रो दिन २०७०।१।२।१।८ (01 April 2014)		
०८:००-०९:००	विहानको खाजा	
पहिलो सत्र	सत्राध्यक्ष : श्री टीकाराम अधिकारी, उप-महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा बन्यजन्तु संरक्षण विभाग	
०९:००-१०:००	Habitat Requirements: Precondition from Wildlife Perspective	श्री रामचन्द्र कँडेल, BNP

१०:००-१०:३०	Central Investigation Bureau	श्री उत्तम बहादुर कार्की, SSP, नेपाल प्रहरी
१०:३०-११:००	Combating Wildlife Crime in Nepal	डा. महेश्वर ढकाल, DNPWC
११:००-११:३०	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको प्रस्तावित संगठन तालिका	श्री ज्ञानराज कोइराला, DNPWC
११:३०-१२:३०	खाना	
दोस्रो सत्र	सत्राध्यक्ष : श्री विश्वनाथ उप्रेती, पूर्व महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग	
१३:००-१३:३०	मध्यवर्ती क्षेत्रका अध्यक्षहरूको समूहगत प्रस्तुती	श्री शिवराज जोशी, KNP BZMC
१३:३०-१४:००	नेपाली सेना तर्फको प्रस्तुती	श्री चक्र बहादुर शाह, प्रमुख सेनानी, CNP
१४:००-१५:००	वार्डेन समूहको प्रस्तुती	श्री गोपाल प्रकाश भट्टराई, ShNNP

तेस्रो तथा अन्तिम दिन २०७०।२।१९ (02 April 2014)

पहिलो सत्र	सत्राध्यक्ष : श्री मेघ बहादुर पाण्डे, महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग	
०९:००-१०:३०	३० औं वार्डेन सेमीनार एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारका संकल्पहरूको प्रस्तुत तथा छलफल	श्री टीकाराम अधिकारी, DNPWC
समापन सत्र	अध्यक्षता : श्री मेघ बहादुर पाण्डे, महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग	
११:००-१२:००	समापन समारोहको कार्यक्रम	श्री हरिभद्र आचार्य, DNPWC

अनुसूची-४

उद्घाटन समारोहको कार्यक्रम

३० औं वार्डन सेमिनार तथा मध्यवर्ती क्षेत्रका अध्यक्षहरुको १२ औं बैठक

उद्घाटन समारोहको कार्यक्रम

स्थान : होटल स्मल हेभन, तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक

मिति : २०७० चैत्र १७ गते सोमवार (31 March, 2014)

समय	कार्यक्रम	कैफियत
०८:३०-०९:३०	नाम दर्ता	
०९:३०-०९:४०	<p>आसन ग्रहण</p> <p>सभाध्यक्ष : श्री मेघ बहादुर पाण्डे, महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग</p> <p>प्रमुख अतिथी : डा. गणेशराज जोशी, सचिव, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय</p> <p>अतिथीहरु :</p> <p>श्री आमोद नरसिंह राणा, रथी, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष निर्देशनालय</p> <p>श्री गौरीशंकर तिमला, उपमहानिर्देशक, वन विभाग</p> <p>श्री चेवन प्रसाद गुरागाई, उपमहानिर्देशक, भू-तथा जलाधार संरक्षण विभाग</p> <p>श्री ब्रजकिशोर यादव, वातावरण महाशाखा प्रमुख, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय</p> <p>डा. अखिलेश्वर लाल कर्ण, क्षेत्रीय वन निर्देशक, पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय वन निर्देशनालय, पोखरा</p> <p>श्री वेदनिधी शर्मा, वनस्पति विभाग</p> <p>श्री गोविन्द गजुरेल, सदस्य सचिव, राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष</p> <p>श्री टीकाराम अधिकारी, उप-महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग</p> <p>श्री विश्वनाथ उप्रेती, पूर्व-महानिर्देशक</p> <p>श्री गोपाल प्रसाद उपाध्याय, पूर्व-महानिर्देशक</p> <p>श्री श्याम सुन्दर बजिमय, पूर्व-महानिर्देशक</p>	<p>कार्यक्रम</p> <p>संचालक : श्री हरिभद्र आचार्य, व्यवस्थापन अधिकृत, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग</p>

	<p>श्री डिल्लीराज पोखरेल, प्रमुख जिल्ला अधिकारी, सिन्धुपाल्चोक</p> <p>श्री लक्ष्मण बहादुर सिंह, प्रहरी उपरीक्षक</p> <p>श्री भरत बोहरा, प्रहरी नायव उपरीक्षक</p> <p>श्री लव विष्ट, अध्यक्ष, मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति, शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष</p> <p>डा. यादव कँडेल, WWF Nepal</p> <p>डा. सुशिला नेपाली, BCN</p> <p>डा. हेम सागर बराल, ZSL Nepal</p> <p>डा. राजेश राई, SANDEE</p> <p>श्री प्रशन्न योञ्जन, WCN</p> <p>श्री राजेन्द्र खनाल, IUCN Nepal</p>	
०९:४०-०९:४५	<p>स्वागत मन्तव्य तथा सेमीनारको उद्देश्य</p> <p>श्री टीकाराम अधिकारी, उप-महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग</p>	
०९:४५-०९:५०	<p>औपचारिक उद्घाटन</p> <p>प्रमुख अतिथी डा. गणेशराज जोशी, सचिव, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय</p>	
०९:५०-०९:५१	<p>संरक्षणकर्मीहरुको संझनामा एक मिनेट मौनधारण</p>	
०९:५१-११:०५	<p>शुभकामना मन्तव्य</p> <p>डा. सुशिला नेपाली, BCN</p> <p>श्री लव विष्ट, अध्यक्ष, मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति, शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष</p> <p>श्री डिल्लीराज पोखरेल, प्रमुख जिल्ला अधिकारी, सिन्धुपाल्चोक</p> <p>श्री विश्वनाथ उपेती, संस्थापक महानिर्देशक, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग</p> <p>श्री गोविन्द गजुरेल, सदस्य सचिव, राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष</p> <p>श्री वेदनिधी शर्मा, उप-महानिर्देशक, वनस्पति विभाग</p> <p>श्री चेवन प्रसाद गुरागाई, उप-महानिर्देशक, भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग</p> <p>श्री गौरीशंकर तिमला, उपमहानिर्देशक, वन विभाग</p> <p>श्री आमोद नरसिंह राणा, रथी, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु आरक्ष निर्देशनालय</p>	

११:०५-११:१५	उद्घाटन मन्त्रव्य प्रमुख अतिथी डा. गणेशराज जोशी, सचिव, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	
११:१५-११:२०	धन्यवाद ज्ञापन डा. महेश्वर ढकाल, इकोलोजिस्ट, राष्ट्रीय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग	
११:२०-११:३०	समापन मन्त्रव्य सभाध्यक्ष श्री मेघ बहादुर पाण्डे, महानिर्देशक, राष्ट्रीय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग	

अनुसूची-५

सहभागीहरूको नामावली

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागको आयोजनामा गैरीशंकर संरक्षण क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको तातोपानीमा आयोजित ३० औं वार्डेन एवं मध्यवर्ती क्षेत्र सेमीनारको उद्घाटन कार्यक्रममा उपस्थित महानुभावहरूको सूची निम्नानुसार रहेको छ :-

क्र.सं.	नाम थर	दर्जा /पद	संस्था
१	डा. गणेशराज जोशी	सचिव	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
२	श्री मेघ बहादुर पाण्डे	महानिर्देशक	रा. नि. तथा व. ज. सं. विभाग
३	श्री ब्रजकिशोर यादव	सह-सचिव	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
४	श्री गैरीशंकर तिमिला	उप-महानिर्देशक	वन विभाग
५	श्री चेवन प्रसाद गुरागाई	उप-महानिर्देशक	भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग
६	श्री गोविन्द गजुरेल	सदस्य सचिव	राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष
७	श्री आमोद नरसिंह राणा	सहायक रथी	नेपाली सेना
८	श्री जयराम नापित	अ.स.	तातोपानी
९	श्री शिवराज जोशी	अध्यक्ष	खप्तड रा.नि. मध्यवर्ती क्षेत्र व्य.समिति
१०	श्री सुमन खड्का	सेनानी	खप्तड रा.नि.
११	श्री गजेन्द्र गंगेजु	प्रमुख सेनानी	बाँके रा.नि.
१२	श्री किशोर मेहता	संरक्षण अधिकृत	खप्तड रा.नि.
१३	श्री दिलिप लामिछाने	उप-सचिव	रा.नि.तथा व.ज.सं. विभाग
१४	श्री ज्ञानराज कोइराला	शाखा अधिकृत	रा.नि.तथा व.ज. सं. विभाग
१५	डा. यादव प्रसाद कँडेल	Program Officer	WWF Nepal
१६	श्री कृष्ण प्रसाद घिमिरे	जिल्ला भू-संरक्षण अधिकृत	जिल्ला भू-संरक्षण कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक
१७	श्री वर्ण बहादुर थापा	प्रमुख संरक्षण अधिकृत	बाँके रा.नि.
१८	श्री इन्द्र बहादुर पछाई	जिल्ला वन अधिकृत	जिल्ला वन कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक
१९	श्री रामजी प्रसाद शिवाकोटी	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अधिकृत	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
२०	श्री अर्जुन बहादुर थापा	प्रमुख सेनानी	शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष
२१	डा. हेमसागर बराल	राष्ट्रिय संयोजक	ZSL Nepal
२२	श्री अशोक राम	संरक्षण अधिकृत	अपिनाम्पा संरक्षण क्षेत्र
२३	श्री प्रेम सिंह धामी	अध्यक्ष	अपिनाम्पा संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन समिति
२४	श्री फिडरिका रिकसोना	Program Officer	CMC
२५	श्री रवि भट्टराई	वातावरण अधिकृत	CMC

२६	श्री विश्वनाथ उप्रेती	पूर्व-महानिर्देशक	रा.नि.तथा व.ज. सं. विभाग
२७	श्री श्याम वजिमय	पूर्व-महानिर्देशक	रा.नि.तथा व.ज. सं. विभाग
२८	श्री रामचन्द्र खत्री	प्रमुख सेनानी	श्री भैरव प्रसाद गण
२९	डा. अखिलेश्वर लाल कर्ण	क्षेत्रीय वन निर्देशक	पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय वन निर्देशनालय, पोखरा
३०	श्री अरुण ठकुरी	सवारी चालक	गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र आयोजना
३१	श्री अर्जुन खत्री	स.प्र.ना.उ.	भन्सार सुरक्षा गुल्म
३२	श्री लालविहारी यादव	पूर्व वार्डेन	रा.नि.तथा व.ज. सं. विभाग
३३	श्री चक्र शाह	प्रमुख सेनानी	श्री नन्दबक्स गण, चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज
३४	श्री सुधिर प्रताप सिंह	सेनानी	श्री बराह दल गुल्म
३५	श्री जित बहादुर लामा	सेनानी	श्री रणदल गुल्म
३६	श्री राजन बुढाथोकी	सेनानी	श्री समरसुर गुल्म
३७	श्री जितेन्द्र गुरुङ	प्रमुख सेनानी	श्री रणवम गण
३८	श्री विजितराज रेग्मी	सेनानी	श्री दुर्गा दल गुल्म
३९	श्री राजेन्द्र पन्त	प्रमुख सेनानी	श्री दुर्गा भञ्जन गुल्म
४०	श्री विशाल अधिकारी	सह सेनानी	श्री इन्द्र दल गुल्म
४१	श्री देवी प्रसाद देवकोटा	अध्यक्ष	बर्दिया रा.नि. मध्यवर्ती क्षेत्र व्य. समिति
४२	श्री टंक प्रसाद अधिकारी	अध्यक्ष	कृष्णसार संरक्षण क्षेत्र, बर्दिया
४३	श्री लव विष्ट	अध्यक्ष	शुक्लाफाँटा बन्यजन्तु आरक्ष मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति
४४	श्री प्रविणमान प्रधान	उप-सचिव	रा.नि.तथा व.ज. सं. विभाग
४५	श्री डिल्ली राज पोखरेल	प्रमुख जिल्ला अधिकारी	जिल्ला प्रसाशन कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक
४६	श्री भरत बहादुर लामा	प्रहरी नायव उपरीक्षक	जिल्ला प्रहरी कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक
४७	श्री लक्ष्मण बहादुर सिंह	सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षक	स.प्र.वल सि.सुरक्षा कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक
४८	श्री सावित्रा पुन	अध्यक्ष	बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति
४९	श्री रामप्रित यादव	पूर्व वार्डेन	रा.नि.तथा व.ज.सं. विभाग
५०	श्री विख्य रोकाया	अध्यक्ष	रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति
५१	श्री जगन्नाथ सिंह	पूर्व वार्डेन	रा.नि.तथा व.ज.सं. विभाग
५२	श्री भगवती बुढाथोकी	JTA	गौरी शंकर संरक्षण क्षेत्र आयोजना
५३	श्री राज कुमार गुरुङ	PC	NTNC-MCAP
५४	श्री सन्तोष शेरचन	संरक्षण अधिकृत	NTNC-ACAP
५५	श्री नुरेन्द्र अर्याल	संरक्षण अधिकृत	शे-फोकसुण्डो राष्ट्रिय निकुञ्ज

५६	श्री इश्वर थापा	प्रमुख सेनानी	बर्दिया
५७	श्री गोपाल प्र. उपाध्याय	पूर्व महानिर्देशक	रा.नि. तथा व.ज.सं. विभाग
५८	श्री रत्न व. वि.क.	रेज्ञर	गौरी शंकर संरक्षण क्षेत्र आयोजना
५९	श्री मनोज लामा	प्रहरी निरिक्षक	नेपाल प्रहरी
६०	श्री प्रसन्न योन्जन	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत	WCN
६१	श्री दिल विक्रम सुब्बा	प्रमुख सेनानी	नेपाली सेना
६२	श्री वेदनिधि शर्मा	उप-महानिर्देशक	वनस्पति विभाग
६३	श्री टीकाराम अधिकारी	उप-महानिर्देशक	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
६४	डा. राजेश राई	अनुसन्धानकर्ता	SANDEE
६५	श्री चन्द्र शेखर महर्जन	शखा अधिकृत	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
६६	श्री गंगाराम सिंह	प्रमुख संरक्षण अधिकृत	कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्ष
६७	श्री राजेन्द्र के.सी.	सिपाही	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
६८	श्री भोगेन्द्र रायमाझी	सहायक संरक्षण अधिकृत	रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज
६९	श्री टासी र्याल्जन लामा	सदस्य	शे-फोक्सुण्डो रा.नि.म.क्षे. व्य.समिति
७०	श्री पासाड थाड	अध्यक्ष	लामटाड रा.नि.म.क्षे.व्य.समिति
७१	डा. सुशिला नेपाली	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत	BCN
७२	श्री वेद कुमार ढकाल	प्रमुख संरक्षण अधिकृत	लामटाड राष्ट्रिय निकुञ्ज
७३	श्री मिक्मा तेम्बा लामा	अध्यक्ष	मकालु बरुण रा.नि. म.क्षे. व्य. समिति
७४	श्री पवित्र कुमार खड्का	सम्वाददाता	एभिन्यूज
७५	श्री लक्ष्मण पौड्याल	संरक्षण अधिकृत	सगरमाथा राष्ट्रिय निकुञ्ज
७६	श्री ध्रुव दंगाल	सम्वाददाता	नागरिक दैनिक
७७	श्री लक्ष्मण खड्का	सचिव	जनहित नागरिक समाज, दोलखा
७८	श्री सन्तोष भुजेल	कार्य समिति सदस्य	नेपाल पत्रकार महासंघ, दोलखा
७९	श्री दिलिप सुवेदी	NRCA	GCAP
८०	श्री श्याम कुमार शाह	आयोजना प्रबन्धक	तराई भू-परिधि कार्यक्रम, सौराहा
८१	श्री कोमल चन्द्र भगत	Reporter	आभास टेलिभिजन, चितवन
८२	श्री युवराज रेखी	प्रमुख संरक्षण अधिकृत	शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष
८३	श्री रामचन्द्र कँडेल	प्रमुख संरक्षण अधिकृत	बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज
८४	श्री निलाम्बर मिश्र	प्रमुख संरक्षण अधिकृत	पर्सा वन्यजन्तु आरक्ष
८५	श्री ज्ञानेन्द्र प्रसाद रिमाल	उप-सचिव (लेखा)	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
८६	श्री कमलजंग कुँवर	प्रमुख संरक्षण अधिकृत	चितवन रा.नि.
८७	श्री सरोजमणि पौडेल	सहायक संरक्षण अधिकृत	गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र
८८	श्री ऋषिराम पौड्याल	उपसम्पादक	कान्तिपुर
८९	श्री विरेन्द्र कुमार यादव	अध्यक्ष	कोशी टप्पु व.ज. आ.म.क्षे.व्य. समिति
९०	श्री रुद्र प्रसाद न्यौपाने	लेखापाल	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग

११	श्री अणनाथ वराल	संरक्षण अधिकृत	मकालु बरुण राष्ट्रिय निकुञ्ज
१२	श्री चन्द्रकान्त पौडेल	कानुन अधिकृत	वन तथा भू संरक्षण मन्त्रालय
१३	श्री खगेन्द्र प्र. लिम्बु	अध्यक्ष	कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र
१४	श्री हेमराज आचार्य	संरक्षण अधिकृत	कञ्चनजंघा संरक्षण क्षेत्र
१५	श्री गोपाल भट्टराई	प्रमुख संरक्षण अधिकृत	शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्ज
१६	डा. महेश्वर ढकाल	इकोलोजिस्ट	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
१७	श्री शेर सिंह ठगुन्ना	उप-सचिव (प्रा.)	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
१८	श्री प्रभा वादे श्रेष्ठ	कम्प्युटर अधिकृत	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
१९	श्री राजेन्द्र गिरी	हलुका सवारी चालक	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
१००	श्री रवि लामा	सिपाही	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
१०१	श्री केशव प्र. पाण्डे	लेखा अधिकृत	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
१०२	श्री बच्चुराम खड्का	हलुका सवारी चालक	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
१०३	श्री कविता भण्डारी	कम्प्युटर अपरेटर	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
१०४	श्री नवराज अधिकारी	कार्यालय सहयोगी	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
१०५	श्री पुष्कर श्रेष्ठ	कार्यालय सहयोगी	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
१०६	श्री शिवहरि गिरी	सवारी चालक	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
१०७	श्री बाबुराम प्र. यादव	उप-सचिव (प्रा.)	ढोरपाटन शिकार आरक्ष
१०८	श्री सन्तोष सुनुवार	छायाँकन सहायक	आभास टिभि, चितवन
१०९	श्री शिव प्रसाद पौडेल	सवारी चालक	चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज
११०	श्री डिल्ली जंग तामाङ	सवारी चालक	शिवपरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्ज
१११	श्री अर्जुन बहादुर कुंवर	अ.म.	रा.नि.तथा व.ज.निर्देशनालय
११२	श्री विन्दा सरदार	सवारी चालक	कोशीटप्पु वन्यजन्तु आरक्ष
११३	श्री राजन गिरी	सवारी चालक	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
११४	श्री रविन्द्र महर्जन	जिल्ला वन अधिकृत	जिल्ला वन कार्यालय, दोलखा
११५	श्री अशोक दण्डेखु	गेमस्काउट	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
११६	श्री राजेन्द्र खनाल	PC	IUCN
११७	श्री अर्जुन प्र.न्यौपाने		जि.अ.स.का.
११८	श्री राम राना मगर	सशस्त्र प्रहरी	तातोपानी भन्सार
११९	श्री बाल कृष्ण दाहल	सशस्त्र प्रहरी	तातोपानी भन्सार
१२०	श्री कुमार वन	सशस्त्र प्रहरी	तातोपानी भन्सार
१२१	श्री जिवन खड्का	सशस्त्र प्रहरी	तातोपानी भन्सार
१२२	श्री रामभक्त थापा	सवारी चालक	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
१२३	श्री माया काजी महर्जन	सवारी चालक	IUCN
१२४	श्री सहदेव थापा	सशस्त्र प्रहरी	सिन्धुपाल्चोक
१२५	श्री रामहरि भट्टराई	सशस्त्र प्रहरी	सिन्धुपाल्चोक

१२६	श्री मते तामाड	सशस्त्र प्रहरी	सिन्धुपाल्योक
१२७	श्री मन कुमार माझी	सशस्त्र प्रहरी हवल्दार	सिन्धुपाल्योक
१२८	श्री सुरेश तामाड	AHC	लामो साधु
१२९	श्री राजमान तामाड	SGT	
१३०	श्री राम व. खड्का		नेपाली सेना
१३१	श्री रविन दाहाल	Office Assistant	SAWEN
१३२	श्री खेमराज प्रसार्इ	कम्प्युटर अधिकृत	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
१३३	श्री पवन भण्डारी	Office Assistant	SAWEN
१३४	श्री राजेन्द्र ढुंगाना	सहायक वातावरण अधिकृत	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
१३५	श्री ऋषि रानाभाट	सहायक संरक्षण अधिकृत	मकालु बरुण राष्ट्रिय निकुञ्ज
१३६	श्री सुरत परियार	नायब सुब्बा	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
१३७	श्री हरिभद्र आचार्य	व्यवस्थापन अधिकृत	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग
१३८	श्री गणेश पन्त	सहायक संरक्षण अधिकृत	शुक्लाफाँटा वन्यजन्तु आरक्ष
१३९	श्री सन्तोष कुमार भगत	रेजर	रा.नि.तथा व.ज. सं विभाग

अनुसूची-६

सेमीनारको समापनका अवसरमा वाचन गरिएको कविता

देवी प्रसाद देवकोटा, अध्यक्ष

वर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन समिति

नछुट्याओं बफर जोन, नछुट्याओं कोर ।

गर्नुपर्छ दुबै ठाउँको, संरक्षणमा जोड ॥

वन्यजन्तु वारपार गर्ने, बनाओं कोरीडोर ।

गुञ्जायमान गरी रहौं, संरक्षणको स्वर ॥

चोरी शिकार तस्करीको, बिरोध गरौं घोर ।

छलफल गरौं निष्कर्षमा, फालौं है फोहोर ॥

चोरी शिकार शून्य भयो, भारयो है तस्कर ।

संरक्षणमा जोडिएर, युवाको लस्कर ॥

निकुञ्ज, नेपाली सेना, संगसगै बफर ।

युवा समेत सहभागी, कोही छैन पर ॥

पृथ्वी हो बाँच्न पाउने, साभा हाम्रो घर ।

सन्तुलित भै अडेको छ, एक अर्काका भर ॥

असन्तुलित भयो भने, सबैलाई असर ।

प्रकृतिको मौलिक नियम, गरौं है कदर ॥

अनुसूची-७

वार्डेन सेमीनार सम्बन्धी संक्षिप्त विवरण

सेमीनार	कहिले	कहाँ	प्रमुख अतिथी
तेर्इसौं	२८-३० कार्तिक, २०६३	अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र आयोजना, पोखरा	
चौबीसौं	२९-२७ माघ, २०६४ (4-10 February 2008)	चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको माडी	माननीय मातृका यादव, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्री
पच्चीसौं	२९-२७ माघ, २०६४ (9-13 March 2009)	शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जको ककनी	माननीय किरण गुरुङ, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्री
छब्बीसौं	१८-२१ फाल्गुन, २०६६ (2- 5 March 2010)	पर्सा वन्यजन्तु आरक्षको आधाभार	माननीय दिपक बोहरा, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्री
सत्ताइसौं	२५-२८ माघ, २०६७ (8 - 11 February 2011)	नेपालगञ्ज, बाँके	श्री युवराज भुषाल, सचिव, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
अट्टाइसौं	१८-२० वैशाख, २०६९ (30 April- 2 May 2013)	वाग्मुङ्ग	श्री नविन घिमिरे, सचिव, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय
उनन्तीसौं	१८-२१ चैत्र, २०६९ (31 March- 3 April 2013)	शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जको पानी मुहान	माननीय टेक बहादुर घर्ती, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्री
तीसौं	१७-१९ चैत्र, २०७० (31 March- 2 April 2014)	गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्रको तातोपानी	डा. गणेशराज जोशी, सचिव, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय

नेपाल सरकार
वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग
बबरमहल, काठमाण्डौ, नेपाल
फोन नं. : ४२२७९२६, ४२२०९१२, ४२२८५०, फ्याक्स : ४२२७६७५
ईमेल : info@dnpwc.gov.np

